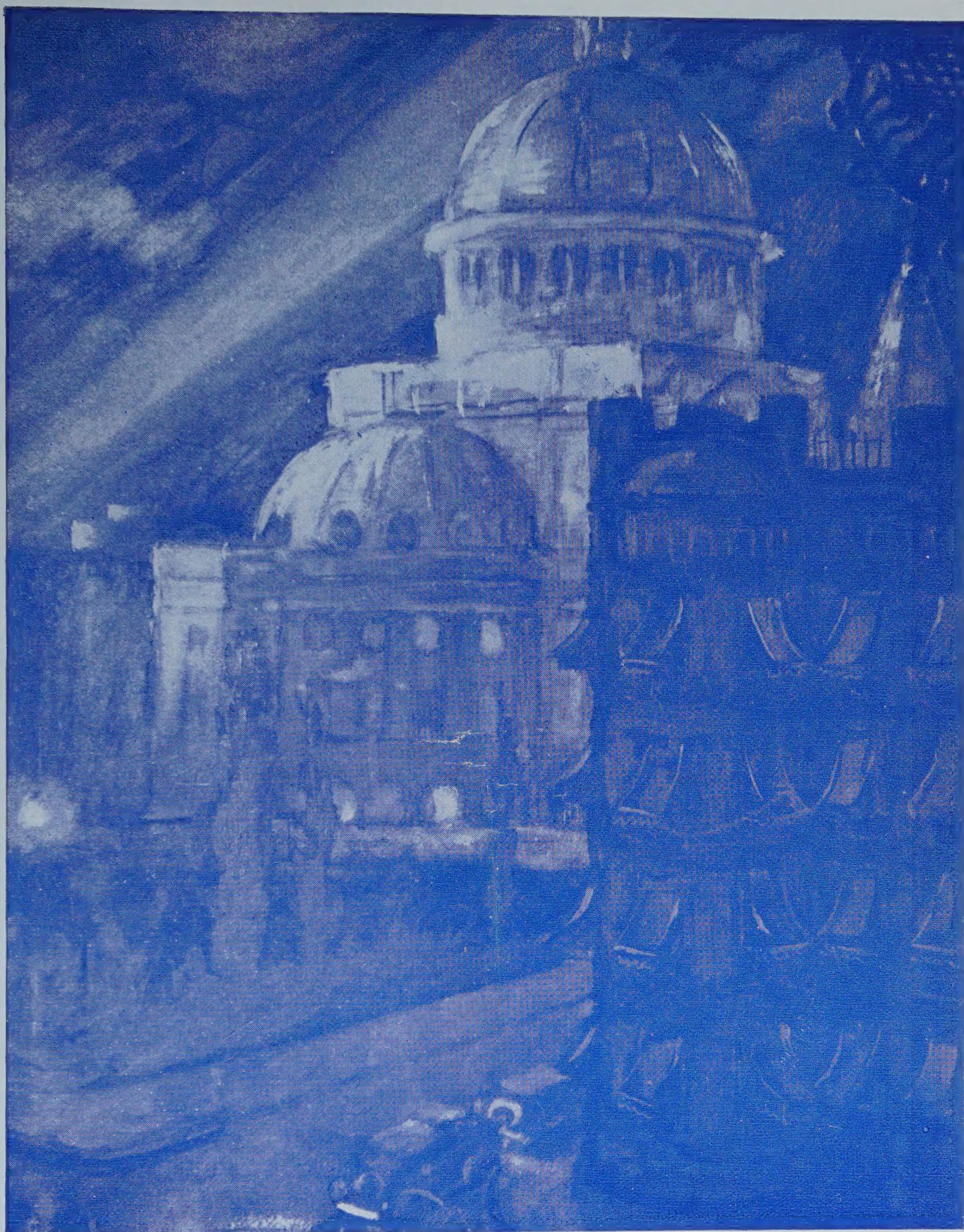

AIDAI

1952

NR. 6

TURINYS

JUNE, 1952

AIDAI-ECHOES, cultural magazine published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers, Kennebunk Port, Maine. Subscription $5.00 yearly in U. S. A.; single copy 50c.; Canada $5.25, single copy 55c.: Foreign $6.00.—Entered as second class matter at the post office at Kennebunk Port, Maine, February 7, 1950, under the act of March 3, 1879. Additional entry at Brooklyn, N. Y.

AIDAI

MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1952 METAI BIRŽELIO MĖNUO Nr. 6 (40)

KULTŪRA IR POLITIKA

JUOZAS ALAUŠIUS

a. Principinės pastabos. — Visų pirma pora žodžių dėl pačios temos: kuria prasme keliame kultūros ir politikos santykių klausimą? Plačiąja prasme kultūra apima visą žmogiškąją veiklą. Didelis kultūrinis žmogaus žygis yra ir apskritai valstybės sukūrimas bei ypačiai pasiekimas demokratinės valstybės. Šitaip imant, ir politika tėra vienas kultūrinės veiklos baras šalia kitų. Jei užtat imtume kultūros žodį šita plačiąja prasme, kultūros ir politikos santykių tema galėtų reikšti tik klausimą, kuria prasme ir politika priklauso kultūrai. Bet šiame pasisakyme imame kultūros žodį ne ana plačiąja prasme, o ta siauresne prasme, kuria mūsų kasdieninėje kalboje kultūrininko žodį taikome rašytojams, menininkams, mokslininkams bei mokytojams, juos visus priešpastatydami prieš politinius veikėjus bei partinius visuomenininkus. Galimas dalykas, kad griežtas logikas padarytų šiai vartosenai priekaištą, jog tarsi ji paneigia politikai kultūrinės veiklos prasmę. Visiškai sutinkame ir mes, kad ir politinė veikla yra verta kultūros vardo plačiąja žodžio prasme. Bet norime drauge pabrėžti, kad politikai dera kultūrinės veiklos vardas skirtinga prasme, negu poezijai ar menui, mokslui ar filosofijai. Poezija ar menas, mokslas, ar filosofija yra tiesioginis kultūros kūrimas. Tuo tarpu politika nėra nukreipta į tiesioginę kultūros kūrybą. Jeigu valstybė ir yra būtina kultūrinio gyvenimo sąlyga, vis dėlto pati valstybė nekuria kultūros. Tai ir pateisina tą mūsų kasdieninės kalbos vartoseną, kuri kultūrininko vardą teikia tik tiesioginiams kultūros kūrėjams. Šia pastarąja prasme ir mes keliame kultūros ir politikos santykių klausimą.

Kultūros ir politikos santykių supratimas priklauso nuo atitinkamo kultūros ir valstybės santykių supratimo. Kaip suprantami valstybės ir kultūros santykiai, taip suprantami kultūros ir politikos santykiai. Vienaip kultūros ir politikos santykiai suprantami totalistinėje valstybėje, kitaip — demokratinėje valstybėje.

Totalistinė valstybė siekia apimti visą gyvenimą, laikydama save aukščiausia vertybe, kuriai visa turi būti palenkta. Jausdamasi ne tik kasdieninio gyvenimo, bet ir žmogaus sąžinės viešpačiu, totalistinė valstybė imasi administruoti ne tik ūkį, bet ir kultūrą. Todėl totalistinė valstybė ir yra pagrįsta absoliučiu politikos primatu prieš kultūrą. Nereiškia šis politikos primatas prieš kultūrą, kad totalistinė valstybė apskritai nevertintų kultūros. Be kultūros žmogus negali gyventi: juo kultūra žemesnė, tuo skurdesnis žmogaus gyvenimas. Negali užtat nė totalistinė valstybė neigti kultūros vertę. Bet ji neteikia kultūrai savitos vertės, žiūrėdama į kultūrą tik politinio naudingumo žvilgiu. Tai iš esmės utilitaristinis kultūros vertinimas. Ir kadangi tiesiogine prasme naudinga tėra technikinė kultūra, suprantama, kodėl totalistinė valstybė skiria jai ypatingą dėmesį. Tiesa, ir pačios technikinės kultūros skatinime iškyla esminis skirtumas tarp totalistinės ir demokratinės valstybės: kai pastaroji siekia per technikinę pažangą pakelti visų šalies gyventojų gerovę, tai pirmoji ir pačią technikinę pažangą visų pirma naudoja tik savo militarinei jėgai stiprinti. Bet ypačiai visas skirtumas tarp demokratinės ir totalistinės valstybės atsiskleidžia pažiūroje į dvasinę kultūrą. Kadangi dvasinė kultūra tiesiogine prasme nėra naudinga, totalistinė valstybė galėtų likti jai abejinga. Bet kadangi, antra vertus, ir totalistinė valstybė negali viešpatauti savo valdiniams be tam tikro šių vidinio nusiteikimo, tai ir totalistinė valstybė nelieka dvasinei kultūrai abejinga, o ryžtasi ją paversti savo politinės pro-

pagandos tarnaite. "Sielų inžinieriai"—štai tasai žodis, kuriuo totalistai vadina kultūrininkus. Deja, siela — ne mašina! Ir būti sielų inžinieriu lygu būti vergų auklētoju. Tarnauti totalistinei valstybei, talkininkaujant ugdyti jos valdiniuose vergišką nusiteikimą, — toks visas kultūrininkų uždavinys, kuriuo totalistinė valstybė pateisina kultūrininkus. Tokia ir yra totalistinės valstybės sąranga: viršuje — šventoji politikų kasta, viduryje — jos įrankiai: inžinieriai tikrąja žodžio prasme ir vadinamieji "sielų inžinieriai", o apačioje — vergų masė, pavergta mašinai ir propagandai.

Kitas politikos ir kultūros santykis demokratinėje valstybėje. Dažnai norima demokratijos esmę matyti tik formaliame daugumos valios principe. Bet jei demokratija tebūtų tik tai, nebūtų ji buvusi verta tų himnų, kurie jai buvo dainuoti. Patirtis skaudžiai liudija, kad ir dauguma nėra laisva nuo tironijos pagundos. Bet kaip tik tuo pačiu metu, kai dauguma pasiduoda tironijos pagundai, ji nebetenka teisės į demokratijos vardą. Tai ir liudija, jog demokratijos esmė slypi ne formaliame daugumos valios principe, o visiškame tironijos atsisakyme. Bet kokia būdu gali valstybė visiškai atsisakyti tironijos? Ne kitu būdu, kaip apręždama savo kompetenciją tik kasdieniniu gyvenimu, o visa tai, kas liečia žmogaus sąžinę, palikdama atskiro žmogaus laisvei. Demokratinė valstybė principiškai atsisako valdyti žmogaus sąžinę. Bet sąžinės laisvė nėra tik vadinamų asmeninių įsitikinimų laisvė. Pilna sąžinės laisvė tėra ten, kur žmogus yra laisvas ne tik turėti savo asmeninius įsitikinimus, bet ir pagal juos reikštis. Sąžinės laisvė šita prasme yra ne kas kita, kaip apskritai kultūros laisvė. Ir kada demokratinė valstybė atsisako valdyti žmogaus sąžinę, iš tiesų ji tuo pačiu atsisako "diriguoti" kultūrinį gyvenimą pagal vienokią ar kitokią "generalinę liniją". Plaukia šis demokratinės valstybės nusistatymas iš įsitikinimo, kad kultūra yra aukščiau to, kas gali priklausyti valstybės kompetencijai. *Kultūros primatas prieš politiką — štai ta versmė*, iš kurios ištryško demokratinės valstybės mintis. Tiesa, šis primatas nereiškia principinio politikos nuvertinimo. Atvirkščiai, demokratinė valstybė siekia politiką padaryti visų piliečių domesio ir atsakomybės dalyku. Tačiau kiekvienu atveju demokratinėje valstybėje drauge su valstybės absoliutumu atsisakoma ir politikos absoliutumo. Greičiau demokratinę bendruomenę gaivina principas: kaip žmogus yra aukščiau valstybės, taip kultūra yra aukščiau politikos. Todėl ir patys valdžios turėtojai — politikai nebėra demokratinėje valstybėje jokia specialiai privilegijuota kasta. Politikai nebėra viešpačiai, o visuomenės tarnai. Visuomenė juos renka ir kontroliuoja.

Iš čia plaukia ir ši išvada: *demokratinės bendruomenės sąlyga yra politikų įtakos aprėžimas sava sritimi*. Demokratinei dvasiai iškyla pavojus, kai gyvenime vienašališkai įsiviešpatauja politikai. Juo bet kurioje bendruomenėje vienašališkiau įsigali politinė nuotaika, tuo nejučiomis joje netrunka iškilti ir totalistinė nuotaika.

Ši išvada gali ne vienam iš karto pasirodyti įtartina, ir tačiau ji nuosekliai plaukia iš pačios politikos prigimties. Jei demokratijos mintis taip vėlai iškilo istorijoje, tai dėl to, kad demokratija yra greičiau svetima politikų prigimčiai. Kas turi savo rankose valdžią, nelengva tam pačiam aprėžti savo kompetenciją. Valdžia visada gundo totalizmu: jei galiu užgniaužti priešą, kodėl privalau palikti jį laisvą? Šis klausimas visada kužda politikui į ausį. Tai ir padaro politikos kelią, kokį visam laikui nupiešė atvirasis Machiavelli. Iš tiesų, valdžia pati savyje yra neutrali. Tuo pačiu valdžios atžvilgiu yra neutralios ir visos priemonės. Čia skirtumas tarp politiko ir, sakysime, mokslininko. Tiesa, kurios ieško mokslininkas, savaime išskiria melą. Todėl mokslininkas, kuris sąmoningai imtųsi netiesos, pats sau prieštarautų ir keltų mumyse baisų pasipiktinimą. Gi politikui lengvai atleidžiame ir netiesą, nes iš anksto žinome jį gundomą demagogijos. Laukiame iš anksto, kad bus stengiamasi pateisinti visa, kas bus padaryta "savųjų", ir nuvertinti visa, kas bus atlikta "svetimųjų". Jei ir negalima visada išteisinti politikus, tai galime juos bent suprasti. Kai mokslininkas ar menininkas gali išplėtoti savo kūrybines jėgas nepriklausomai nuo kitų, tai politikas visada privalo valdžiai pasiekti kitų pagelbos. Iš čia ir demagogijos pagunda: žiūrėti ne objektyvios tiesos, o to, kuo būtų galima laimėti efektą, paveikti savo naudai kitus.

Demokratinė valstybė reikalauja politikus būti švariais. Bet tos pačios pagundos, kurios slypi politikos prigimtyje, gundo ir demokratinius politikus. Todėl ir kuria demokratinė valstybė savo institucijas tokiu būdu, kad būtų budima prieš totalistines pagundas, slypinčias politikos prigimtyje. Iš čia valdžios funkcijų padalinimo principas, saugąs, kad valdžia nebūtų sukaupta į vienas rankas. Iš čia periodinių rinkimų principas, leidžiąs piliečiams keisti tuos, kuriems patikima valdžia. Bet kad visuomenė galėtų šių visų institucijų pagelba budėti prieš totalistinių pagundų išbudimą politikuose, ji pati privalo išlikti blaiviai sąmoninga. Iš vienos pusės tai reiškia reikalavimą aktyviai domėtis politiniu gyvenimu. Nėra visokiai demagogijai palankesnės dirvos, kaip abejingumas viešojo gyvenimo problemoms ir tuo pačiu jose nesiorientavimas. Iš antros pusės, tai reiškia reikalavimą išlaikyti savo vidinę laisvę politikos atžvilgiu, *neparduoti savo sielos politikai*. Niekas labiau nesunaikina demokratinės dvasios, kaip fanatiškas partiškumas, nebeleidžiąs gyvenimo blaiviai vertinti.

b. *Praktiniai rūpesčiai*. — Tokios kelios principinės pastabos. Keliame tačiau klausimą ne teoretiškai. Visa, ką anksčiau pastebėjome, tarnauja tik mūsų praktiniam rūpesčiui išreikšti:

ar negresia ir mūsų bendruomenei vienašališko politikų įsiviešpatavimo pavojus? Ar negresia ir visiems mums savo sielos politikai pardavimo pagunda?

Verčia mus šiuos klausimus kelti keli faktai. Pirma: beveik visa mūsų spauda surišta su viena ar kita politine partija. Suprantamas dalykas, kad kiekviena politinė partija rūpinasi turėti savo organą. Bet blogai, kad beveik visai neturime laisvos, partiškai neangažuotos spaudos. Tiesa, kai kurie laikraščiai skelbiasi esą nepartiniai. Deja, tai tėra demagoginė reklama, skiriama klaidinti laisvo žodžio išsiilgusiai visuomenei. Antra: stipri mūsų politikuose tendencija veržtis ir į bendrines nepolitines organizacijas. Pastarosios atviros visiems, neišskiriant nė politikų. Tai savaime aiškus dalykas. Bet užtat ir reikia į jas eiti atvirai, neatsinešant partinės reprezentacijos ir konkurencijos pretenzijų. Kiek pastarosios pretenzijos yra pavojingos, pakankamai matome iš tos painiavos, į kurią jos įvėlė lietuviškosios bendruomenės susiorganizavimą Kanadoje. O jeigu ir JAV-ėse bendruomeninis susiorganizavimas taip užtruko, kaltės tenka jieškoti ne kitur, kaip tame, kad per nesusipratimą šis klausimas iš pradžių buvo patekęs į politikų rankas. Trečia: politikai yra užgožę ir visus bendruosius tautinius minėjimus. Į pastaruosius visų pirma žiūrima kaip į priemonę aukoms gauti. Bet iš tiesų jie turėtų būti visų pirma vertinami kaip tautinės dvasios gaivinimo priemonė. Šioje svetimoje aplinkoje visų bet kurios vietovės lietuvių draugėn susitelkimas Vasario 16 ar kuriai kitai šventei paminėti galėtų būti visų širdyse didelis pergyvenimas. Bet kai esi priverstas kelias valandas išklausyti visų partijų delegatų vieno už kitą banalesnes prakalbas, tada turi iš tokio minėjimo išeiti tik viena mintimi: kodėl visų tokių minėjimų iniciatyva negalėtų būti perimta iš politikų į kultūrininkų rankas? Šie tikrai labiau rastų žodį į žmonių širdis, negu banalūs politiniai kalbėtojai.

Toks politikų įsiviešpatavimas mūsų viešajame gyvenime nėra nepavojingas, nes su juo drauge eina *ir plačioje visuomenėje vienašališkas politinio intereso įsigalėjimas.* Esame visi karštligiškai užkrečiami tokiomis "problemomis", kurios gyvybinės svarbos turi tik partiniams politikams, o pačios savyje yra mažai reikšmingos. Kiek visuose laikraščiuose karštai ir karčiai diskutuoti ir tebediskutuojami partinės reprezentacijos VLIKe, p. Lozoraičio pretenzijų į šefus bei "aktus" ir kiti panašūs klausimai! Tai vis klausimai, kuriuos diktuoja ne tautinis interesas, o partinės ambicijos. Bet svarstėme juos tokiu įkarščiu, lyg nuo jų būtų priklausęs pačios Lietuvos likimas. Būtų galima į visa tai pažiūrėti tik kaip į žaismą, nors ir nereikšmingą, bet ir nepavojingą. Tačiau ir žaismas tėra tol nepavojingas, kol jis neužima darbo laiko. Visada yra pavojus, vienam dalykui perdaug atsidėjus, pamiršti visa kita. Ne kitaip yra ir mūsų atveju. *Kiek triukšmingai diskutuojame partiškai politinius klausimus, tiek tyliai apeiname esminius tautinius klausimus.* Kai atvykome į šią šalį, buvome beveik pritrenkti, kiek radome savo tautiečius bebaigiančius nutautėti. Bet tas pats likimas laukia ir mūsų, jei visomis pastangomis nekovosime už lietuviškosios dvasios išlaikymą. Ir tačiau, nors turėtume matyti visą pavojų, laikomės, lyg jo vis dar nebūtų. Jei ir sutikti, kad spauda atspindi gyvenimą, tai mūsiškės spaudos atžvilgiu tektų pasakyti, kad ji mūsų gyvenimą atspindi tik tiek, kiek naikinamos kariuomenės optimistiniai komunikatai apie "sėkmingai pravestą atsitraukimą". Tiesa, politikuose įprasta optimizmą laikyti beveik pilietine pareiga. Bet tikros vertės turi tik tas optimizmas, kuris kyla iš tikėjimo savu dalyku, o ne iš paprasto akių prieš tikrovę užmerkimo. Reiktų ir mums ne tyla dengti nemalonią tikrovę, o blaiviai ją analizuoti ir jieškoti priemonių, kuriomis galėtume prieš ją spirtis.

Sakysime, laikėme pačia pagrindine priemone atsispirti prieš nutautėjimą visų mūsų susiorganizavimą į bendruomenę. Bet kaip laikėsi mūsų spauda? Ilgą laiką daugelis laikraščių laikėsi labai neaiškiai. Todėl šis reikalas ir užtruko. Bet ir dabar, kai jau pereinama iš principinio pritarimo į praktinį organizavimąsi, nėra šiam reikalui mūsų spaudoje skiriamas toks dėmesys, kokio jis vertas. Tuo pačiu klausimu kalbant toliau: nepakaks formaliai susiorganizuoti į bendruomenę, bet teks ir jai sielą įkvėpti. Sutinkame visi, kad šia siela turės būti rūpestis mūsų tautine kultūra. Todėl vienu pagrindiniu bendruomenės organų turės būti Kultūros Fondas. Bet ar esame svarstę, kaip turėtume jį suorganizuoti, kad jis nevirstų tik politinių intrygų lizdu? Nesu užtikęs mūsų spaudoje nė vieno išsamesnio pasisakymo. Tiesa, buvau šį klausimą šiek tiek palietęs tame pačiame žurnale, kuriame dabar rašau. Bet ir tai liko be jokio atgarsio: čia ne partinis kokios nemalonios vietos užlietimas! Eikime toliau: tikėkime, kad ir be viešų diskusijų komitetiniai delegatai išspręs Kultūros Fondo klausimą, bet ir dabar pat yra reikalų, kurių negalima atidėlioti, belaukiant Kultūros Fondo. Pats paprasčiausias reikalas: parūpinimas pradžios mokyklai vadovėlių. Renkame kas metai aukas lietuvybės reikalams: ir jei pakanka jų išlaikyti mūsų politinės propagandos organams, regis, galėtų jų pakakti ir mūsų mažiesiems aprūpinti elementorinėmis priemonėmis. Priėjome prie paties opiojo mokyklos klausimo. Šiuo klausimu spaudos dalyje netrūko pasisakymų dėl nepakankamo lietuviškumo ir tose mokyklose, kurios nori vadintis lietuviškomis. Labai dažnai šie nusiskundimai buvo visiškai teisingi. Bet buvo pigu būti teisingiems, kai teko teisybę "priešams" sakyti! Sukūrėme šeštadienio mokyklas, kurioms negalime daryti tų priekaištų, kuriuos darome oficialiosioms mokykloms. Didelį darbą čia atlieka mūsų mokytojai, atsižadėdami šeštadienio poilsio. Bet ar žinome, su kokiomis kliūtimis jie susitinka? Ne-

reguliarus pamokų lankymas, neskyrimas namų darbams dėmesio, ir pagaliau viso to paaiškinimas prisipažinimu: "einu, kad tėvai varo". Gerai, kad "tėvai varo", bet blogai, kad nepajėgta vaikui šeimoje įskiepyti vidinio nusistatymo. Jei visada, tai ypačiai šioje aplinkoje mokyklos ir tėvų bendradarbiavimas bus pirmoji sąlyga išlaikyti mūsų mažuosiuose lietuvišką dvasią. Daug šiame sąryšyje iškiltų klausimų. Bet kiek mūsų spaudoje šiais klausimais sielotasi? Eikime nuo mažųjų į vyresniuosius — į jaunimą. Jam lengviau bus prasimušti. Bet negalima nematyti, kad prasimušimas į svetimuosius gresia eiti drauge su traukimusi iš savųjų. Bauginančiai neramu, kaip mažai matome jaunųjų prieauglIaus ir mūsų spaudoje, ir mūsų organizaciniame gyvenime. Jei tuos, kurie prasimuša į studijas, sutelkia tradicinės akademinio jaunimo organizacijos, tai visas kitas mūsų jaunimas likęs be jokios savo organizacijos. Nežinau, ką reiktų išgalvoti, bet reiktų galvoti. Eikime pagaliau nuo jaunimo į save pačius, kuriems Lietuva ne blankus jaunystės kūdikystės atsiminimas, o neišbėgama tikrovė. Kiek ir mus pačius pradeda graužti abejingumo vėžys!

Bet čia ir vėl turime grįžti į tai, ką pirma nurodėme. Didele dalimi dėl šio abejingumo yra kaltas per vienašališkas mūsų viešosios opinijos nukreipimas į partinius klausimus, tyla užgožiant tautinius rūpesčius. Demoralizuoja visuomenę keliamas triukšmas partiniais klausimais, nes anaiptol neapsieinama be demagogijos, be visokių insinuacijų, be neapykantos prasiveržimo. Lietuvio lietuviui meilė visame šiame triukšme lieka tik ironiškas žodis. Nenuostabu, kad ne viename atsiranda noras nuošaliai laikytis nuo visų tų "kovų", į kurias šaukia partiniai politikai. Deja, yra pavojus, kad bebėgant nuo partinių kovų, nebūtų pabėgta ir nuo tautinės kovos!

c. Baigiant. — Nenorėčiau, kad visa, kas teko pasakyti, būtų palaikyta tik priekaištais mūsų politikams. Jei tenka išsitarti apie vienašališką politinio intereso įsiviešpatavimą mūsų visuomenėje, tai kalba tik už mūsų politikų pagirtiną aktyvumą. Galėtų užtat ir tai, kas iš karto nuskamba papeikimu, būti priimta ir pagyrimu. Kiekvienu atveju tačiau atrodo, kad šiuo metu turėtų ir politikai sutikti dėl šių dalykų:

1. Mūsų energija visose srityse, neišskiriant nė politikos, turi būti skiriama tik tautinei kovai vesti. *Bet koks beatodairiškas partinių ambicijų aktyvinimas šiuo metu reiškia tik faktinį tautinės kovos sabotavimą.* Visos partinės ambicijos įgaus savo realią prasmę tik savoje valstybėje. Gi čia, svetur, jos yra drauge ir fantastiškos savo viltimis, ir pragaištingos savo pasėkomis.

2. Vietoj partinės polemikos, pirmąją rolę mūsų spaudoje turi užimti *mūsų telkimas prieš tą grėsmę, prieš kurią visi lygiai stovime, nežiūrint, kurios pasaulėžiūros esame.* Tai nutautėjimo grėsmė. Ieškoti šios grėsmės tik savo "priešuose" tėra partinė demagogija, o ne tikras tautinis rūpestis. Konkretus ieškojimas priemonių prieš nutautėjimo grėsmę turi pakeisti ligšiolinį tarpusavio priekaištinėjimąsi.

3. Pati galingiausia priemonė tautinei dvasiai išlaikyti yra pats gyvenimas šia dvasia, kiek ji apsireiškia mūsų daina, mūsų muzika, mūsų poezija, etc. *Visi* mūsų kultūriniai laimėjimai turi būti *visų* sutinkami lygiu entuziazmu, nekeliant partinio "savumo" klausimo. *Kas lietuviška, tuo pačiu yra ir sava.* Politinis kultūrinių apraiškų traktavimas yra nesusipratimas pačios kultūrinės kūrybos atžvilgiu, o mūsų sąlygose drauge ir nusižengimas prieš tautinės kovos solidarumą.

4. Visomis priemonėmis remdami mūsų susiorganizavimą į Pasaulio Lietuvių Bendruomenę, turime iš anksto budėti, kad ji nepatektų į politinių įtakų kovos lauką. Būtų klaida norėti išsaugoti jos nepartiškumą tuo pačiu partijų konsolidacijos principu, kuriuo pagrįstas tokių politinių institucijų, kaip VLIKo ar ALTo, funkcionavimas. *Ne visos partijos turi būti lygiai bendruomenės vadovybėje "atstovaujamos", o greičiau kaip tik visų partijų politikai turi susilaikyti nuo veržimosi į bendruomenės vadovybę.* Kadangi pačiu savo charakteriu Pasaulio Lietuvių Bendruomenė yra pašaukta visų pirma kultūriniams rūpesčiams, tai natūralu, kad ir jos vadovybėn būtų pašaukiami kultūrininkai, o ne politikai. Tai labiausiai laiduotų, kad bus dirbamas konkretus darbas, o ne amžinai sergama "aritmetikomis".

J. AUGUSTAITYTĖ-VAIČIŪNIENĖ

PASIKALBĖJIMAS

Naktis, kaip vynuogė, per dieną sirpo
Atokaitoje spindinčių šviesa kalnų...
Kažkur stirnaitė blaškosi sugauta kilpoj,
Ir dainos vėstančių prie kelio akmenų.

Namai nuo žemės šuolio atitrūkę,
Į aukštį kopia svyrančiom padangių kopėčiom,
Kur mėnuo ištiesė gairiukę
Ir vėl palindo po rankovėm debesų plačiom.

Ir aš, sėdėjusi prie gonkų ant suolelio,
Pasilikau viena, kaip paukštis po lapu.
Neturinti ko pasiklausti kelio...
Paskui atsiradai čia pirmąsyk ir tu.

Ir mes kalbėjomės, lyg būtume pažįstami iš seno,
Kad ta stirnaitė rytą mirusi gal bus...
Kad taip neilgai žmonės čia gyveno,
Špokai prie inkilų neilgai tauškino juokus.

Kalbėjomės, ar grįš namai, į debesis iškilę,
Ant žemėj šaukiančių juos pamatų...
Urėdas, tos stirnaitės išvaduot, į girią...
Ar atsigers šviesa iš violetinių naktų...

VĖJAS IR ŽMOGUS

Kai tu pabarškini į mano langą,
Mane užgauna tartum pirštai vėjo.
Ir kas gi kitas klaidžios taip vėlai,
Naktis kai persirita per pusiaujį,
Sumiega, nuodėmes surašę angelai.
Iš kokio krašto parkeliauji,
Kai žemę sapno delnas palytėjo...
Kas tu esi — ar vėjas, ar žmogus?!

Ir ginčinuos pati su savim:
Tai vėjai braižos pasigėrę,
Bėgioja langu su lietumi ir kruša.
Kai rymetinis paštas baltus laiškus išnešioja,
Sugriūva siena sutemų palša, —
Ir aklas laikrodis tą pačią valandą kartoja,
Randu už durų gulintį negyvą vėją —
Ir žmogų-elgetą karaliaus vainiku.

PRIE ŽILVINO KAPO

Žiburiai mano rankose gęsta.
Bangas gundo sukilti giesmė vandenyno drėgna,
Aš iškėliau rankas į nežinomą kraštą,
Kuris prunkščia krantus sidabruota šalna,

Kur dienos naktigulto tylios pareina,
Parnešdamos gyvąją Nemuno dainą.

Patvinus naktis iš krantų išsilieja
Ir verčias viršum vandenyno giesmės...
Žilvino kariai paržygiuoja alėja,
Lydėdami vėliavas juodas našlės.
Ir saugo po kojų siūbuojantį kapą —
Dukrelė prie jos prisiglaudusi dreba.

Atabrenda eglės per kopas ir sėda
Į dūžtančius vėjų laivus...
Numetę bangoms žaliaskarį parėdą,
Į žilvino supuola rūmus,
Parnešti karališko kelsimam rytui vainiko,
Kuris gelmėse vandenų pasiliko.

SAVAITĖ

Ji lekia ant juodbėrio žirgo,
Taškydama palšas marias.
Akyse septyni brilijantai sužvilgo
Ir sukrito į baltas vandens lelijas.

Viršūnę pašventinto kalno prijojus,
Sutraukė stipriai pavadžius...
Suvilnijo kažinkas, lyg vasarojus,
Po žylančius žirgo karčius.

Ir šoko nuo skardžio į gylį...
Šauki ir prišaukt negali.
Sušlamo sujudo — ir tyli...
Ir tie brilijantai gelmėj septyni.

PROF. EDUARDAS HERMANNAS

PR. SKARDŽIUS

Lietuvių kalba yra viena iš svarbiausių lyginamajam indoeuropiečių kalbų mokslui, todėl beveik nuo pat to mokslo pradžios, ypač nuo 1856 m., kuriais pasirodė pirmoji mokslinė A. Schleicherio lietuvių kalbos gramatika, daugelis žymių mokslininkų yra ją rūpestingai studijavę ir tyrinėję. Be pačių lietuvių kalbininkų K. Jauniaus, K. Būgos, J. Jablonskio ir kt., lietuvių kalba yra dar domėjęsi įvairių kraštų specialistai, pvz. latvis J. Endzelynas, estas P. Arumaa, rusai F. Fortunatovas, J. Uljanovas, lenkai V. Porželinskis, J. Rozwadowskis, J. Safarevičius, J. Otrębskis, čekas J. Zubaty, danai H. Pedersenas, L. Hjemslevas, švedai R. Ekblomas, T. Torbjornssonas, norvegas Chr. Stangas, olandas N. van Wijkas, šveicarai F. de Saussure'as, M. Niedermannas, prancūzai A. Meillet, R. Gauthiot, italai G. Devoto, V. Pisanis, G. Bonfantė, vokiečiai A. Schleicheris, K. Brugmannas, A. Leskienas, F. Sommeris, Fr. Spechtas, Ed. Hermannas, E. Fraenkelis ir kt.

Iš šios gausios mokslininkų šeimos šį kartą tenka specialiai išskirti Eduardą Hermanną, buvusį ilgametį Goettingeno universiteto ordinarinį profesorių bei žymų indoeuropiečių lyginamosios kalbotyros specialistą ir neseniai, 1950 m. vasario 14 d., atsiskyrusį su šiuo pasauliu.

Ed. Hermannas, gimęs 1869 m. gruodžio 19 d. Coburge, studijavo klasikinę filosofiją, germanistiką ir lyginamąją ide. kalbotyrą Jenos, Freiburgo (Breisgau) ir Leipzigo universitetuose. 1893 m. liepos mėn. įsigijo doktoratą pas garsų indoeuropiečių kalbų specialistą B. Delbruecką Jenoje ir ten pat 1894 m. liepos mėn. habilitavosi lotynų, graikų, vokiečių kalboms ir filosofijos propedeutikai. Nuo 1894 m. rugpjūčio mėn. jis beveik devynerius metus mokytojavo Coburgo gimnazijoj, o po to dešimti metų dirbo Bergedorfo Hansos mokykloje. 1913 m. balandžio mėn. jis buvo ekstraordinariniu profesoriumi pakviestas į Kielio universitetą lyginamosios indoeuropiečių kalbotyros katedrai. Nuo 1914-15 ligi 1917 m. profesoriavo Frankfurte (prie Maino) ir nuo 1917 metų vasaros Goettingene, kur praleido ilgiausią bei darbingiausią savo gyvenimo dalį ir mirė, susilaukęs gana žilos senatvės, 81 metų amžiaus.

Jo pastarieji gyvatos metai buvo itin sunkūs ir vargingi: iš vienos pusės jis didžiai gedavo savo mylimųjų sūnų, kurie abu tragingai žuvo pačiame jaunystės gražume, iš kitos pusės jis giliai pergyveno baisią savo didžiai branginamosios tėvynės katastrofą. Būdavo, kada pas jį užeini kokiu mokslo reikalu, jis tarp ko kita neiškęsdavo kartais su širdgėla neprisiminęs ir savo didžiųjų nelaimių bei bėdų. Tai jam, žinoma, senatvėje buvo nelengva pakelti, ir todėl kiek galėdamas stengėsi užsimiršti — beveik be paliovos dirbdamas iki paskutinės dienos. Kiek kartų pas jį buvau užsukęs būdamas Goettingene, tiek kartų mačiau jį apsikrovusį knygomis, vis rašant naujus straipsnius, renkant medžiagą didžiajai lietuvių kalbos chrestomatijai ir kt. Vieną kartą drauge su Strasburgo universiteto profesorium B. Unbegaunu nuėjome jo aplankyti. Jis visai paliegęs gulėjo lovoje ir atrodė gana silpnas, bet, mus pamatęs, kiek pralinksmėjo ir tuojau įsitraukė į kalbą apie įvairius kalbotyrinius dalykus. Tai, S. Daukanto žodžiais betariant, buvo tikra "darbo pelė".

Ir taip betriūsdamas, Ed. Hermannas savo ilgokame ir darbingame amžiuje yra padaręs gana daug; jo visų mokslinių straipsnių ir veikalų trumpame apžvalginiame straipsnyje neįmanoma net apgraibomis paliesti. Todėl čia sužymėsiu tik jo svarbesnius darbus. Visų pirma tenka pastebėti, kad Ed. Hermannas, būdamas didžioje jau minėtojo B. Delbruecko, geriausio tų laikų lyginamosios indoeuropiečių kalbų sintaksės žinovo, įtakoje, iš pat pradžios pradėjo domėtis sintaksės dalykais, todėl 1894 m. yra parašęs ir savo disertaciją apie šalutinių sakinių buvimą indoeuropiečių prokalbėje ("Gab es im Indogermanischen Nebensaetze?"). Vėliau, 1912 m., pasirodė du jo nauji žymūs sintaksiniai darbai: "Ueber die Entwicklung der litauischen Konjunktionalsaetze" ("Apie lietuvių kalbos jungtukinių sakinių raidą") ir "Nebensaetze in den griechischen Dialektinschriften" ("Šalutiniai sakiniai graikų tarminiuose įrašuose"). Čia pat priskirtinas ir 1923 m. pasirodęs jo stambus veikalas "Silbenbildung im Griechischen und in den anderen indogermanischen Sprachen" ("Skiemenų daryba graikų ir kitose indoeuropiečių kalbose").

Vėlesniais laikais, ypač pirmojo pasaulinio karo metu ir tuojau po karo, ėmus ieškoti naujų kelių įvairiose mokslo srityse, pamažu ir Ed. Hermannas pradėjo kritiškai vertinti ligšiolinės kalbotyros pagrindus bei metodus. Jam ypač trūktinas dalykas pasirodė daugelio ankstyvesnių kalbininkų persiauras ir mechaniškas pagrindinių kalbotyros problemų sprendimas, pvz. natūralistiškas garsų dėsnių beišimtinumas (Ausnahmslosigkeit), matematiškas analoginių reiškinių aiškinimas ir kt. Tam reikalui jis jau 1931 m. parašė specialų veikalą "Lautgesetz und Analogie" ("Garsų dėsnis ir analogija"), kur jis iškelia aikštėn nemaža garsų dėsnių dirbtinumo ir nevykusių analogijos vartojimo atvejų; apie

tai plačiau savo laiku aš esu rašęs kalbotyros žurnale "Archivum Philologicum". Nuo to laiko Hermannas su didžia atidžia yra nuolat sekęs naujuosius kalbotyros kelius, metodus bei tikslus ir pats aktyviai prisidėjęs prie bendrųjų kalbotyros problemų sprendimo. Rašydamas kurį moksliška straipsnį, recenziją ar naują veikalą, jis dažnai stengiasi aprašomąjį specialų dalyką susieti su visuotinesnio pobūdžio problema ir tuo būdu daugiau išryškinti ar pagrįsti kokią naują idėją ar teoriją. Pvz. 1943 m. parašytame straipsnyje "Die altgriechischen Tempora, ein strukturanalytischer Versuch" (Nachrichten der Akademie d. Wiss. in Goettingen, Phil.-Hist. Klasse, Nr. 15, 583-648 psl.) nagrinėja sen. graikų kalbos laikų vartoseną bei reikšmę ir tuo pat metu prieina šiokias bendras kalbotyrines išvadas.

1. Struktūrinė analizė yra tik viena sinchroninės kalbotyros dalis, kurios uždavinys yra kalbines kategorijas atskirti nuo nekategoriniu kalbos reiškinių ir abeja vienodai pagrįsti.

2. Diachroninė kalbotyra turi sekti kategorinių bei sintaksinių kalbos reiškinių atsiradimą bei nykimą ir ypač nekategorinių dalykų pavirtimą kategoriniais ir atvirkščiai.

3. Kalbotyra negali apsieiti nei be vienos iš šių dalių; jos abi turi vieną kitą papildyti.

Arba štai vėl 1948 m. straipsnyje "Zusammengewachsene Praeteritum- und Futurumumschreibungen in mehreren indogermanischen Sprachzweigen" (Zeitschrift fuer vergleichende Sprachforschung (69, 31-75 psl.), svarstydamas sudurtinių būtojo ir būsimojo laiko lyčių darybą (pvz. graikų *etimē-then*, lot. *ama-bam*, got. *salbo-da*, sen. slav. *zna-ach*, liet. *šnekē-davau* ir kt.), tarp ko kito jis prieina išvadą, kad ide. kaityba (fleksija) buvo jau susiformavusi tuo metu, kai dar nebuvo jokių kaitmenų, ir kalbantysis sintaksinius santykius galėdavo suvokti iš grynų kamienų bei sakinių sąsajos, kad kalbantieji, norėdami palengvinti sakinių supratimą, tuomet naudodavęsi ritminėmis melodinėmis priemonėmis, ypač įvairiais tonais bei spūdžiais (iš čia priegaidės bei balsių kaita) ir žodžių tvarka, ir kad veiksmažodinė kaityba susidariusi greičiau negu vardažodinė.

Šituo būdu dirbdamas mokslo darbą, Ed. Hermannas daug kur galėjo sėkmingai suderinti savo atskirus specialius potyrius su visuotiniais kalbotyros pagrindais bei naujai iškylančiomis kalbotyrinėmis idėjomis ar teorijomis ir tuo pat metu neatsilikti nuo nuolatinės mokslo pažangos.

Bet jis buvo ne tik pažangus mokslo darbininkas: jo taip pat gana plati yra buvusi ir darbo apimtis. Jis yra rašęs apie daugelį įvairių kalbotyros sričių dalykų, ir vis su gilia erudicija bei gausių šaltinių pažinimu. Tam reikalui jis yra turėjęs gana didelę ir savo biblioteką, kurią po jo mirties yra įsigijęs Marburgo universitetas. Štai 1934 m. Goettingeno Mokslų Akademijos leidinyje (Nachrichten von der Gesellschaft der Wissenschaften zu Goettingen) yra paskelbęs specialų straipsnį apie indoeuropiečių santuokos formas ("Die Eheformen der Urindogermanen", Phil.- Histor. Klasse, Nr. 2, 29-65 psl.). Čia jis įrodo, kad indoeuropiečiai senų senovėje daugiausia gyveno agnatinėmis (kraujo giminystės pagrindu susidariusiomis) didelėmis šeimynomis, arba didšeimėmis, kurių pėdsakų, atrodo, gali būti iš dalies išlikusių ir lietuvių rytiečių augštaičių *brolavose* (plg.: visi gyvena b r o l a v o j, t. y. visi broliai ir brolių vaikai gyvena ir dirba kartu). Šitų didšeimių priešakyje stovėjo vienas galingas vadovas ir visa eilė mažesnių valdovų. Moteris buvo pajungta vyrui ir turėjo atlikti sunkius darbus tiek namuose, tiek laukuose. Jau tuomet buvo pažįstamos pirktinės ir vogtinės santuokos. Svarbiausias susituokėlių tikslas buvo susilaukti sūnaus, nes sūnus, ne duktė turėjo vykdyti šventą velionių (numirėlių) valią. Tačiau santuokų pagrindas pirmoj vietoj buvo ne tiek medžiaginis, kiek veikiau idealinis.

Kitas jo visai priešingos srities darbas yra specialus etimologinis straipsnis "Sind der Name der Gudden und die Ortsnamen Danzig, Gdingen und Graudenz gotischen Ursprungs?" (Nachrichten von der Akademie d. Wiss., Jahrgang 1941, Nr. 1, 207-291 psl.), kur jis mėgina įrodyti, kad *gudų* ir *Dancigo, Gdingeno* (lenk. *Gdynia)* ir *Graudenco* (lenk. *Grudziądz*) vardai veikiausiai esą germaniškos kilmės, bet čia pat jis tuojau priduria, kad šis jo potyris tesąs tik paruošiamasis išsamaus tyrimo darbas. "Metodiškas tyrimas, — rašo jis baigdamas savo straipsnį, — yra reikalingas didžiausio rūpestingumo ir tikslaus kalbos mokėjimo bei geografinių vietovės ypatybių, istorinės raidos ir žemės radinių pažinimo. To negali padaryti vienas žmogus. Visam darbui atlikti čia turi bendradarbiauti slavistas, germanistas, istorikas, proistorikas ir geografas" (288 psl.). Tai parodo, kaip jis plačiai yra žiūrėjęs į mokslinių problemų sprendimą.

Toliau jis ypač mėgo tyrinėti veiksmažodžių veikslus, jų reikšmę ir vartoseną. Tam reikalui jis yra parašęs bent kelis straipsnius, pvz. "Aspekt und Zeitrichtung" (1937 m.), "Aspekt und Aktionsart", taip pat jau minėtąjį straipsnį "Die altgriechischen Tempora" ir kt. Tai yra didžiai įdomus ir svarbus gramatikos dalykas, kuris jau daugelio mokslininkų tyrinėtas, bet lig šiol vis dar kaip reikiant neišaiškintas. Ypač trūktinai tėra tirtas lietuvių kalbos veikslų vartojimas. Velionis Ed. Hermannas, mėgindamas šį klausimą spręsti, yra pareiškęs nemaža naujų ir konstruktyvių požiūrių, kurie neabejojamai bus didžiai pravartūs kiekvienam būsimam ir lietuvių kalbos veikslų tyrinėtojui.

Tačiau šalia įvairių kalbotyrinių sričių, kurias plačiau ar siauriau Ed. Hermannas savo tyrinėjimuose yra palietęs, labai žymią vietą uži-

M. V. DOBUŽINSKIS "Radvilos Perkūno" operos scenovaizdis

ma lietuvių kalba. Jau augščiau minėtame veikale "Ueber die Entwicklung der litauischen Konjunktionalsaetze" jis specialiai yra rašęs apie lietuvių kalbos sintaksės dalykus. Įvairius kitus lietuvių kalbos dalykus jis yra palietęs kone visuose savo žymesniuose veikaluose ir straipsniuose. Pvz. rašydamas apie sen. graikų kalbos skiemenų darybą, jis paliečia ir lietuvių kalbos skiemenų skyrimo problemą. Arba štai vėl, rašydamas apie kitų indoeuropiečių veiksmažodinių sudurtinių laikų formų darybą, specialiame skyriuje svarsto ir lietuvių kalbos ē-linksniuotės bei būtojo dažninio laiko kilmę. Bet daugiausia dėmesio į lietuvių kalbą jis, be abejonės, yra atkreipęs savo kapitaliniame veikale "Litauische Studien, eine historische Untersuchung schwachbetonter Woerter" (Berlin, 1926, 423 psl.). Čia jis gana plačiai ir išsamiai nagrinėja lig šiol apleistą ir maža ištirtą enklizės vartojimą lietuvių kalboje. Jis čia pastebėjo, kad silpnai kirčiuojami arba visai nekirčiuoti žodelyčiai (pvz. senovinės įvardinės lytys *mi, ti, si,* dalelytės *gi, gu, te* ir kt.) lietuvių kalboj senoviniu būdu tebesą, daug kur vartojami antroje vietoje; taip pat lietuvių kalboje dar tebesanti pastebima ir senovinė enklitikų eilė. Šią tezę, kurią pirmas yra aikštėn iškėlęs J. Wackernagelis, jis pagrindžia didžiule daugybe pavyzdžių, kruopščiai surinktų daugiausia iš senovinių ir vėlyvesnių raštų; tam reikalui jis kelis kartus yra važinėjęs ir po Lietuvą.

Kitas, specialiai lietuvių kalbai paskirtas Ed. Hermanno darbas yra "Die litauische Gemeinsprache als Problem der allgemeinen Sprachwissenschaft" ("Lietuvių bendrinė kalba kaip bendrosios kalbotyros problema", Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften zu Goettingen, Philol. Hist. Klasse. Sąs. 1, 65-125 psl.). Čia jis

pirmas aiškiai iškelia didžią dabartinės lietuvių bendrinės kalbos svarbą bendrajam kalbų mokslui. "Lietuvių bendrinė kalba, — rašo jis, — įgyja milžinišką reikšmę bendrajai kalbotyrai. Čia atsiektosios pagrindinės žinios gali būti panaudotos kitų tautų rašomosioms ir bendrinėms kalboms tyrinėti. Tuo būdu lietuvių kalbos išdavos gali būti didžios vertės graikų, lotynų, vokiečių ir kitoms kultūrinėms kalboms" (67 psl.). Dabartinė lietuvių bendrinė kalba turi tokią didelę reikšmę dėl to, kad ji yra prasidėjusi dar visai neseniai, atmenamais "Aušros" laikais, ir todėl gali būti lengvai ištirtos visos jos susidarymo aplinkybės, kurios kitose (pvz. sen. graikų, lotynų ir kt.) tautose jau nebe visos kaip reikiant yra žinomos. Bet šis sunkus darbas kitataučiui yra beveik neįmanomas: patys įdomiausieji šios srities klausimai tegali būti pačių lietuvių sprendžiami. "Lietuvių kalbininkai, jeigu jie tikrai supratingai imsis šios bendros problemos, gali padaryti be galo naudingą darbą kalbotyrai. Tarmėtyra, žinoma, yra svarbi ir naudinga, ir lietuvių tarmės, kol jos tebevartojamos, turi būti tiriamos. Bet kalbotyrai šitie dalykai, palyginti su rašomosios ir bendrinės kalbos prasidėjimo tyrimu, aplamai yra antraeilės reikšmės. Kasmetai miršta svarbūs liudininkai vieni po kitų . . . Jeigu šis turtas pasiliks neišnaudotas, tai bus tiesiog neatitaisomas nuostolis kalbotyrai . . . Todėl aš čia kreipiuos į jaunus lietuvių kalbininkus su prašymu ko greičiausiai imtis šios problemos. Tai, aš manau, yra viena proga, kur lietuvių mokslas turi pasirodyti, ar jis ką nors gali reikšti ar ne" (125 psl.). Šis velionies prašymas nebuvo negirdomis nuleistas. Redaguodamas "Archivum Philologicum", Vytauto Didžiojo Universiteto Humanitarinių Mokslų Fakulteto kalbotyrinį leidinį, aš nemaža į tai esu kreipęs dėmesio: tam reikalui čia yra išspausdinta visa eilė paruošiamųjų straipsnių dabartinės lietuvių bendrinės kalbos pradžiai ir tolimesnei jos raidai aiškinti; apie tai žr. E. Fraenkelio straipsnį "Apie kalbininkus, tyrinėjusius lietuvių kalbą" (Aidai, 1950, 411 t.). Taip pat buvo duota P. Jonikui net speciali doktoratinė tema aprašyti ir ištirti priešaušrinio laikotarpio bendrinės rašomosios kalbos pobūdį ir raidą, ir jis tai atliko gerai, bet, deja, šis jo nespausdintas darbas dabar yra įstrigęs ir mokslui neprieinamas, o naujai šiuo metu dėl pagrindinių šaltinių stokos jis negali būti parašytas.

Toliau tenka dar pastebėti, kad Ed. Hermannas pastaraisiais metais buvo užsimojęs parašyti stambų, bent 3 dalių, veikalą apie lietuvių kalbą: pirmojoj daly turėjo būti duodama apybraižinė istorinės lietuvių kalbos gramatikos, istorijos ir literatūros santrauka; antrąją dalį turėjo sudaryti lietuvių chrestomatija, apimanti pavyzdžius nuo seniausių ligi naujausių laikų, ir trečiojoj daly turėjo būti duodamas žodynas. Bet šio darbo jis nebesuspėjo atlikti: didesnė jo dalis liko rankraštyje, kita dar nebaigta rašyti. Kiek man pačiam teko pastebėti, spaudai jau buvo paruošti chrestomatiniai tekstai ir žodynas, kurio kirčiavimą greitomis esu peržvelgęs dar prieš išvažiuodamas iš Europos. Man susidarė įspūdis, kad ši dalis yra dar gerokai trūktina. Pirmosios šio veikalo dalies man visai neteko matyti. Kaip prof. E. Fraenkelis man pranešė, šis veikalas dabar iš naujo peržiūrimas, vėliau bus galutinai redaguojamas ir atiduotas spaudai, galbūt ne visas, kaip paties autoriaus buvo sumanytas, t. y. gal tik chrestomatiniai tekstai ir žodynas.

Apskritai reikia pasakyti, kad Ed. Hermannas turi daug didelių nuopelnų ne tik bendrajai kalbotyrai, bet ypač ir lietuvių kalbai: jis nemaža kalbinių problemų yra sprendęs ir sėkmingai išsprendęs, bet taip pat apsčiai naujų dalykų yra tik aikštėn iškėlęs, palikdamas juos kitiems spręsti. Be jo darbų negalės apsieiti nei vienas rimtesnis lietuvių kalbos tyrinėtojas, vistiek, ar jis sutiks su jo išvadomis, ar ne. Pvz. K. Būga "Kalboje ir senovėje", 64 psl. mano, kad liet. *pekus* "galvijai" kaip ir sen. prūsų *pecku* "t. p." esąs paskolintas iš germanų, plg. gotų *faihu*, vok. *Vieh*. Tai jis turbūt darė tuo sumetimu, kad liet. *pekaus* priebalsis *k* tariamai nesutinka su sen. indų *pas'u*, avest. *pasu-* ir kt.: *mat*, ide. palatinis *k'*, išvirtęs sen. indų kalboje į *s'*, avest. *s*, lietuvių kalboj turėtų būti pavirtęs į *š*, plg. *šimtas*, sen. indų *s'atam*, avest. *satam*, lot. *centum* ir kt. Taigi pagal sen. indų *pas'u*, avest. *pasu*, lot. *pecu* lietuvių kalboj, rodos, turėtų būti *pešus*, ne *pekus*. Bet Ed. Hermannas, Archiv fuer slav. Philologie 40, 161 t., pirmas įtikinamai įrodė, kad šis fonetinis skirtumas nėra reikiamas pagrindas taryti liet. *pekų*, dar ir dabar Vilniaus krašte pažįstamą, esant paskolintą iš germanų, nes jau senų senovėje galėjo būti gretimais vartojamos dvejybinės lytys, vienos su palatiniu, kitos su kietu gomuriniu *k*. Taigi liet. *pekus*, be abejonės, gali būti toks pat senas indoeuropiškas darinys, kaip ir avest. *pasu*, lot. *pecu* ir kt. Formaliai *pekus* taip gali santykiauti su sen. indų *pas'u*, avest. *pasu-*, kaip pvz. šių dienų liet. *kleivas* su *šleivas*, *kvaikti* su *kvaišti* arba *gnybti* su *žnybti* ir kt.

Visai kas kita yra liet. būtojo dažninio laiko kaitmenys *-davau*, *-davai*, *-davo*, pvz. *ves-davau*, *vesdavai*, *vesdavo* ir kt. Ed. Hermannas, Zeitschrift fuer vergl. Sprachforschung 69, 67 t., nors ir tariamai, yra linkęs manyti, kad šie kaitmenys galėtų būti kilę iš išnykusio veiksmažodžio **dava*, **davo*, **dauti*, giminingo su gotų *taujan* "daryti, tun". Tai, atrodo, gražiai sutinka su atitinkama kitų ide. kalbų daryba; pvz. lot. *ama-bam*, *vidē-bam* yra tariama esant sudėta iš kamienų *ama -*, *vidē-* ir kaitmens *- bam*, kilusio iš **bhuam* (su ilgu *a*); plg. indų aor. *a-bhūt* šalia praes. *bhavati* "yra, esti", sen. lot. conj. *fuat*, liet. *buvo* ir kt. Taip pat ir sen. graikų aoristinis kaitmuo *- thēn*, *- thē* (pvz. *ete-thēs*, *ete-thē* ir kt.) panašių būdų galįs būti kilęs iš ide. **dhē-* (plg. liet. *dė-ti* ir kt.), sen. slav. aoristinės galūnės *-ach*, *-aše* ir kt. esančios kilusios iš veiksmažodžio *es-*

VIENAS UŽ VISUS, VISI UŽ VIENĄ

Jurgis Savickis

Varkala buvo jaunas, laimingas ir nevedęs. Kaipo menininkas, jis buvo dar nenusistovėjęs. Svyruojąs tarp architektūros ir tapybos. Kaip dažnai su jaunais žmonėmis atsitinka. Vieną kartą buvo pasviręs net į skulptūrą. Bent tuo būdu nemaža molio Varkala bus paminkęs ir prisiuostęs, vis bejieškodamas skulptūrinės formos. Vėliau jis jau apsisprendė viena tik paišyba, tiksliau — grafika. Grafika daugiau pritaikyta techniškiems reikalams. Vėliau tas visų svyravimų "tarp" padidėjo dar vienu. Šį kartą jau galutinu. Jis tapo metalo apdirbimo meisteriu; mūsiškai tariant — auksakaliu. Mokėsi iš pradžių namie, vėliau Austrijoje, pačiame didmiestyje Vienoje, kur visuomet tiek skonio.

Ir koks auksakalis! Jis perfekcionavos. Jis turėjo jau įsigijęs nemaža erudicijos, menininkui tiek reikalingos. Tiek bendro, tiek specialaus, meną liečiančio, prasiprusinimo. Jis surado savo stilių. Kuriame mažiausia vartojama medžiagos, šiuo atveju, brangios, kai geriausiai pasiekiama tikslo. Kaip gerame literatūros stiliuje, kur mažiausia vartojama žodžių.

Jonas Varkala daug dirbo. O kai jis dirbdavo, tai visai sueidavo į tą darbą. Užtai jis nebuvo reikalingas kurių pašalinių emocijų ar pasilinksminimų.

Tačiau toji Varkalos darbo idilija, palyginti, tęsėsi neilgai. Viskas virto kitaip, nei jis ir nei daugumas žmonių manė. Viskas apsivertė viršum kojomis. Kai Varkala atsidėjęs pagalvodavo, tai ir visas gyvenimas buvo taip sutvarkytas, kad vienas žmogus būtinai turėjo trukdyti kitam. Vieni žmonės turėjo būtinai keršyti kitiems, kankinti ir žudyti. Čia jau pagalbon žmogui ateidavo mokslas, karo mokslas. Pats karas, visų šlovinamas ir, matyti, neišvengiamas.

Kaip tik šiuo metu Lietuva buvo užimta bolševikų.

Užplūdusieji naują šalį rusų kariai pasireiškė visomis savo tradicinėmis priemonėmis. Pirmiausia — grobimu ir prievartavimu. Tai buvo kaip ir koks įvadas į karą. Teoretiškas ir praktiškas. Ir ypač tas grobimas visa ko, kas tilpdavo į kišenę.

Vėliau prasidėjo pati jau šalies organizacija, pasireiškianti visokių rūšių ir visokių niuansų draudimais. Galvoti, kalbėti, rinktis, eiti į bažnyčią ir iš viso eiti. Ir ypač — savo nuomonę reikšti. Naujojoje, rusų besteigiamoje respublikoje, negalėjo būti jokių "savo nuomonių". Rusai atstatė "tvarką" Lietuvoje.

Bet žmonės Lietuvoje vis dar negalėjo apsiprasti, kad jie neturi galvoti ir kad prievolę galvoti už visus pasilikęs bus sau vienatinis Kremlius. Ir tik jis vienas. Nes šioje milžiniškoje respublikoje viskas buvo sutvarkyta ideališkai. Žmonės visumoje tik turėjo nieko negalvoti, galėjo kvėpuoti oru ir dirbti. Tai buvo paprasta ir patogu, toksai darbo suskirstymas.

Prie Kremliaus (kur žmonės galvojo) kartais prisišliedavo koks mokslo žmogus ar menininkas. Tik būtinai tokiu pat pavedimu: nieko negalvoti ir savo nuomonės nereikšti .

Taip buvo nuo Altajaus iki Pabaltijo. Tikriau pasakius, nuo Pabaltijo, ką tik dabar bolševikų užimto, iki kitų Europos ir Azijos kraštų.

Tokie ir tolygūs įvykiai užklupo Lietuvą.

Varkala iškart negalėjo susiorientuoti, kas čia darosi.

Kaip žinoma, bolševikai buvo užėmę du kartu Lietuvą. Varkala pergyveno abu užėmimus.

Nors šiaip tik menui atsidėjęs, Varkala nūdieninio gyvenimo politikos temomis neturėjo laiko rūpintis. Tai nereiškia, kad jis nebūtų naujai įvykusia tvarka jo tėvynėje pasipiktinęs.

Giliai sukniupęs ant savo darbo stalo, darbo prošvaistyje, jis tyliai galvojo savo dirbtuvėje (tas buvo uždrausta!)ir perkamantinėjo, kas bus įvykę jo tėvynėje. Kartais sukrankšdamas kokiu stipresniu žodeliuku ar šauksmininku. Kaip žmogus, afekto ar stiprių emocijų paveiktas, jis šurmuliavo pats su savim. Ji maudė visą laiką ir jis negalėjo jau ramiai dirbti, kaip anksčiau.

"būti" sigmatinio aoristo lyčių su šaknimi *ēs- ir t.t. Bet visi šie atvejai vargiai gali būti pritaikyti lietuvių kalbai, nes liet. būtojo dažninio laiko lytys su *-davau, -davai* ir kt. yra visai vėlyvas reiškinys, jų nerandame ne tik kitose baltų kalbose, bet ir kaikuriose pačių lietuvių tarmėse, todėl ir jų daryba vargiai gali būti lyginama su kitų senųjų ide. kalbų tariama tolygia daryba. Tai veikiausiai tėra tik savotiškas vienos lietuvių kalbos reiškinys. Man rodos, kaitmenys *-davau, -davai, -davo* yra sietini su dažninių veiksmažodžių formantu *-d-*, pvz. *pyk-d-yti, skeld-d-ėti* ir kt. Užuot šio *-d-* vietomis yra vartojamas ir *-l-*, plg. dzūkų *būlavo* "būdavo". Kitose dzūkų tarmėse priebalsis *-d-* ypač mėgstamas dažniniam veiksmui žymėti; pvz. Gervėčiuose sakoma: didesnę dalį pirkios *ažimdo* pečius; žiemą jam (eiliniui) *ataugdė* (t. y. ataugdavo) nauji ragai ir kt.

Jis buvo nepatenkintas savim. Šį kartą nebuvo kuris asmeniško pobūdžio nepasitenkinimas, sakysim, neįvykęs kuris rendezvous su kuria skaisčiąja dama ar kurie didžiai įkyrūs piniginiai keblumai — menininko broliai! Ne! Jonui Varkalai viskas sekėsi. Net su kaupu. Tėvynė, į kurią jis bus ką tik atvykęs iš užsienio, tenai sistematiškai ir tiksliai išsimokslinęs, jį yra gražiausiai priėmusi. Priėmusi visa savo žavinga šilima. Kaip geroji močiutė. Tik įkėlęs koją į savo tėvų žemę, jis susirado daug draugų. Gerų draugų, kartais įtakingų. Praktiškai kalbant, jis bus gražiausiai įsikūręs.

Dangun Žengimo bažnyčia užsakė jam pagaminti ištaigią atnašavimo taurę didžiajam altoriui. Bažnyčios vadovybė suteikė jam medžiagos ir visišką darbo laisvę. Darbdaviai pareiškė tik vieną pageidavimą, ne — sąlygą! — išreikšti savo darbu Lietuvos prisikėlimą ir jos veržimąsi aukštyn . . .

Susikaupęs ir visų savo renesansinių minčių apglėbtas, pagaliau jis užtiko temą ir visus būdus jai pareikšti. Bet staigiai, visu ūmumu ir brutalumu jis buvo išjungtas iš darbo ir savo meniškųjų puoselėjimų. Iš gatvės griuvo svetimi ir įkyrūs garsai, it kas pjautųs ar muštųs. Net danguje buvo neramu.

— Po paibeliais! Nė dirbti neduoda.

Šimtų šimtais skrido dangumi rusų aeroplanai. Langų stiklai zimbėjo. Jo darbo stalas, prie kurio jis sėdėjo, drebėjo.

Jonas Varkala, be gyvenimiško filosofo, buvo dar daugiau gero gabalo menininkas. Prilaikydamas visaip šokinėjančius ir visai negerai besielgiančius ant stalo daiktus — toks oro slėgimas buvo didelis — vis dėlto buvo suspėjęs gimusias mintis kaip reikiant užfiksuoti popieriuje. Šiuo savo kūriniu jis iš tikrųjų turėjo pasirodyti pirmą kartą Lietuvoje, kaip menininkas. Taip — arba ne. Mintys gyveno. Objektas stojo prieš jį kaip gyvas. Dabar tik darbas.

Rusų oro laivynas nuskrido Paprūsės linkui. Šiaip pasiskraidyti. Ir savo galios parodyti.

Dabar kažkokiu kontrastu ateljé užviešpatavo visiška tyla. Kaip prieš audrą. Bet jau langai ir firmamentai daugiau nedrebėjo. Buvo visai tylu. Įvyko kažkoks atoslūgis.

Paskui įvykiai ėmė keistis neįprastu tempu. Taip greitai, kaip iš revolverio pyškinami. Paprastieji žmonės neturėjo laiko nė susigaudyti ir apsispręsti. Kas blogiausia — Jonas Varkala, žmogus apolitiškas ir net vengiąs visuomenės, liko griežtai įjungtas į šį sūkurį. Net taip atrodė, kad be jo niekas negalėjo apseiti.

Tie galingieji rusai, pasirašę taikingumo ir pagalbos sutartį su savo, kaip jie sakėsi, "tradiciniu draugu", Lietuva, tuo pat užsimojimu yra ją okupavę. Yra ją užėmę savo aeroplanais ir įvedė, jau žymėto "draugiškumo" vardan, vieną milijoną kareivių. Tvarka visur buvo rusiška.

Prie Jono Varkalos buvo pristatyti du ginkluoti kareiviai. Veikiau ne jam, bet jo mūzai daboti. Kareiviai buvo grubūs, įsivilkę į naujus rūbus ir patys kažkokie nauji ir nekalbūs.

Ant jo renesanso kūrinio turėjo būti užklijuota visai realistinė Stalino figūra. Su ūsais.

Sudaryti ypatingai gerai naujovumo nuotaikai ir padėti geriau praktiškai susiorientuoti sovietizacijos sistemoje (menininkai Sovietuose ypatingai buvo gerbiami) į Varkalos butelį ir jo ateljé buvo įvesti ir įkurdinti aštuoni pavieniai piliečiai ir keturios šeimos. Pačiam Varkalai buvo paliktas prieškambaris (šviesus) ir kūrybai reikalinga erdvė. Be to, keli neatimti iš jo kaltai ir plaktukai.

Niekuomet nematę tiekis aukso ir sidabro, jo visi įnamiai, daugiausia paprasti žmonės, akių negalėjo nutraukti nuo jo produkcijos. Pagaliau, kad stebėtojai nekliudytų, iš Varkalos buvo atimtas visas auksas ir sidabras. Menininkais Sovietas rūpinosi.

Pagaliau įvyko! Visi džiaugėsi ir matė Varkalos sukurtą biustą. Įspūdingasis visos Rusijos vado biustas, stovįs dabar ant renesansinio pastovo, turėjo būti pačia iškilmingiausia — Lietuvos į Rusiją įsiliejimo — proga, įteiktas pačiam galingiausiam vadui, aiškiai numatytu ritualu. Kaip kuri naujam dievaičiui atnašą. Palydėtas poezijos, sukurtos tam tikslui vienos visuomet pirmyn žengiančios lietuvaitės.

Kaip žinoma, Lietuvoje, vyrams padėti, poezijos yra kuriamos moterų. Tokių ten esama moterų. Pagaliau tas fenomenas yra jau ganėtinai pastebėtas ir literatūros profesorių darbuose.

Dabar žinovai sakė, kad Stalinas turėsiąs būti iš tikrųjų patenkintas čia jau minėtąja dovana.

Įvyko. Dovana buvo įteikta. Po šitokio istoriško reiškinio Varkala buvo paliktas ramybėje. Trumpiau pasakius, užmirštas. Dabar Varkala galėjo verstis, kuo norėdamas ir kaip norėdamas, tame savo ateljé (gonkose). Neišeidamas iš savo ateljé, Varkala dirbo kaip manijakas, kas prideru kūrėjams. Kad ir iš kitos medžiagos, nei auksas. Pagaliau, argi tai svarbu menininkams medžiaga!

Jis buvo nuolat užimtas. Nors ir užmirštas, bet — neišsiųstas. Kaip kiti, nepajėgią prisitaikyti revoliucinei minčiai ir neganėtinai įsigyveną į sovietizacijos darbą. Nepajėgią paspėti taktui, ypač atsižvelgiant į žmogaus vidujinį persiorganizavimą.

Bet kas siunčia herojus katorgon? Herojus, pagaminusius savo vado biustus? Biustus, kuriais vadas buvo patenkintas? Tuo būdu Varkala galėjo liktis Lietuvoje.

Tačiau naujai įkurta galingoji (viskas Sovieto imperijoje buvo galinga) Meno Kolegija pareikalavo iš Varkalos daugiau revoliucinio tempo ir takto. Pareikalavo menininką pasiaiškinti. Vadinas, jis nebuvo užmirštas.

— Pilieti! — revoliucinio entuziazmo paveiktas, sušuko kolegijos pirmininkas. — Reikia daugiau revoliucinio tempo, kad kūriniai trauk-

tų žmogų eiti revoliuciniu maršu pirmyn! Kitaip — tai ne menas.

Visai nesupratęs, kaip reikia žengti su savo taurėmis pirmyn, Varkala išėjo iš kolegijos aukštai pakelta apikakle ir mažiau pakelta nuotaika. Jo apsiaustas, deja, buvo nudėvėtas ir veikiau prilygo maišui. Be to, šis daiktmuo buvo pasiskolintas iš draugo, išsiųsto Sibiran ir taip pat nesupratusio kaip reikiant to revoliucinio tempo ir visai nuslydusio nuo ėjimo takto. Toks buvo jo draugas. Savojo apsiausto Varkala jau neturėjo.

Jis vis dėlto už savo buržuazines igaidas į kalėjimą nebuvo padėtas. Jis buvo ir liko vienas sau ir — Lietuvoje. Tas svarbiausia. Be meno, šiaip Varkalai teko daug triūsti fiziškai, sau duonos užsidirbti ir badu nemirti.

Viskas, kas čia iki šiolei pasakyta, buvo pirmuoju Lietuvos okupacijos metu. Bet kai dabar, jau antru kartu, bolševikai okupavo Lietuvą, Jonas Varkala jau daugiau Lietuvoje nepasiliko. Jis pirmas spruko iš jos. Numovęs vieną, antrą jam prieštaraujantį okupantą, nors tai į tiesioginį jo darbą neįėjo.

Bet, matyti, Varkalos žingsnena užsienyje vis dėlto buvo per lėta. Jau Vokietijoje jis buvo ties Stralsundu pavytas ir rusų užkluptas. Taip tos eisenos niekuomet dorai ir neišmoko. Dabar jis buvo juridiniu statusu pabėgėlis iš Lietuvos. Pabėgėliai buvo sukimšti i barakus. Daugumas ju tuojau buvo grąžinama. Sovietas nenorėjo, kad jų elementas išsisklaidytų po pasaulį. Bet Varkala negrįžo. Jis nenorėjo nei grįžti namo, nei marintis barakuose. Jis vis pasukdavo taip, kad visuomet likdavo arčiau gamtos. Iš prigimties jis buvo sportininkas. Pagaliau, jei žmogus ir norėtum pabėgti, niekur negalėtum. Visur ir visuomet buvo tikrinami dokumentai. Tačiau sportas Rusijoje nebuvo uždraustas.

Jonas Varkala sportavo nuo ryto iki vakaro. Specialybė jo buvo mažas laivelis. Šioj srityje jis pasiekė nepaprastų rezultatų.

Patys rusai, atvykę į tą vokiečių žemę, iš pradžių visai negalėjo apsikopti nuo darbų. Pagaliau viskas čia vyko kitaip, nei jie tikėjos ir nei jie iš mažens buvo mokomi, toje "supuvusioje" Europoje. Niekas gatvėse iš bado negriuvo. Ir niekas neplėšikavo praturtėti, kaip jie buvo pamokslinti mokyklose.

Visi čia vaikščiojo dorai, ramiai ir kaip norėjo. Ir kas svarbiausia — sotūs.

Rusai viso to kaip reikiant dar negalėdavo suimti ir iškart negalėdavo susiorientuoti, ar tai reikia priskirti prie revoliucinių užsimojimų. Normaliu reiškiniu vargu buvo galima tai laikyti. Kad žmonės vaikšto sotūs, tai, žinoma, tik propaganda! Pasirodyti. Rusai visuomet priprate prie visokių rūšių revoliucijų. Bulbių revoliucijos. Arbatos. Nekalbant apie žydų pogromus. Kai žmonėms pirmą kartą buvo pasiūlyta sodinti bulbes, Rusijoje kilo revoliucija. Jonas Žiaurusis, kinų ambasadorių apdovanotas arbata, išvertė puodą prišutintos arbatos, — tiek pasirodė ji jam karti. O rusuose kilo revoliucija, kai jiems buvo pasiūlyta gerti toji žolė.

Ir rusų pareigūnai Stralsunde negalėjo kaip reikiant iš karto nusistatyti, ar tai buvo revoliuciniai užsimojimai tie visi Varkalos bandymai jūroje. Ar tai turėjo būti uždrausta? Bet kol jie sprendė, Varkala suspėjo jau prisigaminti ir prisipirkti jūros plaukybai reikalingų reikmenų ir maisto. Be to, jis turėjo atvangesnėje vietoje pamanomesnį, didelį laivą. Tai nebuvo ta rusams rodoma gelda, kurioj jis mankštinosi.

Pačiu rytmečiu jis pasinešė į plačiąją jūrą. Akies statumu į Švediją.

Perplaukęs savo laiveliu, kaip koks gyvis įsikibęs į lentą, jis buvo išmestas, švelnių, pasakingai bliksnojančių, vasaros vilnių į krantą. Bet kokiame stovyje? Sušlapusi žiurkaitė. Oro, vėjo ir bado pribaigtas galiūnas. Visi raumenys buvo nusilpę ir neveikė. Kaip ir protas. Kad buvo apalpęs, tas didvyris, čia nereikia nė sakyti. Bet žmogus — keistas daiktas. Kažkokia paslaptinga jėga, su kuria neišgęsta paskutinės sąmonės dalelytė, kuri paprastai instinktu vadinama ir kuri gali prilygti tokiam įstabiam aukštam sutvėrimui, šuniui, tas, kitados stiprus žmogus įsikibo priekrantinės pušelės šaknų. Dabar nevisai buvo aišku, kas daugiau laikė, ar jis pušelės šaknis, ar pušelė jį.

Daugiau konvulsijomis, nei sąmoningai, savo paskutinių jėgų ištekliumi (jis daugiau nieko nematė ir negirdėjo), jis drėgnų akmenukų ir mulo asla dar pasitraukė pusantro metro priekin, toliau nuo bangų. Daugiau negalėjo. Ir užmigo. Kad žaismingai besivartančios ir šposaujančios bangos jo neįtrauktų į vandenį ir neįduotu jo, kaip marių nuosavybės, vėl bangoms nuvilkti į jūros gelmę. Dabar visi žmogaus raumenys atsileido, jis buvo giliai apalpęs. Tikriau pasakius, jis jau bendravo su amžinybe, kuriai nėra vardo ir kurios mes, turbūt, niekuomet nesužinosime. Prie jo prisiartinusi jau buvo puošnioji Mirtis ir kaip ir paėmusi jį savo globon.

Laivelis, su visa per tokią odisėją nukentėjusia manta, tiek reikalinga paprastam žmogui, išsiruošusiam į ilgą kelionę, plūduriavo vienas sau liūdnoje jūroje. Nenutoldamas nuo pušelės. Kaip ištikimas draugas, nenorėdamas paskutinėje valandoje palikti žmogų.

Pajūrio krante žmonių nebuvo. Tik toli, toli, kažkur neaiškioje perpektyvoje, buvo matomi žmonės. Žmonės ūkčiavo ir linksminosi. Tai buvo šv. Jono išvakarėse. Ir tai buvo žaviosios Danijos krantas. Žmonės žaidė ir kūrė laužus. Tų laužų, ugnių ir ugnelių buvo pilnas pajūris šiltą vakarą. Taip pat buvo sukabinėta visur dar įvairiaspalvių popierinių lempų, geltonų, raudonų, su žvakutėmis viduje. Visa tai buvo daroma linksmajai laisvųjų žmonių nuotaikai sudaryti. Kaip ir turėtų visur būti. Buvo linksma, jauku ir nerūpestinga.

Tai buvo vienišė Danijos sala, į kurią buvo išmestas Jonas Varkala.

M. V. DOBUŽINSKIS

Kambarys

Žuvininkai, besiartinę savo bažnytkiemio, užtikę jį, sužvilgo rimtais žvilgsniais, pamatę tokį stebuklą. Nebe žmogų, bet jo kūną. Žuvininkams retai tekdavo nustebti, jiems pakakdavo savo audrų. Jūra čia buvo veik visuomet audringa. Paprastų žmonių jaukumu ir daug nekalbėdami, jie parnešė radinį namo ir patalpino į savo nesudėtingų namų geriausią lovą. Jie šildė jį, bandydami įlieti į surakintas žiaunas romo. To nepajėgę padaryti, kaip gerais šepečiais, savo jūrininkų nebesilpnomis rankomis, šureno skenduolio krūtinę. Visi švelniai žiūrėjo į tą jūros išmestą jiems žmogų. Žiūrėjo į jį ištikimai, šuns ištikimumu, į tą savo sūnų. Būdami tikri ir ištikimi žmonės, jie persiėmė rūpesčiu, graudenos ir iš tikrųjų nežinojo ką daryti su lavonu.

Jie pasikvietė vietos pastorių.

Palaikęs dvi savaiti vietos ligoninėje, gydytojas atgaivino ir suteikė jam žado. Nors atgaivintasai vis dar buvo nevisai sąmoningu žvilgsniu. Buvo klaiku.

Bet svarbiausia, jis buvo atgaivintas, pamaitintas ir išgelbėtas. Nors ligonis. Vėl buvo žmogus, kuriam aukščiausiųjų galybių ir to visų gailestingiausiojo Dievo vėl jam buvo suteiktas galimumas gyventi, žiūrėti ir džiaugtis visa ap-

linkuma bei savo jausmus registruoti tiek sudėtingu aparatu. Dievo piršto paliestu protu. Ir kaip iš nauja įpūsta į kūną siela. Kad jis žmogus vadintųsi. Tų pačių gerų žmonių, vietos žuvininkų vis dažniau prilankomas ir drąsinamas. Ypač — pastoriaus ir jo dukrelės.

Auksakalis išgijo, bet buvo kurį laiką gana paliestais centrais. Dažnai nesąmoningas ir viduj išvargęs žmogus. Galainiui tas pašalas jį atleido. Jis gijo ir normalėjo. Turėjo laiko prisiminti tas savo grafikas ir pagalvoti net apie tą savo Austriją, kuriai jis buvo nemaža dėkingas, kur buvo jau bekyląs iki nemažo lygio, kaip menininkas. Kartą net austrų laikraščių žymimas . . . Besikaršindamas, jis nugirdo, kaip artimojoje Švedijoje žmonės varu buvo varomi į Sovietus. Žmonės užsisakę sau mišias, kai kuris apalpęs ar net nusižudęs, nenorėdamas patekti į tas rusų skerdyklas. Nors tą žinią buvo norėta paslėpti nuo jo. Jį tai labai jaudino.

Juo labiau Jonas Varkala jautėsi laimingas, kad iš čia niekas jo nevarė į rusus. Socialinė jo būklė čia irgi aiškėjo. Jis liko nepažeistas pabėgėlis, dviejų raidžių žmogus: D. P. Visa savo morale ir intelektu atgijo. Iš naujo ėmė rūpintis aplinkuma ir suprasti daiktus ir jų reikšmę. Žmonių neišskiriant.

Vietos policija dešifravo jo kilmę ir tuojau susiorientavo, kas jis. Senojon tėvynėn, Lietuvon, niekas jo negrąžino. Tačiau sostinėje, Kopenhagoje, jo byla pasiekė aukščiausias įstaigas. Centro pareigūnai, kiek pasitarę tarp savęs, tarpskandinavinėje ir tarptautinėje plotmėje, suteikė jam prieglobos teisę gyventi ir leido pasilikti šalyje. Provincijos laikraščiai, kur gyveno jis ir pastorius, net įdėjo jo atvaizdus. Supainioję visas datas ir sąvokas, kaip ir pridera dažnai žurnalistų kastos žmonėms, amžinai besiskubinantiems, it to visagalio Chronoso į uodegą nuolat plakamiems. Varkala čia buvo pavadintas lenku, iš vokiečių kaceto stebuklingu būdu ištrūkusiu. Kitas užsigautų, lenku vadinamas, tiek atbundančioje Europoje lenkai nemėgo lietuvių ir — priešingai. Bet Varkala buvo ramus žmogus. Kitas gi laikraštis pavadino jau jį tikra pavarde ir tautybe: lietuvis, bet užtai įtarinėjo, kad tai būta stambaus Lietuvos valdininko, pabėgusio su valstybės turtu. Tiek to.

Kaip pabėgėlį, jį priglobė pastorius. Pastorius, kaip ir pridera, ne tik buvo išprusintas danų universitete, bet, be savo tiesioginių žinių, interesavosi dar mokslo pažanga ir literatūra ir, kaip toks, savo bute turėjo nemaža knygų. Knygos kažkokiu būdu, atrodė, nuo lentynų buvo nušokančios ir vis betūninčios po visus plačiosios klebonijos užkampius. Kur knygoms, žinoma, nevieta. Užtai jaunasis pabėgėlis galėsiąs sutvarkyti "biblioteką". Be to, žiemai beprisiartinant, žmogus galėsiąs priskaldyti malkų. Ir šiaip. Nevisuomet darbininką besišauksi. Jau kelinti metai bus mirusi jaukioji, kaip žmonės sakė, pastoriaus žmona ir palikusi savo gyvenimo draugą gyventi vieną šiose giriose. Be jaunos dukrelės, kuri nieko nenusimanė jo mažame, bet vis dėlto sudėtingame ūkyje. Darbo buvo daug.

Provincija buvo tiek "gili", kad apylinkėje tik už aštuonių kilometrų tebūta daktaro ir pašto. Nors sostinės laikraščiai, susisiekimui tiek ištobulėjus, pasiekdavo pastorių tą patį vakarą. Pastorius buvo geras medžiotojas, nors draugijos, savo vienumai atsiginti, jis irgi nevengdavo. Jis buvo net didelis draugijos žmogus ir pašnekorius. Ilgainiui skenduolis ir pastorius liko draugai, kiek tik galima šį žodį pritaikyti amžiaus, sąvokų ir aplinkumos tiek skirtingiems žmonėms. Pastorius, Varkala ir dukraitė buvo vienas pasaulis, ir vieningas. Dukrelė visu jaukumu sužydusi šiose giriose, kaip gėlė. Žibuoklė iš po velėnos. Ir iš po ledų. Nes tai buvo jos pavasaris.

Su pastorium atsitiko nelaimė.

Šitokioje gražioje idilijoje ir tokiame visai nerūpestingame gyvenime nelaimė, atrodė, negalėjo atsitikti.

Pastorius bus persišovęs sau ranką. Kulka pažeidė ranką arčiau alkūnės.

Tai atsitiko, pastoriui betvarkant savo medžioklinį šautuvą. Daktaro net nebuvo. Nebuvo net felčerio, nors tokio fenomeno danai iš viso nežinojo. Nei kurios gailestingosios sesutės ar akušerės. Žmonių, šaltesnio kraujo, ir nusimanančių, kas daryti su žmogumi, kai atsitinka staigi nelaimė.

Pastoriaus kraujo apytakos latakai buvo pažeisti. Kraujas veržėsi čiurliais. Pastorius balo, gal daugiau iš išgąsčio, nei iš reikalo. O dar daugiau: "Ką žmonės pasakys!"

Bet Varkala nenusiminė dalykuose, ir dar dėl tokio "niekniekio"! Jis net pagalvojo apie tokį žodį. Pažeistoji aorta kairiojoje rankoje vis produkavo ir nemaža kraujo leido ant kleboniškos aslos. Pirmiausia Varkala nuramino pastorių, kiek svirduliuojantį ir imantį žymiai balti, žmogų jau nebejauną, ir veik sąmonės benustojančią dukrelę. Nuramino pats save ir stipriai perveržė rankšluosčiu ranką ties alkūne, įkinkęs branktuką, kad pastorius atgimė ir net ėmė šaukti. Varkala visą laiką prižiūrėjo, kad darbas būtų atliekamas gerai, kad nebūtų kokių komplikacijų vėliau. Nuplovė, kur galima, kraujus, kad žmonių nenervintų krauju. Išnešdamas pats pastorių pakrovė ant pirmo pasitaikiusio žuvininkų sunkvežimio. Pats pastorius automobilio neturėjo, teturėjo tik motociklą. Varkala nuvairavo pastorių į artimiausią ligoninę, esančią, kaip sakyta, už aštuonių kilometrų.

Dabar jau Varkala ir pastoriaus dukrelė budėjo prie sužeistojo. Faktiškai pastorių šįkart išgelbėjo Varkala. Net ir ligoninėje vyriausias gydytojas tai pasakė ir jį pagyrė. Nes kitaip, jei ne šio lietuvio tvarstas, visaip galėję būti. Žmogaus gyvybė juk toks trapus daiktas. Šį kartą, visokių sensacijų ieškančių ir visur prasiskverbiančių laikraštininkų, kaip kokia palieta trucizna, žinia apie pastorių, laimingu būdu, viešumos nepasiekė. Liberali, liberali šalis, toji Danija, bet

vis dėlto pastoriaus tiesioginė ir netiesioginė vyresnybė visaip būtų galėjusi pažiūrėti į šias medžiokles. Futbolo vis dėlto pastorius niekuomet nelošė, bet — medžioti! Ir, lūpą patempusi, toji vyresnybė galėjusi būtų pasakyti: "Hh! Šitaip?"

Drauge su pastorium visi grįžo namo. Darbo, ypač po "ligos", visiems buvo tiek. Bet šį kart įvyko giriose kita sensacija, jau pažymėta vietos laikraščių. Tik buvo pažymėta dideliu palankumu ir teigiamu nusistatymu; netgi ilgomis tiradomis ir pastoralėmis. Pastoriaus dukrelė ištekėjo už svetimšalio.

"Jūros išmestą, iš svetimos šalies, jūros atplukdytą, etc., etc. jaunikį". —

Visi buvo patenkinti, o jauniesiems buvo siūloma visokeriopos žemiškos gerovės. Gerai, kas baigiasi gerai. Kitaip negalėtų būti nė pasakų. Ir žmonės neturėtų nė mažiausio supratimo apie šios literatūros žanrą.

Varkala buvo laimingas. Jaunoji — irgi Pastorius labai.

Visi turėjo savo darbo ir pareigų. Jaunutė turėjo dabar pasirodyti tikrąja šeimininke, esant namie dviem vyram. Ir ji buvo tokia. Gana autoritetinga, viską ir visur pavaldė savo ranka. Žibuoklė, pražydusi tarp girių.

Pastorius rūpinos savo parapija. Ir — knygomis. Tik gana šnairomis praeidavo pro šautuvėlį. Nors jis ir masino pastorių ir kvietė.

Varkala susirado sau darbo, ne kur kitur, bet vietos sidabro krautuvėje. Kaip geras ir išbandytas meisteris. Nors jo, menininko, fantazija, be kasdieninių daiktų taisymo ir lopymo, ne ką galėjo ten pasireikšti. Bet koks malonus daiktas — laisvė. Ir darbas. Jis buvo visa savo siela patenkintas. Varkala taisė visokias sugedusias sagutes ir "suvenirus", vietos pasiturinčių ir šiaip vietos aukštesnės kastos perkamus ir į krautuvę atnešamus. Vis dalykai, retų švenčių ir dar retesnių fantazijų proga įgyti.

Kas norėjo kurio pamanomesnio daikto, nusipirkdavo jau Kopenhagoje. Ten iš tikrųjų buvo devynios galybės daiktų ir — puikių. Danai buvo šioj srityje artistai, pragarsėję pasaulyje.

Varkala dirbo. Tik retkarčiais, kaip per kokį neapsižiūrėjimą, vėl į jo rankas pakliūdavo kuris senas, dar iš Lietuvos išvežtas laikraštis, kuriame jis buvo žymimas kaip menininkas. Bei tos patrūnijusios jau iš austrų laikų iškarpos. Pagaliau, dalykuose nusimaną, vietos žmonės greitai irgi pastebėjo, ko jo esama. Neabejojamai, Varkala galėjo gauti tinkamo darbo centre. Kad ir neoficialiniu būdu. Nes visame civilizuotame pasaulyje esama tokių taisyklių, nurodančių, kaip darbingam žmogui galima gauti darbą. Tikriau, kaip jo visai negauti.

Tačiau Varkala apsiprato su savo vieta, jam buvo gerai ir čia. Visi trys apsisprendė nesiskirti ir liktis kartu ir ne kur kitur, bet jaukiojoje klebonijoje.

Tačiau Varkala, savo palopytu kailiu ir išgelbėta gyvybe, kad ir vedęs laimingai, buvo tos pačios visuomenės verčiamas išplaukti viršun. Žmonės juk įpareigoja. Varkala skaitė laikraščius. Pabėgėlių, lietuviškus. Ir nelietuviškus. Jis matė, kaip dideli inkvizitoriai, kaip visokios nuovokos nustoję rusai kankino jo šalį. Ir visais būdais alino ją. Kaip varė žmones iš įgyventų vietų.

Taip buvo marinami jo broliai. Ir taip iš dienos į dieną.

Kaip galėjo jis liktis ramus širdyje ir būti pats laimingas?

Jis pradėjo susirašinėti su žmonėmis ir įsijungti į pabėgėlių gyvenimą. Čia, namie, jis negalėjo nurimti. Danų karaliaus gimimo dieną jis nutarė nukaldinti meno dalyką ir padovanoti jam. Kaip paprastą dovanėlę. Tai būtų kaip toji nuskinama gėlė. Be pastoriaus, jis niekam nesakė. Pastorius pritarė jo sumanymui ir sustiprino tą jo pasiryžimą.

Visos darbo reikmenys buvo parūpintos. Jį įvykdyti būtų paprastas dalykas. Dovana būtų nuo širdies. Esmėje dalykas — meniškas. Turbūt, karaliams leidžiama teikti dovanas.

Tai būtų kaip ir simbolis. Pasakyti ačiū tokiai šaliai, kuri priglaudė jį ir kitus, bet neištrėmė.

Danai dabar bus parodę jam širdies. Ypač — paprastieji. Jis visuomet sau sakydavo: geriausiai orientuoti į paprastus žmones. Jie tavęs neišduos. Taip buvo visur ir visuomet!

Jis nežinojo, kokiu kitu būdu pareikšti savo dėkingumą tautai.

Tiesą pasakius, ši mintis Varkalai atsirado visai atsitiktinai. Ji straktelėjusi bus staigiai ir dabar užvaldžiusi jį visu pajėgumu. Tai įvyko, perskaičius vieną puikią žinutę pabėgėlių laikraščiuose. Korespondencija buvo iš Belgijos. Kai belgai buvo išsikvietę iš Vokietijos, iš tų pabėgėlių sandėlių 2000 gyvų štukų Belgijoje anglims kasti. Buvo parenkami patys raumeningi. Dvejiems metams ir — sutartim. Po dvejų metų kiekvienas galėjo pasirinkti sau laisvę ir kokį tik nori darbą.

Tačiau lietuviai pabėgėliai buvo laikomi ir *trečiuosius* metus tose pačiose kasyklose ir iš ten niekur neišleidžiami.

Juk tai neteisybė ir prievartavimas! Čia ir buvo visa korespondencijos sentencija. — Juk tai neteisybė ir paprasčiausių žmogaus teisių suardymas, — jaudinosi korespondentas, lyg neturėdamas geresnio darbo.

Ir tie mūsų vergai, netekę tėvynės, dar varginami kitoje šalyje . . . Net atgal į Vokietiją, į stovyklas negali grįžti! — Varkalą tai jaudino.

Jis negalėjo nustoti galvojęs apie tą korespondenciją. Lietuviai Belgijoje buvo paskelbę bado streiką. Tie žmonės nenorėjo pasiduoti. Jie kreipėsi į jų lankomų parapijų kunigus — belgus, — argi lietuviai nebūtų geri katalikai! Net garsinos per laikraščius Belgijoje. Tie šauksmai galainiui atkreipė žmonių opiniją. Kai kurie buvo išleisti, kai kurie patys suspėjo išsprukti į Kanadą, doriems kanadiečiams malkų kirsti.

M. V. DOBUŽINSKIS KAUNO SENAMIESTIS

Bet dar liko 640 žmonių. Daugiausia, paliegėliai, išvykusių vyrų žmonos ir vaikai. To balasto ir kanadiečiai nenorėjo įsileisti. Ten irgi buvo atrenkami stipresni raumenys.

Skaitmuo "640" įsibrėžė į pavargėlio Varkalos galvą.

Briuselio munipalicitetas, nesurasdamas pabėgėliams tinkamesnės vietos ir nežinodamas kas daro su ta D. P. tautos atskala, kas daro su visomis tomis moterimis ir rėksniais vaikais, nuskyrė nenaudojamą baraką prekių stotyje, nors ir miesto centre. Ir aprimo. Kaip dažniausiai atsitinka su visais munipalicitetais.

Barakai buvo aptverti spygliuota viela, kad kuri pavargusi siela iš jų neištruktų.

Briuselis gyveno. Ypač įšėlusi būdavo naktis.

Plėšesi ir draskėsi nyono šviesų reklamos. Viena vis pasiutesnė už kitą. Šokinėjo vis šviesų velniokščiai namų fasadais ir ant stogų. O barakuose gyveną pabėgėliai negalėjo nė užmigti.

Ypač viena šviesų reklama parfumerijos sindikato sandėlyje daug išdykavo, atsimušdama į barakų langus ir nė valandėlės negalėdama nurimti. Ji degė parintkomis nyono raudonomis šviesomis, lyg pati savimeilėje norėdama sudegti, atlikdama tokią svarbią misiją. Ji reprezentavo lūpoms dažyti prekę, vardu:

— Embrasse moi! —

— "Embrasse moi" nepalieka jokių pėdsakų, jokios žymės. — Tai išeksperimentuota prekė. —

Bučkis užtikrinamas —

Pabėgėlių barakuose, kaip sakyta, per didmiesčio trenksmą ir per tas šviesas niekas nemigo. Pabėgėlių sandėlyje pagaliau niekas nesibučiavo. Pabėgėlių mamų nieks nebučiavo, nes vyrai medžius kirto Kanadoje. Išnervintų vaikų mamos negalėdavo sumigdyti. Nors ir vidunakčiai, bet Briuselis gyveno savo įsiutusiu gyvenimu. Ne vien tik reklamomis.

Sambrėškos valandą barakuose buvo ypatingai šiušu ir, be to, žiurkės imdavo siusti. Viskas kaip sentimentalėje kurioje senovės novelėje. Tarp pabėgėlių buvo daug džiovininkų. Ir, be to, pabėgėliu geras trečdalis turėjo gulėti ant

grindų, nes greitomis negalima buvo visiems parūpinti lovų.

Tuo tarpu Belgija iškilmingai rūpinosi kurti Jungtines Europos Valstybes ir šiuo savo darbu ji pati tikėjo. Reikalas atrodė visai pribrendęs Belgijos politikams.

Mintis apie tuos užsilikusius Briuselyje, kaip kokio likimo išmestus, kaip jis pats buvo išmestas savo laiveliu, nuolat knietė Varkalą. Dabar jis negalėjo to slogučio atsipalaiduoti. Pagaminęs "dovanėlę", kaip jis sakėsi sau, ir įrėžęs jos dugnan simbolinį jam skaitmenį "640", jis telaukė dienos dovanai įteikti. Tai būtų ir viskas. Tačiau jis bus primiršęs, kad dar esama visuomenės. Kad esama kitų pabėgėlių, ne tik jis vienas. Gerai juk suorganizuotoje draugijoje visi atsako už vieną, vienas už visus. Tegu ir pabėgėliai. Negalima vis būti kažkokiu atskalūnu, esama juk ir pareigų. Tai tuojau Varkala pats pajuto.

Lietuvių drauguomenė, sužinojusi apie dovaną, gaminamą žmogaus provincijoje, *principe* su tokios dovanos mintimi sutiko. Tik pasiliko įteikimo būdas ir forma. Dovana tegali būti danų karaliui įteikta, tai aišku, bet— kolektyviai. Kolektyvumo principas ir Lietuvos vardas turi būti pabrėžti. Tėvynė juk juos įpareigoja. Kai nesama tikrų, užsienyje užsilikusių, Lietuvos diplomatų. Varkala gi manė, kad jo vieno pakaks, ar per kurį vyresnį tarną galima būtų pasiųsti . . .

— Tegu! — nusiramino menininkas. — Eisime visi.

— Ne visi, tik vyriausiojo komiteto parinktieji. O kalbą pasakys . . .

— Kalbą? Kas sako karaliui kalbas?

— Net — popiežiams! Jei to Lietuvos vardas reikalauja. Reikia Lietuvos vardą skelbti.

Nelemtu būdu taip pat apie teikiamą lietuvių dovaną sužinojo latviai bei estai. Jie didžiai bus įsižeidę, kad apie tokios reikšmės įvykį jie nebuvo nė painformuoti. Pirmieji — daugiau, antrieji — mažiau. Kaip daugiau šiaurietiško kraujo žmonės.

— Argi tam buvo kuriama Pabaltijo Sąjunga per tiekis metų?

Latviai, kaip temperamentingesni, dar paklausė: "Kai jau yra kuriamos Jungtinės Europos Valstybės, kad mes — mažos tautos — negalėtume savo tarpe susižinoti ir susiprasti!" — Žodį "mažos" latviai ištarė tik dideliu valios įtempimu. Oratorius galvojo, kad esmėje Ryga turėsianti būti Jungtinių Europos Valstybių sostinė. Ką stiprios valios žmonės nedaro! Bet to jis niekam nesakė.

— Galima ir taip! — kaip kokį žaislą su įsibėgėjusiais vaikais bežaisdamas, pasakė Varkala. — Tik ar neperdaug tos pompos? — suabejojo dovanos steigėjas.

Bet?

Pirmieji dabar latviai bus staiga atsipeikėję: kaip vieno lietuvio dovana gali atstovauti visoms trims tautoms? Kaip tai! Tai nelogiška. Neutrali turi būti dovana.

Vienas Latvijos istorijos privatdocentas, dabar atsidūręs užsienyje, yra išsivežęs su savim vieną istorinį žemėlapį, kuriuo prikišamai galima įrodyti, kad Latvija, greta skandinavų, kaip istorinė valstybė, jau seniai egzistavo. Šiame žemėlapyje juodu ant balto pažymėta, irgi istoriškomis raidėmis: "Leteland." Tai reiškia — dabartinė Latvija, ir — Ryga!

Žemėlapis turėjo būti įteiktas.

Visi rinktiniai trijų Pabaltijo valstybių vyrai, paposėdžiavę per dvidešimt keturis vakarus, sujungtomis pajėgomis išryškino teikimo protokolą, dovanos reikšmę — iš esmės ir simbolinę — ir teikimo laiką.

Redakcinė teksto komisija apsidirbo su tekstu greičiau, teposėdžiavo tik septynis kartus. Rėmų ir apipavidalinimo komisija — tik tris posėdžius.

Nustatytas tekstas turėjo vėliau būti impregnuotas paveikslo užpakalinėje pusėje. Jei kada danų monarchas, nuobodžiaudamas, tai yra, tarp dviejų karališkojo mosto darbų (karaliai negali nuobodžiauti), galėtų atsiversti paveikslą ir paskaityti. Ir tuo būdu atsigaivinti. Viskas buvo numatyta.

Visi trys stojo už vieną, vienas už visus.

Tačiau brolijos tretysis narys, estas, viename posėdyje paryškino vieną dalyką, bet taip kukliai (posėdžiai paprastai vykdavo pakelta nuotaika), kad visi atkreipė į jį dėmesio. Būtent, namie jis turįs, tautiniais motyvais ataustas, estiškas pirštines. Jos galėtų būti ir muziejuje, bet jos pas jį. Tokios retos jos.

— Bravo!

Kas nežino, ką gali nuveikti šioje srityje estai. Kuklūs, tegu kuklūs.

Vyriausioji dovanų įteikimo komisija dabar bus nustačiusi viską. Tik nustatytąją tvarką vis dėlto reikėjo patikrinti ten, kur reikia. Kitaip negalima gi žaisti, be užtikrinimo, tokiais pirminės reikšmės reikalais. Danų oficialinės įstaigos, kur bus nuvykę mūsų vyrai, susižinojusios su tarpskandinaviškomis įstaigomis (tokio bendradarbiavimo irgi būta), pareiškė delegatams ateiti kitą dieną. Tai buvo irgi užprotokoluota. Danai vis teiravos dar:

— Kieno vardu? Kas?? Ir kokia proga?

— Danų karaliui — lietuvių tautos vardu...

— Ir latvių...

— Lietuvių tauta — kur ji? — susirūpino ješkoti danų pareigūnai.

— Aš manau — valstybė?

Tuomet iš delegatų tarpo išėjo vienas jaunas žmogus, Lietuvos vyras, ir savo drąsiu žodžiu pareiškė:

— Tamsta sakai — nėra Lietuvos... Kaip tai Lietuvos nebėr? Ten, kur mes, ir Lietuva... — kirto aiškiai pareigūnui į akį. — Nors ne vienas, ir ne kartą stengėsi Lietuvą užgniaužti!

— Tokios dovanėlės, ir tai mes nemokame patys įteikti...

Jau estų ir latvių adresu pasakė.

— Niekuomet nemokame savo veido užsienyje parodyti. Vis duodamės kai kam išnaudojami.

Pasakė taip, nes jis širdyje buvo didelis patriotas. Ir drąsus.

Tai buvo žodis. Jis gana piktai pažiūrėjo į Varkalą, ne ką geriau žvilgterėjo ir į sąjungininkus.

Pasitarę papildomajame posėdyje, pabaltiečiai vis dėlto nutarė dovaną teikti bendrai.

Aukštieji danų pareigūnai patarė eiti dabar į užsienių ministeriją. Ten visi painesni, tarpžinybiniai ir tarptautiniai klausimai išnarpliojami kaip niekis. Ten bus išaiškintas ir estų pirštinių klausimas.

Lankytojai, didžiai išprusinto ir lankytojams baimės įvarančio ir be galo iškilmingo ministerijos sargo buvo pagaliau pristatyti, kaip ir kokie pakietai įduoti, pačiam svarbiajam kalbamuoju reikalu, nors ir jaunam, ministerijos valdininkui.

Artimųjų Rytų specialistui.

Ir delegatai dabar jau, po sargo, jo nebijojo.

Artimųjų Rytų ("artimųjų"—danams, o kur "rytai", ten jau negerai!) šefas ypatingai mandagiai pakvietė svečius užimti vietas.

Latvių delegatas tuojau ėmėsi aiškinti dovanos reikalą, jos reikšmę ir tikslą. Visi tuojau suprato, kad reikalas rimtas. Visi jau buvo užėmę mašastu apmuštas kėdes. Kambarys buvo patogus ir "karališkas". Visiems jame buvo patogu. Visi norėjo būti ministeriais. Jei ne karaliais.

Kambaryje, tikriau salone, kybojo rimtos graviūros, kurių prasmės lankytojai iškart neperėmė, bet buvo užimponuoti. Valdininkas pats skaitė karaliaus tekstą. Kartas nuo karto pakreipdamas savo skustą ūsą, dėl vieno kito išsireiškimo ar posūkio. Kaip žinoma, ministerijose kalbama ne sakiniais, bet posūkiais. Jis kraipėsi dėl vienos kitos gramatikos klaidos, prasišmugeliavusios netyčia į tekstą. Bet visų rimtis buvo didelė.

Pabaltiečiai tik stebėjo, tylutėliai, kaip kerpa ir kramto valdininkas savo lūpas. Bet valdininkas buvo paslaptingas. Jis buvo diplomatas. Jis niekam nieko nesakė.

Valdininkas niekuomet nėra buvęs Rygoje, bet ir nenorėtų ten atsidurti. Tokios pabaudos danas, jautėsi, nebus pelnęs, siunčiamas į tokią šalį. Laikydamas ilgai akis prie teksto, pats save kontroliavo ir kvotė: "Kokia tvarka seka viena po kitos šių trijų šalių sostinės"? Užtai jis ir kraipė taip savo ūsą. Bet jis buvo jau begarsėjęs ministerijoje žmogus; jis žinojo, kur pipirai auga. Bent viską, kas liečia Artimuosius Rytus. Pabaltijo sekciją (tai buvo, žinoma, anksčiau) ten priskiriant. Tai jis! Be jo, atrodo, nei žingsnio, nei žodžio. Tų žinių jis buvo prisirinkęs iš pranešimų. Iš aktų. Sutarčių. Ir knygų, jei turėdavo laiko kada jas perskaityti. Daugiausia iš "vietinių" kalbų — jam dažnai atrodė, kaip kokių egzotinių, kaip Samoa salynų — iškarpų vertimų. Siunčiamų konsuliarinių ir kai kurių, retų, diplomatinių agentų pranešimų. Jis žinojo viską.

Kad buvo elegantiškas ir diplomatiškas ir karjeros aukštumoje, to nereikėjo nė sakyti. Tai buvo savaime aišku. Visi lankytojai buvo apimti valandos rimties.

Pagaliau valdininkas tarė:

— Mano ponai — tai gerai. Tik be ypatingo triukšmo.

— Ir be laikraščių.

— Ir be laikraščių?

— Žinai, laikraščiai — devintoji pasaulio galybė (iš tikrųjų pasaulyje esama septynių galybių), paprasčiausias žmogaus mintis gali iškreipti velnioniškai!

Intymiškumo dėliai jis ištarė tą žodį: velnioniškai. Jis buvo gerai nusiteikęs.

Bet jis visvien save kamantinėjo. Jis buvo ir liko tas pats: kas ir kuria eile?

Namie nėra nė kada pastudijuoti. Žmona įprašiusi nupirkti madų žurnalų, vakare bridžas pas persų karo attaché . . .

— Helsinkis. Ryga. Vilnius? Ne! Vilnius — Lenkijos miestas, o čia šiandien ne lenkai, bet Pabaltijo delegatai. Trys savarankiškos, nors ir labai mažos valstybės. Į Vilnių reiškia taip pat savo pretenzijų lietuviai. Esą, Vilnius lietuviams — "istoriškoji sostinė". Na, gerai — istorija!

Jis buvo linksmas.

Norėdamas geriau susiorientuoti, jis lūkuriavo ir retiems ministerijoje Pabaltijo klijentams pasiūlė po gerą turkų papirosą.

— Žemiau Helsinkio — Suomijos įlanka. Žemiau Suomijos įlankos — Ryga!

— Žmogau — Revelis!— sušuko garsiai valdininkas.

— Revelis? — net nuo skausmo pritūpė estas su pirštinėmis. — Dabar mes vadiname mūsų sostinę: Tallin. Su dviem "l". Ji visuomet taip vadinosi, tik vokiečiai su rusais vardą bus iškraipę.

— Revelis — rusiškas žodis.

— Taip! Taip!

— Koks sumanus. Ir kiek užjautimo!— pagyrė jaunųjų respublikų atstovai daną.

Pats gi valdininkas dabar buvo ramus. Jis pakartojo savo lekciją visai tinkamai.

— Revelis. Tas pats: Talinas. Ryga. Ir . . .

Latviai nunešė vieni patys žemėlapį į karaliaus rūmus. Taip įvyko. Prijungdami privatdocento istoriškai kultūriškas pastabas, išspausdintas ant aštuonių puslapių karaliui pasiskaityti. Kuriose buvo taip pat pažymėta Rygos reikšmė apskritai, o vokiečių kultūrai — ypatingai.

Estas įprašė lietuvio nunešti ir jo dovanėlę kada.

Varkala paėmė savo dovanėlę. Ji buvo suprantama ir be paaiškinimo ar introdukcijos. Ji buvo iš širdies.

JONAS MEKAS

ŽMONĖS PARKE

ŽMONĖS parke,
vienišieji, —
seniai su senelėm
ir besimylintieji, —
sėdėdami
po lapų blykštančia skara,
matė:
kaip skambėdamas
kristaline skaidra
ėjo ruduo.

Ir tuoj
ant miesto
ir per lapus
ėmė krist
vario lietus.

TURGUJE jis liejos
per medinius stalus,
per rudenio gėles
ir mėlynus pirklius,

ir turgaus moteris
šlapiom skarom,
su skėčiais
ir kraitėm pravirom;

krito jis ir liejos
ilgom srovėm,
vaisių krūvomis
ir rudenio gėlėm,

plakdamas ir kirsdamas
kartu abu:
moteris ir pirklius,
kaip botagu.

BET ŽMONĖS parke,
vienišieji, —
seniai su senelėm
ir besimylintieji, —
sėdėjo vis;

vieni — susimąstę
ties savo dienomis,
antri — kad manė,
kad pavasaris dar vis, —

jie taip sėdėjo
po lapų blykštančia skara,
ir tik žiūrėjo,
kaip per lapus
krito vario lietus.

AKYS, AKYS MOTERS IR AKYS VYRO

Ar tai nėra — kažkur —
it žaltvykslės išnaktose, keturios klajoklės —
dvi moters akys ir dvi vyro?

Taip rudeniais ir vasarom,
visu nepasibaigiančiu ratu —
kiekvienai moteriai jis žiūri vis akysna —
giliose, kur taryt it liepos naktys,
neįžvelgiamose — slaptingai taip vilioja —
ir tosin, kur kaip saulės įsidegina, kaip usnys —
kurios išlieka ligi kito rudenio
(ir dar ilgais pavasariais vaidenasi, neiškrenta),
ir nesuprantamose — kur kaip mįslės,
slepiančios nežinoma, palieka.

Tačiau yra kažkur likimo skirtos dvi,
dvi moters akys ir dvi vyro —
ir niekad neatsiveria jos, niekam.
Kol neateina TOS — TIKTAI TOS —
dvi vyro akys — ir dvi moters akys.
    Niekas to nejaučia ir nežino —
    akys susitinka nejučia —
    akys, dvi moters ir dvi vaikino,
    skirtąja likimo valanda.
Ir, rodos, jos ne keturios, o tiktai dvi —
ir artimos, ir šiltos, ir neišskiriamos —
lyg būtų išnešiotos
kartu nuo pat vaikystės — viduj — giliai. —

ARKIVYSK. J. MATULEVIČIAUS VILNIAUS GOLGOTA

J. VAIŠNORA, M. I. C.

(Tęsinys)

Bažnyčios apgulimas truko tris dienas. Moterys, prasiverždamos pro raudonarmiečius, įnešdavo šiek tiek maisto apgultiesiems. Kad bažnyčioje nebūtų šviesos, bolševikai nukarpė elektros vielas. Trečiadienio (II. 12) rytą, 4:30 val. raudonarmiečiai įsibrovė į bažnyčią, ėmė šaudyti į lubas, išsklaidė jėga žmones ir suėmė Tėvą Muckermaną. Kareiviai jį mušė, tąsė; nukentėjo ir žmonės: kai kurioms moterims net plaukus nuo galvos kareiviai nurovė. Buvo keletas sunkiai sužeistų. Muckermaną, įsisodinę į automobilį, nusivežė, o didelį žmonių būrį suvarė į buvusius Valstybės Tarybos rūmus. Dalį netrukus paleido, o kurie atrodė inteligentiškesni, tuos paliko ir nubugdė į Lukiškių kalėjimą. Bažnyčią bolševikai užrakino ir apstatė sargyba. Krikšč. Darbininkų Sąjungos būstinėje buvo padaryta krata, viskas išplėšta, išdaužyta, raštai konfiskuoti.

Visa tai patyręs, vysk. Matulevičius vėl per kun. Tumą pasiuntė V. Kapsukui raštą, prašydamas grąžinti bažnyčios raktus, leisti žmonėms vėl melstis bažnyčioje ir paleisti Muckermaną ir suimtuosius žmones. Šį kartą V. Kapsukas atsakė raštu, kuriame žadėjo raktus ir bažnyčią grąžinti, suimtuosius paleisti po tardymo, bet T. Muckermanas nebūsiąs paleistas: jis išvežtas į Minsko kalėjimą, kur bus teisiamas. Prie rašto buvo pridėti keli Muckermano ranka rašyti žodžiai, tiksliau: jų nuorašas, kur sakoma, kad su juo gerai elgiamasi; prašo raminti žmones.

Darbininkų tarpe po šių įvykių kilo panika, noras bėgti, slapstytis. Vyskupas visus ramino, nors patarė pasisaugoti ir nereikalingai nepatekti į bolševikų rankas. Drąsesniųjų darbininkų delegacijos vis landžiojo pas komisarus, prašydamos paleisti suimtuosius.

Patsai vyskupas ėmėsi rašyti vilniečiams katalikams ganytojišką laišką, kuris turi būti perskaitytas visose Vilniaus bažnyčiose. Tai buvo nelengvas uždavinys. "Reikėjo pažymėti, kad katalikai darbininkai skriaudžiami, kad jie turi teisės reikalauti, kas teisingai jiems pridera. O vėl reikėjo žiūrėti, kad bolševikų valdžia negalėtų prie nieko taip labai prikibti ir ką nors palaikyti priešingu revoliucijai darbu. Čia reikėjo raminti ir malšinti žmones, kad nebūtų riaušių ir žudynių, o vėl reikėjo daboti, kad žmonių neprislėgus, nepastūmėjus į nusiminimą ir neviltį, kad neišrodytų, jog aš vien tik kentėti liepiu ir duotis, kad jiems visi ant sprando jodytų. Šiaip taip, Dievui padedant, sulipdžiau tą raštą". Norėdamas patirti ir kitų nuomonę, vyskupas kvietėsi tai po vieną, tai po kelis Vilniaus kunigus ir teiravosi jų nuomonės dėl parašyto rašto turinio. Rimtesnieji padarė kai kurių naudingų pastabų, sušvelninimų. Bet buvo ir tokių karštuolių lenkų kunigų, kurie norėjo, kad vyskupas padarytų iškilmingą bažnyčios pašventinimą (po profonacijos), surengtų žmonių procesiją — manifestaciją (kai bolševikai buvo uždraudę visokias manifestacijas ir net rinktis gatvėse daugiau negu 5 žmonėms). Aišku, per tokią procesiją-manifestaciją būtų kilusios riaušės, žudynės. Vyskupas su tokiais pasiūlymais nesutiko. Jis rašo: "Pastebėjau, kad čia Vilniuje kai kurie kunigai įvairius atsitikimus nori tuoj sunaudoti tautinėms ir politinėms manifestacijoms. Reikia čia vyskupui būti labai atsargiam. Sukeltus žmonių jausmus ir įtemptus nervus nori dar tempti, kol truks".

Raštas su dideliais vargais (dėl vietos ir popierio trūkumo) slapta buvo išspausdintas lenkiškai ir lietuviškai. Jo lietuviškas tekstas buvo su stambiomis klaidomis (dėl vieno lenko kunigo korektūros). Tai buvo pirmas Vilniaus vyskupo ganytojiškas laiškas. Jis ištisai yra atspaustas knygoje "Arkiv. J. Matulevičius" psl. 204-206, todėl jo turinio čia nekartosime. Charakteringa jame tai, kad antroje laiško dalyje vyskupas kreipiasi "į tuos, kurie nėra krikščionys, ir į tuos, kurie yra priešingų mums įsitikinimų", prašydamas laisvės religiniams įsitikinimams, Bažnyčiai, draugijoms, Katalikų Veikimui. Be to, vyskupas tą pat sekmadienį, kada laiškas turėjo būti skaitomas, rengėsi katedroje prabilti į žmones dėl paskutinių įvykių. Ir vėl neapsiėjo be įvairių patarimų vyskupui. Grafas L. įtikinėjo jį neleisti jokio laiško, kad žmonėms ūpo nesugadintų. Kiti patarė net nekalbėti katedroje. Vienas kunigas lietuvis įtikinėjo vyskupą nei laišku nei žodžiu neprabilti į žmones, nes bolševikai po to tikrai vyskupą suimsią, o lenkai nacionalistai to tik ir laukią. Bet vyskupas tų patarimų nepaklausė. Jo nuomone, "kur pavojus, ten netinka vyskupui kitais dangstytis, reik pačiam stoti. Bonus pastor animam ponit pro ovibus. Vargas tam vyskupui: kas įmanydamas segasi jam į skvernus ir tempia į savo pusę; jo asmenim remdamiesi, gražiais protavimais dangstydamiesi, nori savo tikslus atsiekti".

Bolševikai Vilniuje įsidrąsinę, savo spaudoje ėmė smarkiai pulti Bažnyčią, tikėjimą, dorą, o be to, vasario 15 d. vakare surengė lenkams darbininkams mitingą tema: "Darbininkai ir

Katalikų Bažnyčia". Vyskupas tuoj sužinojo, kas ten kalbėta. Mitingas labai nepavyko, nes kai tik kalbėtojas imdavo plūsti Bažnyčią, darbininkai neleisdavo jam kalbėti. Vienas iš kalbėtojų puolė ir vyskupą, kad tas žodžio nelaikąs: žadėjęs prikalbinti Muckermaną ir žmones bažnyčioje pasiduoti, bet to nepadaręs. — Surinkęs visus tuos spaudos ir žodžių puolimus, vyskupas Matulevičius 1919 m. vasario 16 d. katedroje po mišparų pasakė pamokslą, kurio klausėsi katedroje ir aplink ją keliolika tūkstančių darbininkų. "Nors neminėdamas bolševikų, kalbėjau prieš juos stačiai, griežtai, drąsiai, išdėstydamas jų mokslo nedorybes ir suktybes. Matyt buvo, žmonės gerai suprato, ką aš noriu pasakyti, klausė atsidėję, kiekvieną pasakymą, matyt, dėmesin dėjosi".

Vyskupas žinojo aiškiai, kad "nei mano raštas, nei pamokslas negalėjo patikti bolševikams. Panorėję galėjo prie manęs kibti ir mane suimti. Sugrįžęs iš bažnyčios sutvarkiau svarbesnius reikalus, parašiau paskyrimus, kas valdys diecezija, jei patekčiau kalėjiman, ir kas globos mūsų vienuoliją; raštus įdaviau saugoti Tėvui Vaitkevičiui; pats atsidaviau į Dievo Apvaizdos rankas". Tik kovoje dvasios milžinas pajuto visą savo jėgą: "Bolševikams suardžius visur tvarką ir sustabdžius gyvenimo bėgį, negalima buvo diecezijoj nieko veikti; pradėjo mane imti lyg koks nusiminimas, ar nerimas, ar nuobodulys. Dabar, prasidėjus kovai, pajutau, kad lyg nauja jėga, nauja kokia galybė į mane įžengia, pajutau, kad vėl iš naujo imu gyventi. Apėmė mane neišsakomas noras ginti mieliausioji Bažnyčia, kentėti dėl jos, jai visiškai pasišvęsti".

Vyskupui taip aiškiai stojus į kovą, neapsieita be boikoto. Vėliau vyskupas sužinojo, kad jo laiškas Visų Šventų bažnyčioje nebuvo skaitytas. Klebonas D. rado, kad jame nieko nesą lenkiško nė tautiško, negana aštriai prieš bolševikus parašytas ir panašiai. Matulevičius, pasikvietęs dekaną, pasiteiravo, ar visur buvo įsakyta laiškas skaityti. Tas atsakė teigiamai. Kai jam buvo paminėta Visų Šventų bažnyčia, atsakė ištirsiąs. Kitą dieną dekanas pranešė užėmęs Visų Šventų kleboną, ir tas prisipažino neskaitęs. Bet drauge dekanas ėmė kleboną teisinti, kad tas tik iš vakaro gavęs 100 egz. laiško ir manęs, kad jie skirti ne skaityti, o žmonėms padalyti, kad paskutinį lapelį vėjas kažkur nupūtęs ir nebuvę iš ko skaityti . . . Dekanas teiravosi, ar klebonas bus nubaustas. Vyskupas žadėjo nebausti. Tada dekanas prašė leisti ateiti pačiam klebonui atsiprašyti. Atėjęs "atsiprašinėjo, teisinosi, kad vėjas ar kas ten visą dalyką supainiojęs. Nenorėdamas, kad žmogus toliau painiotųsi ir niekus kalbėtų, ėmiau ko kita klausinėti. Pasigyrė, kad tą dieną norėjęs sudaryti bloką prieš bolševikus, susivažiavusius tartis dėl savo reikalų, o šiems nutarus, kad Lietuva ir Gudija jungtųsi federacijos ryšiais su Rusija, jis sušaukęs žmones ir nutarę prieš tai protestuoti. Klausė, ar siųsti protestą į užsienį, kad būtų išspausdintas. Sakiau, kad ne, nes žmones be reikalo tik bolševikai persekiotų. Mano nuomone, geriau būtų padaręs, kad būtų bažnyčios žiūrėjęs ir nesikišęs į politiką".

Smulkiai aprašęs Visų Šventų parapijos klebono boikotą, vyskupas pastebi: "Šis atsitikimėlis rodo, kaip kai kurie Vilniaus kunigai įsipolitikavę. Jei kas jų politinius darbus kliudo, tai nė vyskupo pasiryžę neklausyti. O tokių kunigų Vilniuje didelė dauguma. Man buvo seniau sakę, kad jei tik aš imsiu katalikiškai valdyti, nepaisydamas tautybių (ypač lenkų tautininkų), tai sutiksiu nekartą kunigų pasipriešinimą ir revoliuciją. Tai rodosi esant tiesą. Stipriai nuliūdau dėl šio atsitikimo. Tarsi menkniekis, bet jis rodo žmonių dvasią. Kuo čia pasitikėti ir kuo remtis? Kur imti kunigų tikrų katalikų? Tu pats, Viešpatie, teikis atitaisyti ir išgydyti kai kurių kunigų dvasią, nesveikų tautiškumų ir politiškumų nuodais užkrėstą. — To kunigo nebaudžiau: maniau gana bus, jei jis jaus, kad aš žinau, kas darosi, ir numanau. Kita ką palieku jo sąžinei ir Viešpačiui Dievui. Pirmiau, jis būdamas pas mane, dėjosi laiko neturįs, dėjosi kunigu veikėju; iš kalbos buvo numanu: aš esu klebonas, dirbu savo darbą, vyskupo nelabai paisau, nelabai nė turiu kada su vyskupu kalbėtis ir tartis. Dabar atėjęs jis rodėsi lyg sugautas. Gal Dievas leido, kad jis kiek nusilenktų".

Darbininkų atstovai nuolat važinėjo į Minską Tėvo Muckermano reikalu. Jie patyrė, kad teismas bus Minske, ir rengėsi vykti stoti į teismą liudininkais. Kovo 2 d. bolševikai paleido iš kalėjimo 18 žmonių, suimtų drauge su Muckermanu. Tačiau keli dar liko kalėjime. Šv. Kazimiero bažnyčia buvo atgauta. Jos rektorium vyskupas paskyrė kun. Elertą; buvo paskirtas ir darbininkų komitetas bažnyčiai globoti. Matulevičius įprašė Minsko vyskupą Lozinskį globoti kalinį. Jis bent maistu buvo pakankamai aprūpintas, nors kuo kitu pagelbėti buvo neįmanoma.

Vysk. Matulevičiaus dienoraštis apie Tėvą Muckermaną daugiau neužsimena. Tačiau yra žinoma, kad Tėvas Muckermanas ne tik liko gyvas, bet ir laisvas. Grįžęs į Vokietiją, mirė 1945 m.

6. *Lietuvių reikalai.*

Tuo tarpu lietuvių suėminėjimai vyko toliau. Suimti kunigai Vailokaitis, Dogelis, socialistų veikėja Bortkevičienė, Liudas Gira. Vyskupas sielojosi jų likimu, teiravosi apie jų padėtį. Patirta, kad jie laikomi laidais, kol Lietuvos valdžia Kaune paleisianti ten suimtus komunistus. Vyskupas organizavo kaliniams maisto pristatymą, o kai kunigams buvo leista mišias laikyti, pristatė, kas reikalinga. Kunigai Reinys ir Bieliauskas, atėję pas vyskupą, teiravosi, kas daryti: bolševikai jieško jų suimti, — ar bėgti? Vyskupas atsakė: "Darykite, kaip tinkami. Aš jūsų

M. V. DOBUŽINSKIS P. Vaičiūno "Aukso Gromatos" scenovaizdis

dėtas nebėgčiau". Abudu liko ir kitą dieną kun. Reinys jau buvo Lukiškių kalėjime.

Matulevičiui sunkiose dienose įvairiuose reikaluose labai gelbėjo kun. Tumas. Gyvas, judrus, turįs daug pažinčių aukštų bolševikų tarpe, vyskupui jis buvo labai naudingas pagelbininkas. Bet štai 1919. II. 18 anksti rytą vyskupas gauna Tumo laiškelį su prašymu, kad ateitų jį aprūpinti šv. Sakramentais, nes sunkiai sergąs smegenų uždegimu. Vyskupas, atsilaikęs mišias katedroje, iš ten tiesiai nusiskubino pas ligonį. Tumas, pamaldžiai atlikęs išpažintį, net ir sunkioj ligoj išlaikė savo originalumą: būtinai užsispyrė priimti šv. Komuniją ne gulėdamas, bet klūpodamas. Teko vyskupui, tarno padedamam, tempti Tumą iš lovos ant žemės. Liga buvo sunki, nes ligonis nuolat graibstėsi už galvos ir labai kankinosi. Ta proga vysk. Matulevičius taip apibūdino Tumą: "Man buvo labai jo gaila; tai gabus rašytojas; jo raštai nepaprastai vaizdingi. Jis pats, nežiūrint kai kurių silpnybių, doras, geras kunigas, skaisčiai grynos sielos žmogus, idealistas, labai karštai mylįs savo tėvynę, visa širdimi jai atsidavęs; gal perdaug pasidavė tautiškumo srovei ir perdaug paskendo pasauliniuose darbuose. Iš tikrųjų jis sirgo ne smegenų uždegimu, o tik dėmėtąja šiltine. Dieve, duok, kad pasveiktų".

Vysk. Matulevičius, atvykęs į Vilnių, rado kelis lietuvius kunigus buvusio vyskupijos valdytojo prel. Michalkevičiaus suspenduotus dėl to, kad jie pasirašė po memorandumu, įteiktu pop. Benediktui XV apie Bažnyčios padėtį Vilniaus vyskupijoje. Vysk. Matulevičius nesiėmė tyrinėti jų kaltės, tik norėjo sutvarkyti jų reikalą. "Buvo atėjęs kun. Brazys, vienas iš suspenduotųjų dėl garsaus memorijalo. Buvau girdėjęs, kad kun. Brazys buvo labai dėl tos suspensos susisielojęs, net į nerimą įpuolęs, nebetekęs noro nė darbuotis. Mat, būdamas artistas, esąs labai jautrus. Suraminau žmogų, paskatinau, kad ir toliau darbuotųsi. Pažadėjau, kad kai tik

bus galima, jį tinkamai suvartosiu. Mačiau, kaip žmogus išėjo atitokęs ir nurimęs, net veidas jam nušvito. Beje, pirmiau patyręs, kad kun. Bakšys, taip pat vienas iš suspenduotųjų, dar tebesėdi Vilniuje, paprašiau, kad išvažiuotų į Merkinę, kur buvo skiriamas. Paklausęs išvažiavo ir dabar ten darbuojasi. Dar tik nesimačiau su kun. Varnu iš Kaišiadorių. Paprašiau, kad, kai tik bus galima, atvyktų į Vilnių. Sakiau kun. dekanui, kad kun. Varnas gali ten kol kas klebonauti, nes kitaip dabar ir nebegalima. Bet reikės jo ten buvimas legalizuoti, kad viskas būtų tvarkoje".

7. *Provokacijos*

Neapsiėjo tokiais sunkiais laikais be bandymų vyskupą išprovokuoti prieš bolševikus. Tam tikslui ėmė pas jį lankytis keisti asmenys, daryti keisčiausius pasiūlymus, siūlyti savo patarnavimus. Vieną tokį vizitą vysk. Matulevičius taip aprašo: "Vakar aplankė mane keistas asmuo. Jis pasisakė esąs vysk. Ropo giminaitis ar geras pažįstamas. Sakėsi išdrįsęs ateiti į mane pasikalbėti dėl pastarųjų dienų atsitikimų; esąs geras katalikas, negalįs iškęsti, kai bolševikai tikybą niekina ir Bažnyčią. Būtų gera, kad aš siųsčiau jaunus kunigus persirengusius į visus jų susirinkimus, kad tie kunigai ten stotų kalbėti ir ginti Bažnyčią. Pasirodė man tas asmuo įtartinas, pasveikino mane ne taip, kaip geri katalikai geba savo vyskupą sveikinti, kreipdamasis į mane išsireiškė: "Panie proboszczu". . ., kalbėjo lenkiškai, bet netikusia kalba. Neišrodė tai žmogus, kuris arčiau gyvena su kunigais ir vyskupais. Matyt, jam daugiau rūpėjo, ką aš manau apie bolševikus. Man paklausus, pasisakė jis pas bolševikus tarnaująs, esąs ūkio reikalų instruktorium. Supratęs, su kuo turiu reikalą, ėmiau jam sakyti kone pamokslą apie bolševikus, išrodydamas jam kai kuriuos jų netikusius pasielgimus . . . Daug ko tam ponui pripasakojau, ypač man rūpėjo jį įgąsdinti, kad bolševikai neišdrįstų religijos šalinti iš mokyklų. Prašiau, kad visa, ką esu kalbėjęs, praneštų bolševikams. Jis sprukęs pro duris išsinešdino nemitęs. Tokiems žmonėms reikia imti pamokslai sakyti apie mirtį ir teismą, sekant šv. Ignoto pavyzdžiu". Kitą kartą vėl prisistatė jaunas vyras, sakėsi besislapstąs nuo bolševikų, prašė pašalpos ir nurodyti, kur esąs lenkų komitetas. Vyskupas dėl pašalpos pasiuntė pas savo sekretorių, o dėl lenkų komiteto atsakė tokio nežinąs. Kitą vėl kartą prisistatė su Vitebsko dekano rekomendacija "iš veido labai panašus į žydą, o ir iš kalbos — nes mėgo labai girtis — jaunuolis, neva jėzuitų novicijus, dabar, norėdamas pasitarnaunauti Bažnyčiai, pristojęs prie bolševikų, gavęs aukštą vietą: esąs užsienio reikalų vieno skyriaus komisaras, galįs važinėti, kur norįs. Jis esąs pasiryžęs (ir jau susitaręs su pora vyskupų) bolševikų santykiuose su Bažnyčia padaryti tikrą revoliuciją: išgauti Bažnyčiai laisvės dekretą. Reikia tik į Rusiją ir į Vilnių partraukti jėzuitų. Matyt, jam labai rūpėjo, ar Vilniuje yra jėzuitų. Esą, bolševikai norį užmegzti santykius su Šv. Sostu. Reikia tik, kad vyskupai tam reikalui įgaliotų kokį pasaulietį. Vyskupas Ropas ir Lozinskis jau įgalioję jį patį; ar nenorėtų ir vysk. Matulevičius prisidėti. —"Atsakiau, mano nuomone, kam čia mums ieškoti naujų kelių susisiekti su Roma; jei bolševikų valdžia nori, tai tepaprašo Šv. Tėvo, kad čia atsiųstų savo atstovą". — Pasirodė, kad tas asmuo Vilniuje dar pas kai kuriuos kunigus buvęs ir visur kitaip kalbėjęs.

Kartą drauge su žmonėmis į vyskupo salioną įsibriovė tikras bolševikų šnipas ir provokatorius, pasivadinęs kalėjimų prižiūrėtoju. Jis kalbėjo su vyskupu tik vokiškai, įterpdamas kokį žodį rusiškai. Neva kalinių gailėdamasis, prašė, kad vyskupas kreiptųsi į visuomenę, kad ji kaliniams siųstų maisto, drabužių ir pinigų. Esą, kunigai kaliniai galima labai lengvai išpirkti, reikią tik pinigo. Be to, kaip didelę paslaptį pasakė, kad bolševikai esą labai silpni ir, jei tik gyventojai sukiltų, tai juos galėtų lazdomis išmušti . . . Vyskupas nesidavė apgaunamas ir, išdrožęs tam svečiui pamokslą, išleido. Po to visko vyskupas rašo: "Vienas sau mąsčiau, kaip su tokiais šnipais ir provokatoriais tinkamiausiai pasielgti: ar negeriau būtų tiesiog jų neįsileisti ir gana. Tačiau nusprendžiau, kad geriau juos įsileisti ir mandagiai su jais kalbėtis. Tegul sveiki patiria dalykų stovį iš manęs paties, iš pirmosios versmės. Turės tikresnių žinių, greičiau nurims. Šiaip galėtų kažinką manyti ir bešnipinėdami kažinkokių netikrų žinių apie mane prisirinkti".

8. *Iš buto kraustymas.*

Šių visų įvykių fone vyskupas ėjo savo pareigas dar su didesniu intensyvumu: laikė pamaldas, vedė rekolekcijas, sakė pamokslus, konferencijas, klausė išpažinčių. O bolševikai jau buvo paruošę vyskupo persekiojimo planą. Pirmasis etapas buvo — vyskupo iš namų išmetimas. Kovo mėn. 19 dieną, grįžęs po pamaldų iš katedros, vysk. Matulevičius rado bolševikų įsakymą išsikraustyti iš namo, palikti visus baldus (tik lova galima pasiimti). Laiko duota trys dienos. Vyskupas nusistatė geruoju iš namo neiti, kol atėję išvarys. Gandas, kad vyskupas metamas iš namų, tuoj pasklido po miestą. Nenorėdamas, kad kiltų riaušės, vyskupas ryžosi imtis visų priemonių, kad išsikraustymo įsakymas būtų atmainytas. Vileišienei pas V. Kapsuką tarpininkaujant, kovo 22 d. gauta raštas, kad įsakymas išsikraustyti atšauktas. Tuo tarpu vyskupas, nelabai bolševikais pasitikėdamas, daiktus jau buvo pamažu iškraustęs. Betgi sekančią naktį apie 2 val. bolševikai būtinai norėjo įsiveržti į vyskupo rūmus. Sargas neįleido ir jie pasikeikę nuėjo šalin. Tačiau tuo viskas dar nesibaigė. Kovo mėn. 30 d. pusiau šeštą val. ryto pasigirdo durų

skambutis. Duris atidarė pats vyskupas. Pasirodė atvykęs tas pats bolševikėlis, kuris andai reikalavo iškraustyti butą, ir pranešė, kad komisaras, kuris turi apsigyventi vyskupo name, grįžęs iš Maskvos, esąs jau stotyje ir tuoj pat atvažiuos. Reikia tad skubiai paruošti jam kambarius. Kai vyskupas parodė butų skyriaus raštą, tasai atsakė, kad šiandien nedarbo diena, kad butų skyrius uždarytas ir todėl maskvietis su 6 draugais reikia įsileisti bent tol, kol suras butą kitur. Tuoj atvažiavo automobilis su kraustuliais, o paskui jį ir pats komisaras. Tasai pareiškė, kad jis jokių raštų nepaisąs ir apsigyvensiąs čia, o ne kitur. Vyskupas įspėjo, kad liaudis ims bruzdėti; svečius įleido į laukiamąjį kambarį, o pats išėjo į miestą mišių laikyti. Grįžęs apie pusiau 12 val., jau rado žmonių pilnus vartus, laiptus ir prieangį, subėgusių ginti vyskupo namų. Atvykusių apsigyventi svečių tarpe buvo 5 vyrai ir 2 moterys. Žmonės, spėdami, kas jos per paukščiai, dar labiau įnirto. Vyrai bolševikai, pajutę žmones renkantis, išėjo į miestą, liko tik moterys, kurioms ir teko iš žmonių išgirsti daug karčių žodžių. Vyskupas ramino žmones ir patarė, jei jie nori padėti, pasiųsti atstovus į bolševikų valdybą. Vyskupo prašomi, žmonės išsiskirstė. Bet kai tik automobilis su vyrais grįžo, minia vėl ėmė rinktis. Vyskupas svečiams įrodinėjo, kad žmonės saugoja vyskupo rūmus ir neleis jiems čia liktis. Bolševikai nemitę išsidangino. Po pietų dar kartą bandė sugrįžti, bet minia vėl susirinko. Įpykę, pagaliau pasišalino, pagrasinę tarnams: "Mes vistiek čia tvarką padarysime, vistiek čia jūsų popas nebus". Sekančią naktį bandė dar kartą brautis, sakydami atnešę telegramą, bet nebuvo įleisti. "Ilgai trankėsi ir bjauriai keikėsi", pastebi vyskupas, kuris tą naktį negulė, kas valandą laukdamas jėga įsiveržiant. Pagaliau balandžio 2 d. bolševikai galutinai išsivežė iš kiemo savo automobilį su daiktais, pykdami ir grasindami atkeršyti. Tas kerštas pasireiškė bent tuo, kad rytojaus dieną, vakare, gatvėje suėmė vyskupo tarną Joną, kaltindami šnipinėjimu (jis lankė vakarinius, bolševikų įsteigtus, kursus).

Tokioje įtemptoje padėtyje vyskupas ėmėsi visų atsargumo priemonių: "Vėl sutvarkiau savo raštus, parikiavau, kas valdys dieceziją, jei mane bolševikai suimtų. Buvau pasirengęs, kad gal tekti eiti į kalėjimą. Bolševikai, kurie yra buvę pas mane, klausiami nesakė savo pavardžių".

9. *Paskutinės bolševikų dienos Vilniuje 1919 m.*

Vilniuje padėtis vis tempėsi. Naujas švietimo komisaras kovo mėn. 30 d. išleido mokyklų dekretą, kuriuo pašalinta religija iš mokyklų, kunigams uždrausta net koja įkelti į mokyklas, net pasaulinius dalykus dėstyti. Lietuvių mokytojų seminarijos direktorius Kairiūkštis buvo atstatytas, jo vieton paskirtas Vyšniauskas. kunigai pašalinti. Seminaristai užprotestavo ir išvažinėjo namo. Lietuvių gimnazijos nusistatė tuoj baigti mokslo metus ir paleisti moksleivius atostogų. Lenkų Edukacinis Komitetas paliepė sulaikyti visas pradžios mokyklas. Bolševikai įsakė tęsti mokslą, bet mokinių nebuvo. Įtampa dar padidėjo, kai balandžio 13 d. išleistas dekretas, atskiriąs Bažnyčią nuo valstybės. Betgi jis įgyvendinti nesuspėta, nes bolševikų dienos Vilniuje jau buvo suskaitytos.

Buvo jaučiama, kad Vilniuje bolševikai neišsilaikys. Lenkai laukė legijonų, o lietuviai savos kariuomenės. Pastarieji netgi buvo sudarę programą, kaip sutikti lietuvių kariuomenę. Prašė ir vyskupą prie iškilmių prisidėti. O vyskupas: "Aš prašiau, kad manęs lietuviai netrauktų į jokias politikos apeigas ir manifestacijas, kad nepamirštų, jog aš čia Vilniuje visiems turiu tarnauti: ne tik lietuviams, bet ir lenkams, ir gudams, jog pirmiausia turiu žiūrėti Bažnyčios reikalų. Sakiau: 1) mano nuomone, manifestacijos ir jos tvarkos nustatymą reiktų palikti tiems, kurie Vilnių paims. Kažin ar jiems rūpės manifestacijos, gal teks skubintis eiti pirmyn, ar gintis; 2) geriau būtų, kad lietuviai nemėgdžiotų kitų ir nekeltų didelio triukšmo, jei teks jiems Vilnius, o kad tik visi kibtų darban, kad organizuotųs ir nuo bado žmones gelbėtų. Jei lenkai neprisidės, tai manifestacijos tik sukiršins piliečius lenkus ir pasunkins lietuviams darbą; 3) ne manifestacijos padarys Vilnių lietuvišką, o tik rimtas patvarus darbas, įvairių įstaigų kūrimas, ėmimas i savo rankas prekybos, pramonės ir kit.; 4) Mūsų šalies, o ypač Vilniaus likimas dar neaiškus: jį spręs Paryžiuje taikos konferencija. Tada tik, dalykams nusistovėjus, bus aišku, kas daryti. O dabar man, vyskupui, reikia būti atsargiam, kad be reikalo neišsišokus ir dalies savo ganomųjų neįžeidus, neužgavus. Aš negaliu gyventi einamąja valanda, turiu žiūrėti ateities. Kas būtų buvę, kad būčiau paklausęs Tarybos, ir būčiau daręs, ką mane vertė daryti? Būtų gal tekę, susidėjus savo daiktus, drauge su tarybininkais kraustytis iš Vilniaus Kaunan, o gal ir Tilžėn. Kaip norėtumėte tamstos, kad aš pasielgčiau ir kokią tvarką tada man apeigų statytumėte, jei kartais lenkų legijonieriai Vilnių pirma paimtų?" — Iš tikrųjų taip ir atsitiko. Reikia pabrėžti, kad vyskupas mielai sutiko atlaikyti pamaldas, jei lietuvių kariuomenė jų norės, tik nenorėjo dalyvauti kitose numatytose iškilmėse: komendanto, ar kariuomenės vado su duona ir druska sutikime, iškilmėse Aušros Vartuose, iškilmingame vėliavos Gedimino Kalne pakėlime ir kitur, kur vyskupui buvo numatyta tam tikras vaidmuo.

Iš lenkų pusės pas vyskupą prisistatė p. D. Pasisakė esąs Lenkų valstybės skirtas Vilniaus komendantu. Jo tikslas — apsaugoti miestą nuo plėšimų ir paimti valdžią į savo rankas. Paaiškino, kad lenkai nenorį dabar lemti, kam Vilnius turi tekti; jų tikslas palaikyti tvarką ir apsaugoti žmones. Vyskupo paklaustas paaiškino,

kad su lietuviais nepavyko susitarti. Pranešė turįs tikrų žinių, kad bolševikai traukdamiesi tikrai žada vyskupą suimti, bet lenkai apginsią: turį jau net parūpinę apsaugotą prieglaudą. Vyskupas už gerus norus padėkojo, bet nieko nežadėjo, nieku nesiangažavo. "Kalbėjomės šiek tiek apie lietuvių, lenkų ir gudų čia santykius. Aš jam nurodžiau Šveicariją, kaip ten žmonės gražiai sutarmėje gyvena, vieni kitus gerbia, vieni kitus sau lygiais laiko, visi išvien rūpinasi krašto labu ir gerove. Čia gi žmonės nenori vieni kitų pripažinti, gudų nė paminėti kai kam negalima; taip negalima gyventi, negalima prie nieko doro prieiti. Pagaliau pasakiau tam ponui: aš į jokias politikas čia iki šiol nesikišau ir toliau nemanau kištis. Vyskupas turi būti lygiai visų vyskupas ir visiems lygiai tarnauti. Mano padėtis čia labai kebli; juoba turiu būti atsargus, kad mano ganomieji nesutinka, Vilnių varžosi ir kiekvienas sau nori pasisavinti. Sakėsi, labai bijąs, kad vokiečiai galį Vilnių užgrobti; lietuvių neminėjo. Sakiau: mano nuomone, nėra ko taip labai žiūrėti, kas Vilnių apimsiąs; jo likimas pareis nuo to, ką Taikos Taryba Paryžiuje nuspręs".

Tokioje padėtyje neapsieita ir be tautinių kivirčų, gandų: "Paprastai čia Vilniuje neiškenčia neįkišę į kiekvieną rimtesnį dalyką, jei tik gali, ir tautinių kivirčų. Kai kurie lenkai kunigai (endekai) ėmė skelbti, kad aš nenorįs jokio rašto prieš bolševikus leisti nei prabilti, esą, dėl to, kad lietuviai mane įprašę to nedaryti, bijodamiesi, kad manęs bolševikai neišvežtų. Sužinojau iš lenkų, kad paleidę prieš mane paskalą, esą, aš kun. Liubianecą nusprendęs pašalinti iš seminarijos, o į jo vietą įstatyti Tėvą Vaitkevičių; vis tai ėjo iš vadinamosios lenkų kunigų endekų kuopos. Lygiai intesyvėjo gandai apie vyskupo suėmimą. Vienas klebonas atbėgęs pas vyskupą siūlė išvažiuoti Maišiogalon — net arklius turįs parengęs. "Paklausiau jo: O tamsta ką manai daryti, ar bėgsi? — Atsakė: ne. — Tai kodėlgi kalbini, kad aš bėgčiau? — Ekscelencija kas kita, visai diecezijai reikalingas. — Mano pavyzdys taip pat visai diecezijai reikalingas. Man pasišalinus ar pasislėpus, Dievas žino, kas galėtų mieste pasidaryti; galėtų tuo naudodamiesi neramūs asmenys liaudį sukurstyti, įtraukti į didžiausias nelaimes. Ne, atsakiau, aš nemanau niekur trauktis iš vietos; vyskupui netinka toks darbas. Suims mane, tiek to: žemėje skylės nepasidarys; Dievas diecezija aprūpins ir man nesant". Dienomis ir naktimis vis atbėgdavo geri žmonės įspėti, kad bolševikai ateisią tikrai areštuoti. O vyskupas po vienos tokios neramios dienos rašo: "Sukalbėjęs vakare ražančių kuo ramiausiai guliau miegoti. Pirmiau tačiau sutvarkiau visas savo popieras ir dokumentus ir paskyriau, kas vyskupiją valdys, jei man tektų kalėti".

Bolševikai nervinosi ir vis daugiau žmonių kišo į kalėjimą. Suareštavo daug lenkių ponių, susekę organizaciją "Liga patrijotek", kurios tikslas buvo padėti slaptai lenkų karinei organizacijai. Suėmė ir apie 30 žydų turtuolių, Meyštavičių su žmona ir kitus.

Bolševikai į Vilnių atėjo su Trimis Karaliais (1. 6) ir išbėgo su Grabo sargais (Didįjį Šeštadienį — IV. 19): "Prieš 5 val. ryto išgirdau bėgant kareivius gatve. Dirstelėjęs pro langą, pamačiau gana didelį būrį žydų milicininkų kone ristele beeinančių katedros link. Neužilgo išvydau keletą lenkų legijonierių atjojant; po kiek laiko jie, sugrįžę pėksti, pastatė kulkosvaidžius ties kampu gatvės ir ėmė šaudyti į bolševikus, kurie taip pat atsišaudė iš Šv. Jurgio prospekto, ir iš sodo ties katedra. Legijonieriai užklupo daugelį bolševikų dar tebemiegant, kaip avinus. Mačiau, kad pas juos nėra tvarkos, bet kad šitaip būtų davęsi užklumpami iš netyčių, nemaniau. Legijonierių buvo maža: sako, tik 300-400; išsyk atjoję tuoj paėmė stotį ir puolė į didžiąją gatvę. Mūšiai tęsėsi IV. 19-21. Galų gale lenkai paėmė miestą. Bolševikai traukdamiesi išsivarė ir įkaitus lietuvius, taip pat keliolika lenkų... Baisus daiktas gatvėse mūšiai: daug žuvo nekaltų žmonių. Mano namuose išmušė 9 stiklus, keli šoviniai įlėkė į vidų, kiti įstrigo sienosna ar languosna".

Taip baigėsi pirmoji trijų mėnesių bolševikų okupacija Vilniuje. Vysk. Matulevičius ją charakterizuodamas sako: "Visas tas laikotarpis buvo nepaprastai neramus, audringas; buvo man metas visokių sielvartų ir vargų, didelio proto, valios ir nervų darbo metas, taip pat ir karštos maldos metas". — Prasidėjęs naujas, nė kiek nelengvesnis, lenkų okupacijos metas.

10. *Nesveikas tautiškumas*

Pradėjęs valdyti Vilniaus vyskupiją, J. Matulevičius padarė pasiryžimą: "Pasižadėjau jokios tautos, jokio žmogaus neapykantos neįsileisti į širdį, pasižadėjau visiems lygiai tarnauti, kad ir kažin kiek nemalonumų patirčiau". Tačiau jo ganomieji toli gražu neturėjo panašių jausmų. Jau matėme, kad vos įžengęs į Vilniaus sostą, Matulevičius patyrė iš lenkuojančios dvasiškijos tam tikro šaltumo, rezervuotumo, nepasitikėjimo, kuris laikui bėgant virto slapta ir atvira kova su vyskupu. Matulevičius nebuvo nusiteikęs kovoti griežtumu: jis tikėjosi gerumu, meile nuginkluoti pasipriešinimą. Griežtesnių priemonių imdavosi labai retai ir tik tais atvejais, kai jau perdaug buvo ryški žmonių bloga valia ir sąmoningas nusikaltimas.

Pajutęs dvasiškijos nuotaikas, Matulevičius ėmė dairytis po Vilnių ir visą vyskupiją, kad betarpiškai patirtų apie ganomųjų nuotaikas ir jausmus. Kas labiausiai vyskupui į akis krito — tai Vilniaus krašto lenkuojančių nesveikas šovinizmas, perdėtas patrijotizmas, kitų tautų neapykanta, maišymas politikos su religija.

Tuoj po konsekracijos, kai vyskupas aplankė vienos seserų kongregacijos mokyklas, savo

dienyne užrašė: "Gražiai mane priėmė. Eilės ir prakalbos buvo labai lenkų tautinėje dvasioje; aš atsakydamas kėliau tikybos reikšmę ir vertę tautų gyvenime ir mokymo bei auklėjimo darbe". Nesveiko tautiškumo dvasia, vadinasi, buvo įsiskverbusi ir į vienuolynus. T. Vaitkevičiui bevedant vienos seserų vienuolijos auklėtiniams rekolekcijas, vieną dieną, po palaiminimo su Švč. Sakramentu, mergaitės užtraukė "Bože cos Polskę" — tik per aukštai paėmusios, ir giesmė nutrūkusi. To pačio vienuolyno seserys paprastai savo auklėtinių neveda į viešas iškilmes, nes jų įstatai tatai draudžia. Tačiau per garsias 1918 m. Dievo Kūno iškilmes, kurias Vilniaus lenkai buvo panaudoję tautinei manifestacijai ir po kurių vyskupijos valdytojas prel. Michalkevičius buvo vokiečių ištremtas, dalyvavo ir pačios seserys, ir jų auklėtinės. Rimtesnės vietinės seserys vyskupui pasiskundė, kad viršininkės, atsiųstos iš Lenkijos, vietinių kitaip nevadina kaip "prakłęta litwinka", nors tos "litvinkos" nemoka lietuviškai: tik yra gimusios ir augusios Vilniuje. Aplankęs dar kitas seserų vienuolijas įstaigas, vyskupas rašo: "Tokio šovinizmo neteko man nė Lenkijoje niekur matyti. Rusų valdžios persekiojimas iš didelės dalies yra sudaręs tą liguistą tautinį jautrumą ir šovinizmą, bet vis tik jis nesveikas".

Lenkai, matyt, bažnyčiose dažnai užtraukdavo "Bože cos Polskę", nes vyskupas 1919. III. 2 rašo: "Man labai nepatinka tas tautinių giesmių ir dalykų kišimas į bažnytines apeigas. Ne sacris misceantur profana. Dievas nepaliks tai nenubaudęs. Kitam vėjui papūtus, dar susilauksime, kad užtrauks mums bažnyčioje "Czerwony sztandar". Jau buvo atsitikimas, kad kokie ten vaikėzai Wloclawko katedroje po pamaldų užgiedojo "Konopnickės Rotą" prieš vokiečius. Vos ne vos vargonų balsais pavyko nuslopinti tą giesmininkų giedojimą".

Bet ne tik bažnyčios sienos buvo naudojamos lenkų tautiniams jausmams reikšti: kai kada buvo įtraukiamos kunigo pareigos. Vienas inteligentas lenkas M. atėjęs pas vyskupą skundėsi, kad viename seserų vienuolyne, kur kapelionauja seminarijos dvasios tėvas, nėra tvarkos: pats kapelionas, traukdamas seseris į visokius veikimus, ardąs vienuolyno tvarką. Dar daugiau: tasai kunigas atkalbinėjęs jo dukterį neiti daugiau pas lietuvį kunigą išpažinties, kaip toji iki šiol darydavusi. Vyskupas, aprašęs šiuos dalykus, pastebi: "Pasirodo, kad ir ne visiems lenkams tinka kunigų tautinis veikimas, ir pasauliškiai malonėtų kunigus katalikus turėti. Visur čia Vilniuje išeina aikštėn tas pats kunigų dvasios tautybės užsikrėtimas".

Vysk. Matulevičius mėgo pasikalbėti su atvykstančiais iš parapijų kunigais ir stengėsi patirti dalykų stovį vyskupijos parapijose. Aukštadvario klebono žodžiais, "žmonės Aukštadvaryje dar esą tamsūs ir sukvailinti. Savėje kalba lietuviškai, bet su kunigais nelabai nori kalbėti lietuviškai; jiems įšnekėta, kad jie lenkai". Iš kito provincijos klebono patyrė, kad jo gimtojoje parapijoje buvęs klebonas baisiu įnirtimu varęs žmonių nutautinimo darbą: vaikų jis neprileisdavęs prie pirmosios komunijos, kol pramokdavę lenkiškai. Būdavo atsitikimų, kad vaikai nuo 8 metų amžiaus iki 18 vis ėję katekizmo lenkiškai mokytis, kol juos tas klebonas prileidęs prie pirmosios komunijos; mat, buvę gryni lietuviai ir nieko lenkiškai nemokėję. Matulevičius labai teisingai nustatė priežastis: "Iš tikrųjų, matyt, seniau šitoje vyskupijoje ganytojams ne tiek rūpėjo žmonių išganymas, kiek lenkų kalbos mokymas. Iš daugelio žmonių gavau išgirsti, kad čia seniau būdavo skiriami į lietuvių parapijas kunigai, nė žodžio nemoką lietuviškai, ir ilgus metus ten klebonaudami nė nesirūpindavę lietuviškai pramokti; pav. Dauguose dar iki 1904 m. bene viskas parapijoje buvo lenkiškai".

11. Seminarijos negalavimai

Netruko vyskupas pajusti, kokia dvasia vyrauja seminarijoje tautybių atžvilgiu. Lietuviai, stodami į seminariją ir mažai mokėdami lenkiškai, dažnai užsirašo lenkais, kad nebūtų per egzaminus atmesti. Mat, prieš egzaminus kiekvienas turėjo pasisakyti, kokios tautybės esąs. O visų tokia nuomonė, kad lietuvių ir gudų į seminariją nenorima įsileisti. Patekę į seminariją, lietuviai patiria daug nemalonumų tiek iš vadovybės, tiek iš draugų lenkų: kimbama net į lietuviškas pavardes — jos lenkinamos. Istorijos profesorius, iki Matulevičiui ateinant į Vilnių, beveik kas pamoka kalbėdavęs vis apie Lietuvos Lenkijos uniją. Klierikams tas net įkyrėjo. Inspektorius, dėstydamas bažnytinę teisę, skaudžiai puolęs lietuvius, daug skaudžių priekaištų jiems prikalbėdamas. Kartą net ir prieš Lietuvos Tarybą pamokslą išdrožęs.

Matulevičiui ėmus vyskupauti, profesoriai liovėsi tai darę. Klierikai pajuto, kad dabar pasidarė ramiau tautybių atžvilgiu. Prieš tai nuolat kuris nors lenkų klierikų nešiodavęs po kambarius lenkų erelį (herbą), su vadovybės žinia pardavinėdamas. Visi — ir lietuviai, ir gudai — turėdavę pirkti. Nepirksi — būsi lenkų priešininku apšauktas. Lenkams inspektorius leidęs seminarijon parsigabenti lenkiškų kalendorių, o lietuviams lietuviškų neleidęs. Lietuviškai ar gudiškai net savo tarpe viešai negalima kalbėtis, nes į tai šnairai žiūrima, daromi priekaištai. Kai 1918 m. vokiečiai pareikalavo klierikų sąrašo tautybėmis, tai apie 40 klierikų užsirašė gudais. Inspektorius, tai patyręs, išsigando, pats ėjo per kambarius, antru kartu klierikus rašinėdamas ir kalbindamas, kad dėl Bažnyčios labo lenkais rašytusi. Tik vienas ar du drąsuoliai nesutiko lenkais rašytis — likosi gudais. Vienas jų netrukus, suradus pretekstų, buvo pašalintas iš seminarijos. Kai klierikai gavo progos vyskupui išdėstyti savo sunkenybes, Matulevičius pareiškia savo pažiūras: "Aš nė vieno dėl tautybės ar kal-

M. V. DOBUŽINSKIS NEW YORKAS

bos neskriausiu. Tegarbina visos tautos Dievą kiekviena savo kalba".

Vysk. Matulevičius, norėdamas dar geriau pažinti seminarijos dvasią, įsakė seminarijos vadovybei siuntinėti kas rytą po vieną paskutinio kurso klieriką vyskupui mišioms patarnauti. Po mišių vyskupas pasikviesdavo patarnautoją pusryčių, su juo išsikalbėdavo, patirdavo nuomonę. Keletą įdomesnių tokių vizitų čia norime pateikti.

1919. III. 19 tarnavo mišioms susipratęs gudas Š. Paklaustas, kiek yra gudų paskutiniame kurse, atsakė nežinąs, nes gudai slepiasi, bijosi persekiojimo. Ypač žemesniuose kursuose mažai kas išdrįsta prisipažinti gudu. Tautybė paaiškėja, tik gavus šventimus. Bet kiti ir seminariją baigę, bijodami vyresnybės nemalonės, neprisipažįsta esą gudai — liekasi lenkais. Tautybės atžvilgiu seminarijoje esanti sunki atmosfera.

1919. III. 20 vyskupui patarnavo susipratęs lietuvis V. Įstodamas į seminariją, nė žodžio nemokėjęs lenkiškai ir todėl daug iškentėjęs nemalonumų. "Pirmą kartą atėjęs į seminariją, paklausęs durininką rusiškai, kur rektorius ir ar galima su juo matytis. Durininkas nustebęs jį paklausęs, ar katalikas esąs. Atsakęs taip ir pasisakęs norįs stoti seminarijon. Durininkas palingavęs galva ir paabejojęs, ar nemokėdamas lenkiškai galėsiąs patekti seminarijon. Patekti seminarijon vis tik patekęs, bet paskui daug turėjęs sunkenybių, kol pramokęs lenkiškai. Žinoma, kai lenkų kalbos būdavo raštiniai darbai, beveik nieko neparašydavęs. Mokytojas statydavęs jam nulį kūbe ($_0{}^3$) ir skaudžiai jį pajuokdavęs. Apgyvendinę jį viename kambaryje su keliais lenkais; tie dažnai labai skaudžiai jį pašiepdavę ir priekaištų darydavę. Nebegalėdamas iškęsti, nuėjęs inspektoriui pasiskųsti ir prašyti, kad jį apgyvendintų drauge su vienu draugu, kuris apsiėmęs jį lenkiškai mokyti. Inspektorius nesutikęs jo su tuo draugu apgyvendinti ir pasakęs: Juk tamsta žinojai, kad čia lenkų seminarija; jei lenkiškai nemokėjai, tai reikėjo stoti Kaunan; gi dabar kentėk . . . Paskui lenkiškai pramokęs jau nebeturėjęs tiek vargo. — Paklausus man, kiek jų lietuvių septintame kurse yra, atsakė, kad aiškių ir susipratusių esą tik du; be to, dar esą trys lietuviai, bet tie ar tik nebus įsirašę lenkais. Mat, seniau, jei tik kuris lietuvis stodamas seminarijon nemokėdavęs lenkiškai, tai paprastai beveik visada ir įsirašydavęs lenku, kad neturėtų paskui nemalonumų ir nebūtų persekiojamas dėl vadinamos litvomanijos".

Iš pasikalbėjimo su klierikais vyskupui paaiškėjo, kad seminarijoj ir geros drausmės trūksta: pvz. per vakarienę nėra skaitymo, vakarienės klierikai ateiną ne visi drauge, o kaip kas noris. Per pietus taip pat ne visą laiką skaitoma. Prie stalo patarnauja tarnai, o ne patys klierikai. Nesą tvarkos ir pamokose: inspektorius ateinąs dažnai nepasirenges (perdaug buvo atsidėjęs savo vedamai prieglaudai), pamokas dažnai apleidžiąs, arba ateinąs vėlai, išeinąs nesulaukęs skambučio ir panašiai.

Susidaręs šiokį tokį seminarijos gyvenimo vaizdą iš klierikų papasakojimų, Matulevičius norėjo pats lankytis seminarijoje ir pats betarpiškai viską patirti. Įdomios yra Matulevičiaus dienoraštyje tos vietos, kur kalbama apie vizitus seminarijoje. Iš jų matyti, kokiame stovyje buvo Vilniaus seminarija 1919 m. pradžioje.

"Vasario 24 d. lankiau iš iš ryto pirmas dvi pamokas: Šv. Rašto ir moralinės teologijos. Pasirodo, kad profesoriai visa ką ir dėsto ir klausinėja vien lenkiškai. Tačiau vadovėlius, mačiau, lotynų kalba spausdintus vartoja. Reiks pažiūrėti, ar moka klierikai nors kiek lotyniškai. Seniau girdėjau kunigus nusiskundžiant, kad seminarijoje visa kas sulenkinta ir vien tik lenkų kalba viešpataujanti, kad net lotynų kalba esanti išvaryta".

"Kovo 8 d. lankiau seminarijoje paskaitas. Pastebėjau, kad kai kurie profesoriai ne laiku ateina, vėlinasi, arba anksčiau išeina, nebaigę pamokos, o kiti ir visai apleidžia pamokas. Antrą valandą (pamoką)) vos tik vieną profesorių tesuradau dėstant pamoką. Kitų nebuvo, esą, dėl to, kad šioji diena esanti pirmoji po kelių dienų atostogų: taigi "prima lectio aut brevis, aut nulla". Reikia iš palengvo imti tvarkyti seminariją".

"Kovo 10-22 d. kiek atitrūkdamas vis lankiau seminarijoje pamokas. Pastebėjau, kad kai kurie profesoriai ateina dėstyti nesiruošę. Bažnytinę teisę dėstydamas profesorius tik patį kodekso tekstą lenkiškai atpasakoja; tą patį profesorių užėjau IV kurse su klierikais verčiant ŠŠ. Tėvų homilijas iš brevijoriaus; klierikai kai ką blogai vertė ir pats profesorius juos taisydamas triko. Kitą vėl profesorių užėjau II kurse verčiant su klierikais šv. Ignoto laišką; taip pat klierikai netiksliai vertė, o profesorius jų netaisė, arba nelabai gerai taisė, nors pastebėjau, kad šis profesorius gabus ir moka mokyti. Bažnytinės istorijos profesoriaus labai sunki ir nuobodi iškalba, jis daugiausia skaitė iš savo sąsiuvinio; tą patį profesorių užėjau tiesiog diktuojant VII kurso klierikams apie renesansą; bet klierikus išklausinėti mačiau jį gerai mokant. Lekcijų algebros, fizikos, geometrijos, kosmografijos visiškai nėra. Tų dalykų mokytojas Š., žinomas lenkų tautininkas veikėjas, išbėgo Varšuvon drauge su legijonieriais. Kitą mokytoją buvo sunku surasti. Maniau tiems dalykams partraukti kun. Dr. St., kleboną iš Sumeliškių, bet nebuvo galima dėl karo. Man geriau tinka, kad seminarijoje dėstytų visa ką tinkamai pasiruošę kunigai".

Be lankymosi seminarijoj, vysk. Matulevičius namieje skaitė, studijavo bažnytinę teisę, stengdamasis susipažinti su seminarijų sutvarkymu, koks jis privalėtų būti pagal Apaštalų Sosto nurodymus.

Viso to pasekmės netruko pasirodyti. Seminarijos vadovybė ir profesoriai pamatė, kad su vyskupu Matulevičium juokauti negalima: rei-

kia tvarkytis, pasitempti, keisti taktika. Vyskupui ėmus lankytis nuolat seminarijoje, profesoriai ėmė uoliau ruoštis pamokoms, jų neapleidinėti. O kurie tinginiavo, tuos Matulevičius pakeitė uolesniais. "Pasikalbėjęs su Tėvu J. Vaitkevičium, kun. prof. Kraujaliu ir rektorium, nusprendžiau, kad kol kas fiziką ir geometriją dėstys Tėvas Vaitkevičius, o algebrą ir kosmografiją kun. Kraujalis. Kun. Reinio lekcijas, kuris bolševikų suimtas kali, pasidalino kun. Kraujalis ir kun. Puciata, bet jiedviem buvo perdaug, ypač kai teko kun. Kraujaliui dar algebra ir kosmografija. Lietuvių kalbą pavedžiau tuo tarpu dėstyti kun. Skruodžiui, kurs tuo tarpu sėdi Vilniuje ir gydosi, o dvi teodicejos pamokas — kun. Vaitkevičiui, atėmęs jas iš kun. Puciatos. Neturėdami visų pamokų, klierikai iki šiol labai daug laiko gaišo, o toks brangus dabar jų išlaikymas ir dienos veikiai bėga nebegrąžinamos. Kun. Puciata labai geras žmogus, mokytas kunigas ir gabus, ir neblogai dėsto, bet, pasirodo, be valios . . . Daug lekcijų apleisdavo, nuolat vėlinosi. Dabar, pasinaudojęs paskalais, kad bolševikai daug kunigų ketiną suimti, ėmė neva slapstytis ir nesirodė seminarijoje. Pasišaukęs jį pasakiau, kad jei jam sunku dėstyti, tai bent filosofijos pamokas pavesiu Tėvui Vaitkevičiui; jis atsiprašinėjo dėl apsileidimų. Įgraudenau, kad daugiau pamokų neapleidinėtų. Kun. Puciata ėmė jau dabar uoliai lankyti pamokas; kažin kaip ilgai tesės. Dabar jau klierikai turės visas pamokas ir negaišins brangaus laiko . . . Taip, Dievui padedant, sutvarkiau seminarijoje pamokas . . . Dažniausias dabar mano rūpesnis — tai iš lengvo tikrai pastatyti seminariją, ypač padaryti ją katalikiška, iššlavus visokius tautinių šovinizmų raugus. Didžiausias mano troškimas, kad klierikai, baigdami seminariją, išsineštų apaštalo — kunigo širdį ir dvasią, kad norėtų lygiai visų tautų žmonėms tarnauti, kaip šv. Paulius. Tautinis šovinizmas, kiek tai pastebėjau, šios diecezijos kunigų liga; ta liga serga ir seminarija".

Nepaisant vysk. Matulevičiaus geriausių norų ir gryniausios intencijos sutvarkyti seminariją, kad ji būtų vien katalikiška auklėjimo įstaiga, tuoj po aukščiau minėtų reformų lenkai-endekai paleido prieš vyskupą paskalą, kad jis noris pašalinti iš seminarijos inspektoriu L., o į jo vietą įstatyti Tėvą Vaitkevičių. Taip ir nuskambėjo per Vilniaus endekų sluogsnius: vyskupas ėmė griauti lenkų tvirtoves . . .

Karta atvykęs pas Matulevičių vienas susipratęs gudas kunigas prašėsi atleidžiamas iš parapijos, nes norįs vykti Minskan, kur yra susispietęs kultūrinis gudų darbas, ir pasidarbuoti savo tautiečiams. Kai vyskupas paklausė, kodėl negalįs to pat darbo imtis Vilniuje, tasai atsakė, kad čia gudui negalima iškęsti, draugai kunigai šnairai į gudus žiūrį, pirštais badą, persekioją. Jis jau daug turėjęs iškentėti dėl to, kad vysk. Roppui lankant gudišką vyskupijos dalį, pačiam vyskupui paliepus, išdrįsęs sakyti pamokslus gudiškai. Prisiminė ir seminarijos laikus, kada juos, naujus kunigus, išleisdamas vienas iš seminarijos vadovų įgraudenęs nesidėti su netinkamomis partijomis ir tarp kitų nurodęs į "Bielorus" — nekalčiausio turinio laikraštėlį, katalikų dvasioje leidžiamą. Vilniuje būti gudu laikoma didžiausiu nusikaltimu.

Ta proga vysk. Matulevičius išdėstė savąjį credo gudų reikalu: "Esu vyskupas katalikas ir visiems lygiai noriu tarnauti, ir stengsiuos tarnauti. Man visi lygūs, tiek gudai, tiek lenkai, tiek lietuviai. Bet kadangi čia Vilniuje tautiniai dalykai labai opūs, labai keistai ir savotiškai į juos žiūrima, reikia būti atsargiam. Aš gudų atgijimui ne tik nesipriešinsiu, bet ir remsiu, kad jis iš vagos neiškryptų . . . Man rūpi, kad gudų atgimimas eitų katalikybės vaga, kad atbudusios tautos ir tikybinis gyvenimas būtų gilesnis . . . Sąlygas statau: 1) rūpintis, kad darbas būtų varomas katalikiškai; 2) kunigai bedirbdami tenepamiršta savęs, savo dvasios reikalų ir gyvenimo, stengiasi būti pavyzdingi; 3) man viską pranešti, kad žinočiau, kas veikiama. Patariau, kad žmonių dvasią keltų, kad bandytų sudaryti moterims ir vyrams vienuolynų; žadėjau ypač šiame darbe jiems padėti. Pridėjau: man nerūpi tautybės, bet aš remsiu jų darbą, o štai dėl ko: 1) matau, kad gudų liaudis tamsi, nemoka katekizmo, nemoka išpažinties atlikti; geriausiai tą dalyką išmoks, jei bus mokoma savo gimtąja kalba; 2) gudai atbunda, atgyja, kyla; jei kunigai ir katalikai nepakreips to judėjimo į tikras vėžes, tai jis nukryps ir eis prieš Bažnyčią; 3) Bažnyčios uždavinys ne kalbų mokyti, o tik išganymo dalykų suprantama liaudies kalba; 4) gudai susipratę kaltins paskui Bažnyčią, jei ji juos nutautinti stengtųsi; 5) mums turi rūpėti ir stačiatikiai gudai ir buvę unitai; prie šių mes galėsime prieiti, tik gudiškai Dievo žodį skelbiant; tatai kaip tik savo pareiga ir pašaukimu privalėtų laikyti kunigai gudai."

(Bus daugiau)

M. V. Dobužinskis — "Radvilos Perkūno" operos scenos uždanga

DAILININKAS M. V. DOBUŽINSKIS

DR. M. VOROBIOVAS

1.

Pasiekęs amžių, kuriame — normaliais laikais — garsūs menininkai rašo memuarus ir ilsisi ant laurų, M. Dobužinskis neseniai išvyko į Paryžių, kur dirbs savo numylėtoje teatro dekoracijų srityje.

Dobužinskis (kaip ir M. K. Čiurlionis) gimė 1875 metais. Jo neišsemiama kūrybinė energija ne tiktai gimdo vis naujus sumanymus, bet ir stebina mus savo tarytum pavasarišku šviežumu. Tai perdėm reta savybė, palyginus su nykiomis, senatviškomis nūdienio meno nuotaikomis.

Dobužinskio kūrinių jaunatviškas pajėgumas atrodys dar nuostabesnis, jei prisiminsime, kad savo stiliumi šie kūriniai labai tolimi nuo paskutinių dešimtmečių nerimastingų eksperimentų. Vienintelis jo siekimas — nepaliaujamas tobulinimasis kelyje, kuriame jis ėmė žengti beveik pusė šimtmečio atgal.

Jautriai atsiliepdamas į besikaitaliojančias 20 amžiaus meno linkmes, Dobužinskis niekad nemėgino tapti kubistu, nei surrealistu, bet visados liko ištikimas savo kūrybinei individualybei. Todėl jo vinjetė, knygos viršelis arba dekoracijos eskizas, padarytas prieš keturiasdešimt metų, tebėra kupini tokio gyvybingo lyrinio polėkio bei magiško žavesio, lyg tai būtų šios dienos kūriniai. Ir žiūrovas nė negalvoja apie jų istorinę datą, kaip kad neateina mums mintis apibrėžti kurio nors Chopino preliūdo istorinė vieta.

2.

Mstislovas Dobužinskis gimė Naugarde, bet didesnę savo gyvenimo dalį praleido Petrapilyje, išskyrus keletą gimnazijos metų Vilniaus mieste. Jo motina buvo operos dainininkė. Tėvas, aukštas karininkas (artilerijos generolas), labai išsilavinęs ir kultūringas žmogus, savo giminę kildino iš senovės Lietuvos bajorų.

Nuo pat mažens Dobužinskis pamėgo paišybą ir, tėvo vadovaujamas, daug piešė iš gamtos. Dar prieš įstodamas į gimnaziją, jis lankė dailės kursus ir tęsė paišybos bei tapybos studijas tiek Vilniaus gimnazijoje, tiek ir Petrapilio universitete, kurį baigė teisių kandidatu. Beje, be gamtos, jaunojo dailininko svarbiausia mokykla buvo senieji meistrai, kuriuos jis uoliai studijavo Petrapilio Ermitaže ir užsienio (Drezdeno, Miuncheno ir Berlyno) galerijose. Būdamas dar studentas, Dobužinskis padarė savo pirmą kelionę į Vokietiją ir Šveicariją; nuo to laiko jis kasmet nuvykdavo į Vakarų Europą, studijuodamas jos gamtą ir senovę ir gausiai parsiveždamas naujų peisažų.

Nuo 1899 metų, baigęs universitetą, Dobužinskis dvejus metus studijavo tapybą Miunchene pas žinomą pedagogą A. Ažbę, gi vasaros metu dirbo Vengrijoje, gilindamasis į plenair studijas pas tapytoją Hollosy. Vėliau, pajutęs ypatingą traukimą į piešinį ir grafiką, jis tobulinasi oforto technikoje pas garsų Petrapilio Akademijos profesorių Mathey.

M. V. Dobužinskis

3.

Nuo 1902 metų Dobužinskis užmezgė glaudžius ryšius su Petrapilio "Meno Pasaulio" dailininkų grupe, vadovaujama S. Diagilevo ir A. Benois. Jis išstato savo kūrinius jų parodose ir bendradarbiauja kaip grafikas jų žurnaluose. Šis bendradarbiavimas išsyk padėjo Dobužinskiui surasti savo kūrybinį veidą bei išryškinti savo individualinį stilių, kuriam jis paliko ištikimas ligi šių dienų.

"Meno Pasaulio" (Mir Iskusstva) veikla nulėmė ištisą epochą rusų modernio meno raidoje. Šio laisvo sambūrio nariai buvo kraštutiniai individualistai-estetai. Jų tikslas buvo kelti estetinės kultūros lygį bei atgaivinti grynojo meno pagrindus. Jiems teko kovoti ir su negyvėliškai sustingusia Akademijos rutina, o dar labiau — su tendencingai "pilietine" tapybos srove, įsigalėjusia nuo 1860-tųjų metų "peredvižnikų" (kilnojamų tapytojų) pastangomis. Praeito šimtmečio gale peredvižnikai, kuriems išimtinai rūpėjo idėjinis turinys, su panieka žiūrėjo į technikos, stiliaus, tapybinio meistriškumo reikalavimus; ir jų paveikslai vis labiau išsigimdavo į grubų iliustratyvinį realizmą. Mūsų laikais tokia estetiškai reakcinė linkmė pilnai įsiviešpatavusi Sovietų Sąjungoje "socialistinio realizmo" pavidalu.

"Meno Pasaulis" užsimojo grąžinti menui *grožį*, o tatai galėjo būti pasiekta per sąmoningą formos kultūrą, — tobulinant spalvas, kompoziciją, stiliaus jausmą; aplamai, — siekiant aukštos kūrinio kokybės. Šitie menininkai uoliai studijavo tiek Vakarų Europos senus bei moderniuosius meistrus, tiek ir žymius 18 ir ankstyvo 19 amžiaus Rusijos meistrus. Jie žavėjosi praeities grožiu, giliai atjausdami viduramžių, antikinio pasaulio bei Rytų meno vertybes, nuoširdžiai užsikrėsdami senovės rusų architektūros puikybe, ypač baroko ir empiro stiliais, taip didingai pražydusiais Petrapilio bei provincijos "bajorų lizdų" statyboje.

Iš čia galima suprasti "Meno Pasaulio" retrospektyvinį pobūdį, jo romantišką praeities pamėgimą, jo subtilų, intymų praeitųjų stilių supratimą. Visa tai glaudžiausiai susiję ir su M. Dobužinskio menine mąstysena.

4.

M. Dobužinskis — itin plataus diapazono menininkas, tiek technikos, tiek ir žanrų atžvilgiu. Jo tapyboje kaitaliojasi įvairios technikos: aliejus ir akvarelė, gaušas ir pastelė. Kaip grafikas, jis lygiai virtuoziškai valdo plunksną ir pieštuką, ofortą ir ypač — litografiją.

Tokį pat įvairumą matome ir jo vaizduojamose srityse. Kaip peisažistas, Dobužinskis labiausiai domisi architektūriniais vaizdais, — se-

novės miestais ir atskirais paminklais. Išauklėjęs savo skonį didingų ir darnių Petrapilio architektūrinių ansamblių akivaizdoje, jis gausiuose etiūduose teikia giliai atjaustus Europos sostinių bei provincijos užkampių "portretus". Šalia įvairių Rusijos miestų, jis yra nupiešęs ir nutapęs Anglijos ir Prancūzijos, Italijos ir Belgijos, Olandijos ir Danijos vaizdų. Nuostabūs yra jo padaryti Lietuvos, Latvijos ir Estijos peisažai. Ir šioje srityje jo kūrybinis diapazonas nepaprastai platus. Jį magina ir idiliškai ramūs "tapybiški kampeliai", ir legendariškos žilos senovės pastatai. Šalia puošnių didmiesčių centrų jis vaizduoja priemiesčių skurdą, arba didmiesčių gatvės gyvenimo klaikius kontrastus ("Miesto grimasos"); pagaliau, aštriai isižiūrėjęs į moderninius "babilonus" su jų milžiniškomis plieno, betono ir stiklo konstrukcijomis, jis paskesta šiurpulinguose ateities "miesto sapnuose" (litografijų serija), kurdamas eilę tikrai "apokaliptinių" regėjimų.

Jungtinėse Valstybėse, šalia Bostono ir New Yorko paveikslų, jis yra nutapęs labai vaizdingą Newporto seriją, atskleidžiančia Naujosios Anglijos senųjų rūmų žlungantį grožį.

Visai natūralu, kad tas subtilus architektūrinių sąrangų portretistas-lyrikas tapo vienu iš nuostabiausių mūsų laikų teatro dekoratorių. Pagal apytikslų apskaičiavimą, Dobužinskis nuo 1907 metų padarė virš 80 dekoracijų (o be to, dar kostiumų) Europos ir Amerikos baleto, operos ir dramos teatrams. Jų tarpe reikia atžymėti stebuklingai gražios dekoracijos Stanislavskio Meno Teatrui Maskvoje, išgarsinusios jo vardą šioje tapybos srityje (Turgenevo, Dostojevskio ir A. Bloko veikalai); o taipgi — Diagilevo baletams Paryžiuje ir Londone. Po pirmojo pasaulinio karo Lietuva ir kiti Europos kraštai žavisi jo "Pikų Damos" ir "Eugenijaus Oniegino" dekoracijomis. Ši Dobužinskio veikla tebesitęsia ligi mūsų dienų. Nuo 1939 metų, persikėlęs į New Yorką, jis atliko apie 15 dekoracijų Metropolitan ir City Center operoms ir kitiems Jungtinių Valstybių bei Kanados teatrams. Jo scenos tapyba dvelkia tokiu gyvu ir jautriu epochos atjautimu, išsyk ji taip šventiškai žavi žydinčiomis, skaidriomis spalvų ir šviesos harmonijomis, jog žiūrovai neretai, vos pakilus uždangai ,kelia ovacijas jų autoriui.

Su scenine tapyba glaudžiai susijusi Dobužinskio "interieurų" (dekoratyvinio vidaus apdaro) kūryba: plafonai, panneau ir kiti sieniniai paveikslai, kuriais jis papuošė daug namų Rusijoje, Lietuvoje, Belgijoje ir kitur.

Nepaprastai aukštą reputaciją tarp pasaulio bibliofilų įsigijo Dobužinskis kaip knygos menininkas. Knygos įpavidalinimo menas 19 amžiuje anksčiausiai atgijo Anglijoje (William Morris, Aubrey Beardsley), vėliau — Vokietijoje; jis ypatingai klestėjo ir "Meno Pasaulio" dailininkų tarpe; gi Dobužinskiui čia atitenka kuone pirmoji vieta. Jo papuošti Anderseno, Puškino, Dostojevskio ir kitų klasikų kūriniai — tikras džiaugsmas skaitytojui; juoba, kad subtiliai atkurdamas autoriaus ir jo gadynės dvasią, — viršelyje, frontispise, vinjetėse, — dailininkas savo iliustracijomis niekad neįsibrauna į skaitytojo vaizduotę, bet pasitenkina oringomis aliuzijomis, užpildydamas puslapio plokštumą be galo taktingai ir pilnoje harmonijoje su knygos bendru pobūdžiu, jos šriftu ir pagražinimais.

5.

1923 metais Dobužinskis, tuomet Petrapilio Meno Akademijos profesorius, po ilgesnės pertraukos vėl išvyksta į Vakarų Europą, kur aplanko Vokietiją, Daniją ir Paryžių. Sekančiais metais jis galutinai palieka Rusiją ir gyvena Rygoje, Berlyne ir — ilgiausiai — Paryžiuje, iš kur jis dažnai kviečiamas į įvairius kraštus dalyvauti parodose, puošti namus ir tapyti teatro dekoracijas. 1925 metais Kauno Valstybinė Opera stato "Pikų Damą" su jo dekoracijomis; tais pačiais metais rengiamos keturios jo kūrinių parodos Kaune ir Klaipėdoje. Taip užsimezga jo pastovūs ryšiai su nepriklausomąja Lietuva.

Dešimtmetis nuo 1929 iki 1939 metų, kai Dobužinskis nuolat gyveno Kaune, priklauso prie vaisingiausių jo kūrybos periodų. Per tą laiką jis padaro virš 30 teatro dekoracijų, kurių didesnė dalis tenka Kauno valstybiniam teatrui. Su jo dekoracijomis ir kostiumais eina P. Vaičiūno "Aukso pomata", Shakespeare'o ir Schillerio veikalai; operos, — "Pikų Dama", "Faustas", "Kunigaikštis Igoris", "Tannhaeuseris", "Don Žuanas", "Radvila Perkūnas" ir k.; baletai, — "Miegančioji Gražuolė", "Kopelija", "Raimonda". Šiuos pastatymus Kauno baletas rodė ir savo gastrolėse Monte Carlo ir Londone. Tenka pripažinti, kad Dobužinskis savo dekoracijomis nemažai prisidėjo prie Lietuvos sceninio meno išgarsinimo kultūriniame pasaulyje.

Kaip jau matėm, Dobužinskio ryšiai su Lietuva siekia jo vaikystės bei jaunystės metus. Idomu dar paminėti, kad vėliau jam, kartu su A. Benois ir kitais "Meno Pasaulio" dailininkais, atitenka garbė pažinti ir aukštai įvertinti M. K. Čiurlionio genijų, — remti jį kaip menininką ir žmogų ir skatinti jo kūrybos žingsnius, rengiant jo paveikslų parodas Petrapilyje ir Maskvoje.

Jau seniai įsimylėjęs Lietuvos gamtovaizdžius bei senąją architektūrą, Dobužinskis dar prieš pirmąjį pasaulinį karą dažnai atvykdavo į Lietuvą vaizduoti jos "motyvų". 29 jo nutapytus puikius Vilniaus senovinių miestovaizdžių guašus vėliau įsigijo Čiurlionio Galerija Kaune. 1933-1934 metais Dobužinskis apkeliavo kuone visą Lietuvą, atidengdamas vis naujus jos romantiškų kampelių žvilgesius.

Tuo pat metu jis aktyviai dalyvavo senovės paminklų apsaugos ir restauracijos darbuose, kaip komisijų narys ir kritikas. Puikiai valdydamas plunksną, Dobužinskis Lietuvos periodiniuose leidiniuose išspausdino eilę straipsnių, be kitko, šiomis temomis: Valstybės Vėliava; Valstybės Ženklo istorija ir jo nustatymas; Senoviniai

M. V. DOBUŽINSKIS "FAUSTO" OPEROS SCENOVAIZDIS

Lietuvos žemėlapiai; Meno Mokyklos reforma; Tautinio meno keliai.

Iš kitų jo darbų Lietuvoje reikia paminėti gausios iliustracijos bei papuošimai knygose ir kituose leidiniuose; plakatai, kortų eskizai; pagaliau — vidaus architektūros dekoravimas: prezidento rūmuose, Vytauto Didžiojo gimnazijoje Klaipėdoje, Karo Muziejuje (Vytauto D. koplyčios niša), Vailokaičio rūmuose, Lietuvos pasiuntinybėje Berlyne (Vytauto D. portretas-panneau), ir kt.

Prieš pilnai pasišvęsdamas Kauno teatro darbams, Dobužinskis keletą metų dirbo ir pedagogo darbą. 1929-1930 metais jis dėstė Kauno Meno Mokykloje; gi vėliau, iki 1933 metų, — savo privačioje meno studijoje. Be abejonės, ir šioje srityje jo įtakos jaunesnei lietuvių dailininkų kartai būta žymios. Tačiau, man rodos, kad tokio plataus užsimojimo ir akiračio menininkas savo darbų visuma bei savo ryškia asmenybe veikia net stipriau, kaip kad profesinio mokytojo rolėje. Dirbdamas plačiausioje grynojo bei dekoratyvinio meno srityje, jis savo kūriniais ir savo skaisčiu, neklystamu skoniu veikia kitus, kaip gyvas pavyzdys, sukurdamas aplink save vienatiją, nepakartojamą atmosferą, susidedančią iš aukšto meistriškumo dvasios, sparnuotos fantazijos, nuoširdžios lyrikos, įkvėpimo ir, — kas dar svarbiau, — aristokratiško santūrumo, harmonijos ir saiko jausmo. Tatai sudaro visai savaimingą magiją, kuriai pasiduoda net ir tie, kurie abejingai žiūri į "atgyvenusį savo amžių" lyrinį romantizmą bei į jo išraiškos priemones: grakštų siluetą, žaismingą, bet ryškią ir tyrą liniją, aikštingas ornamentikos išmones ir t.t. M. Dobužinskį mėgsta jaunesnės kartos Lietuvos menininkai, kuriems, aplamai, artimesnės yra "kairiosios" moderninio Paryžiaus meno srovės arba gimtasis liaudies menas, su jo primityvesniu bei gaivališkesniu spalvų ir formų ekspresionizmu.

Northampton, Mass.

KŪRYBOS PASAULY

LITERATŪRA

DĖL MARGALIO IR JO "LEISKIT Į TĖVYNĘ".

1951 m. "Aidų" 8 numery Antanas Vaičiulaitis 376 p. apie poetą Margalį (kun. Juozą Šnapštį, mirusį bene 1921 metais) išmintingai sako:

"Antai, Margalis yra "netekęs" vardo, kaip poetas. O savo laiku buvo labai populiarus. Jis ton užmarštin pateko be reikalo: kai peržvelgiam jo knygas, iš jų galime pasirinkti ne vieną stiprų dalyką. Jis yra ir "Leiskit į tėvynę" autorius, nors maža kas tenumano jį parašius šią garsią dainą".

Tai gera, kad bent po 30 metų Margaliui mirus rimtas literatūros atstovas tarė apie jį gerą žodį, tuo kiek atitaisydamas aną kietą ištarmę, kurią prieš 30 metų kitas rimtas literatūros atstovas, kritikas bei poetas E. Radzikauskas-Liudas Gira, tarė bene "Skaitymuose" apie Margalį kūrėją, kad jis, girdi, esąs ne poetas, ir tegu, girdi, ateityj literatūros tyrinėtojai nebekvaršiną be reikalo sau galvų: klausimas esąs galutinai išspręstas.

Buvau manęs papasakoti čia skaitytojams vien apie tą Margalio "Leiskit į tėvynę", bet panorau, ta pat proga, čia surašyti vieną kitą savo atsiminimą apie Šnapštį-Margalį, kadangi kitą kartą vargiai beprieisiu prie to reikalo.

Pirma pasižinau ne su pačiu Margaliu, tik su jo eilėraščių rinkiniu "Volunge". Buvo tai maždaug prieš 50 metų (o rodos — tik vakar!). Buvau jau pasigrožėdamas skaitęs Maironio, Jakšto, Vienožinskio, Baranausko, Dagilėlio ir kitų smulkesnių bei senesnių kūrėjų eilėraščių. Šalia jų Margalis atrodė visai pajėgus, nors ir ne toks mintingas, nuotaikingas ir muzikalus, kaip Maironis ar Vienužis, ar Baranauskas. Betgi mes, anų laikų moksleiviai, branginome Margalį ir iš jo nemaža dar tikėjomės.

Vėliau teko man pamatyti jo autografą. Jokiu būdu neįspėtumėte, kur! Nagi, Kauno Kunigų Seminarijos duryse pieštuku įrašytą, būtent— tame kambary, kur gyvendavo dekanas. klierikų šioks toks viršininkas, dvasinės vyresnybės paskirtas iš tų pačių klierikų. Tie tatai dekanai po kits kito, kaip kokioj litanijoj, vaikėziškai ir įamžinę (ligi pirmojo kambarių dažymo) valdoviškas savo pavardes. Matyti, retai tebuvo dažoma, kadangi suskubo susidaryti šiokia tokia skiltis pavardžių, kurių tarpe besąs ir Šnapštys. Kadangi dekanais buvo skiriama vien įžymesnieji klierikai, matyti, Šnapštys vyresnybės buvo laikomas galvotu ir doru vyru.

Pagaliau išvydau ir patį Šnapštį: šarpiai bežingsniuojąs per seminarijos sodą profesorių butų link — gana aukštas, lieknas, stiprus jaunas vyrukas, ištinusia viena puse veido; gal dėl to taip smarkiai bezvembiąs pro klierikų šalį, kad besigėdįs ištinusio skruosto.

Pagaliau išvydau jį ir iš arto, jau abiem skruostais lygiais: Kaune po pirmojo pasaulinio karo Šv. Kazimiero draugijos rūmuose 1918 metais, kur man teko vienkart su juo darbuotis, ligi vyskupas jį iškėlė klebonu toli į Aukštaitiją 1920 ar 1921 metais. Mat, Šv. Kazimiero Draugijos valdyba su prelatu Dambrausku-Jakštu priekyj buvo parsikvietusi Margalį, kaip gabią plunksną, padėti redaguoti draugijos leidžiamus laikraščius bei knygas, ypač darbuotis Jakšto "Draugijoj" bei "Garnyj" ir kunigo Bikino "Vienybėj".

Tų laikų Margalis yra pasilikęs mano atmintyj kaip "vidutinio" ūgio (nes pastorėjęs), sveikas stiprus vyras, tamsiu saulės įdegintu ir vėjų nupūstu veidu, ilgokais juodais, gana susivėlusiais plaukais, gana maloniais, bet paprastais kaimietiškais bruožais, nedidelėmis, aštriai blizgančiomis gudriomis akimis, geru, truputį ironišku šypsniu sultingose lūpose, naminės gelumbėlės sutona, prastai pasiūta ir nedailiai savininką klojančia. Visa išorė kiek apšepusi. Senatvėj Margalis būtų pasidaręs savo išvaizda visai panašus į Strazdelį, už kurį nebuvo nė mažiau talentingas, tik kad Strazdelio talentas buvo labiau liaudiškai dainiškas, Margalio — literatūriškai lyriškas.

Bendrai gyventi bei darbuotis Margalis buvo labai patogus, nes buvo geros širdies, draugiškas, linksmas, nelengvai suerzinamas. Kurį laiką pas jį pietavova draug su mieluoju kan. Juozu Bikinu (pietūs būdavo gan primityvūs, užtat ir kaina žema, betgi druskos tai jau į valgius nesigailėta — ligi šiol vis dar prisimenu pasibaisėdamas). Pietus mums paskaninti šeimininkas bandydavo anekdotais, kiek linksmais, tiek nešlifuotais. Bet reikia jam pripažinti: anekdotus pasakoti jis mokėjo neblogai; kas gana svarbu — pats nesijuokdavo. Kadangi publicistui Bikinui rūpėjo politika, tai nemaža apie ją kalbėdavome — apie vidaus ir apie užsienių. Abu — ir Margalis, ir Bikinas — turėjo sveiką praktišką protą, o buvo karšti, dar iš draudžiamųjų kovos laikų, patriotai — tad būdavo miela su jais pasikalbėti. Literatūrinių klausimų kaip ir neliesdavome.

Skyrium su Margaliu apie estetiką, poeziją, jo paties kūrybą aš kartais pasikalbėdavau. Nors švelniai, bet atvirai draugiškai aš jam nurodydavau, kas būtų jo poezijoj taisytina, ir jis nesivaipydamas išklausydavo. Ypačiai jam patardavau skaityti dažnai ir daug vertingos kitų tautų kūrybos, ypač kad jis gerai

mokėjo rusiškai, lenkiškai, lotyniškai ir, rods, vokiškai. Mat, man rodės, jei jis įsigytų daugiau estetinės kultūros, tai imtų ir pats kurti tikrai vertingai, kadangi talento jis, atrodo, turėjo nemenko, galgi ir tikrai didelio, tik jau, intelektualiai bei estetiškai imant, buvo stiprokai atsilikęs, o be to dar, ir kurdavo apsileidusiai, paskubomis, nešlifuodamas. Tuo kalta čia gal buvo jo (o ir daugelio kitų to laiko asmenų) pažiūra į poetą: jis turįs būti gimęs, o ne pasidaręs (kaip kad ne visai teisingai teigia senasis posakis: poetae nascuntur, oratores fiunt, kadangi ir tikri oratoriai turi būti tokie gimę, ir poetai turi dar "pasidaryti", gerai pasidarbavę ir nuolat tobulindamies); poeto kūrybos procesas turįs būti lengvas bei sklandus; poetas turįs kepti eilėraščius, kaip kad paukštis giedoti, — lengvai, greitai, iš karto išbaigtus — tiesiog improvizuodamas; jei taip neįstengiąs, tai nesąs tikras poetas, ir žmonės iš tokio vien juokias. Tad, žinoma, ir Margalis stengės taip lengvai kurti— ir todėl jo eilėraščiai dažnai esti formos atžvilgiu toli gražu netobuli.

Betgi kartais jam pasisekdavo sukurti, net ir tos klaidingos teorijos laikantis, visai gražų kūrinį (kadangi jis buvo vis tik poetas). Toks kūrinys yra ir "Leiskit į tėvynę". Tiesa, tai nėra visai originalus dalykėlis, tik vienos lenkiškos dainelės parafrazė. Ta lenkiškoji dainelė skamba taip:

Dajcież mi Wolynia,
Mily dajcie dym —
Ja wam z nad Horynia
Piękny przyslę rym
I, nim blysnie dzionek,
Tęskną piosnkę dam —
Ja wam jak skowronek
będę spiewal tam.

Tu mej piersi ciasno,
Nią zalega mrok.
Dajcie gniazdko wlasne —
Smielej spoirzy wzrok;
Gdy rodzinnego drzewa
zawtoruje szum,
Serce me zaspiewa
Notę tęsknych dum.
(Toliau nebeatsimenu, o gal
daugiau ir nebebuvo žodžių).

Tų laikų mūsų kunigija labai mėgdavo tą dainelę dainuoti, ypač kad jos melodija yra labai graži. Bet, kai lietuviškasis patriotizmas ėmė vis labiau įsigalėti, jaunesnieji kunigai būtų mielai prisitaikę tą melodiją kokiems lietuviškiems žodžiams. Taip pagaliau ir padaryta. Man anais laikais vienas kunigas apie "Leiskit į tėvynę" genezę papasakojo taip:

Buvę tai Žemaičiuose, Veviržėnuose, per kuriuos ten atlaidus. Buvęs ten ir kun. Šnapštys (nebeatsimenu, ar jis buvo ten vikaru, ar vien į talką buvo atvažiavęs). Žinoma, dainuota, kaip paprastai. Dainuota ir anoji "Dajcież mi wolynia". Kažkuris svečias pareiškęs norą, kad Margalis tą dainą atkurtų lietuviškai. Margalis sutikęs, išėjęs į kitą kambarį, užsirūkęs, pavaikščiojęs kiek laiko ir netrukus atsinešęs baigtą "Leiskit į tėvynę". Ir ėmė kunigai bei klierikai tą dainelę dainuoti po visą Lietuvą. Tik turiu čia pabraukti, kad mes ją dainuodavome ne ta dabartine gaida, tik senąja, daug gražesniąja (bent taip man atrodo). Naująją gaidą aš pirmą kartą išgirdau Palangoj tarp 1930 ir 1939 metų, kapelmeistrui Jonušui diriguojant gusarų dūdų orkestrą. Labai nusiminiau, kad ana senoji gražioji gaida nepavirtusi gražesne, nors yra kiek sulietuvinta: matyt, kompozitorius ar tyčia suprastino, ar nenoromis tai padarė, girdėjęs kuomet nors kur nors aną gražiąją melodiją ir ją pamiršęs, o paskiau pabandęs atkurti. Na, bet vis dėlto pasiliko joj bent tiek grožio, kad užteko sužavėti plačiai publikai — ir ši ėmė tą dainą dainuoti visoj Lietuvoj.

Sukūręs "Leiskit į tėvynę", Margalis būtų galėjęs sukurti ir dar gražių dalykų, ypač pasakėčių (jis buvo jau jų neblogų kūręs, o ir vysk. Karevičius jį kurstė bent genialiojo rusų pasakėtininko Krylovo pasakėčias išversti, netgi buvo jam originalųjį tekstą davęs). Matydamas tobulėjančią mūsų lyriką, jis, kaip gabus, pastabus ir judrus žmogus, būtų ir savo versifikaciją patobulinęs. Bet likimas lėmė kitaip: jam teko palikti kultūros centrą bei grynai kultūrinį darbą, apsigyventi gilioj provincijoj, atsitiktinai susirgti bene plaučių uždegimu ir, kadangi anuo metu medicinos pagalba provincijoj buvo labai netobula, — per anksti numirti.

Beje, kodėl vysk. Karevičius jį iškėlė iš Kauno? Man teko apie tai nugirsti iš prel. A. Dambrausko ir iš kitų Šv. Kaz. draugijos valdybos narių: Margalis pasidaręs nebetoks naudingas ir nebepatogus: nebenaudingas, kadangi iš Amerikos parvyko dr. A. Maliauskis (kuris ir prieš pasaulinį karą darbavos Kazimiero draugijoj), daug už Margalį mokytesnis, o kaip publicistas ir populiarių knygelių rašytojas už Margalį irgi stipresnis; reikalų vedėju pasidarė kun. Pranas Penkauskas, labai sumanus ir tvarkingas darbininkas; o čia, nelaimei, Margalis ėmė verstis įvairiais pašaliniais bizneliais, ėmė pas jį lankytis visokie tipeliai, kur Sv. Kazimierui nebuvo tiek pat malonūs, kaip Margaliui; pagaliau jis, turbūt, vėl ėmė verstis žmonių gydymu (gyvenimas buvo nepigus, pajamų reikėjo): juk prieš karą provincijoje Margalis buvo garsus cūdaunas daktaras! O čia dar į pilną taurę paskutinis lašas—Margalis įsigijo savavališkai porą paršiukų ir apgyvendino juos Kazimiero kieme, viename sandėliuke; paršiukai kaip paršiukai, ceremonijų nedaro — nekreipia dėmesio į tai, kad tame pat kieme gyvena dideli žmonės — ir netrukus nei prelatas Dambrauskas nebegalėjo atidaryti savo miegamojo kambario lango, nei kanauninkas Alekna savo valgomojo, nei Maliauskis kurio ten lango, nei "Šviesos" spaustuvės darbininkai nebegalėjo kvėptelėti tyro oro, nepajutę Margalio paršiukų kvapo. Čia jau Dambrauskas nebeištūrėjo. Ir Margalis gavo vykti į tremtį, nesgi dar kartą pasitvirtino sena tiesa, kad, girdi, netgi poezija neįstengianti susiderinti su kiaulyste...

Taip daugiau ir nebeteko man matyti to mielo, įdomaus, gabaus ir stipraus asmens. Netgi nebeturėjau žinių, ar jis ką bekūrė. Stipriai tikiu, kad kūrė. Bet kam yra tekę jo rankraščiai? Niekas apie tai nė čiukšt. Argi būtų visus taip jau paveikęs fanfaroniškas ano meto kritikos diktatoriuko tarimas? O reikėtų vis dėlto visus Margalio rankraščius sulasyti ir, kas verta, išleisti, o taip pat, 30 metų po jo mirties praėjus, dar kartą išleisti jo knygas. Juk, šiaip ar taip, jis buvo įžymus vėlybojo draudžiamojo laikotarpio kovotojas ir rašytojas, tikrai ne mažiau vertas mūsų branginimo už 19 amžiaus pradžios smulkiuosius mūsų rašytojus.

Kan. Mykolas Vaitkus
Peace Dale, R. I.

PASTABOS APIE LIETUVIŠKĄ PASAKŲ KNYGĄ

Reikia laikyti ne pripuolamu sutapimu, kai Aug. Raginis, skaitydamas mano sudarytą "Lietuviškų Pasakų" knygą, susidarė lygiai tokį pat įspūdį, kaip ir aš, rinkdamas tai knygai medžiagą (žiūr. knygos recenziją "Aidų" 1952 m. 185-6 psl.). Darydamas knygai atranką, turėjau labai aiškų tikslą: parodyti, kokių stiliaus tobulybių galima rasti mūsų žmonių pasakose. Aš vis piktindavausi ir tebesipiktinu, kai literatai, paėmę žmonių pasaką, praskiedžia ją devyniais vandenimis, ištampo ant tuzino

kurpalių, nukapoja jai rankas ir kojas, o tada tariasi "grimais" patapę. Tokie dideli talentai, kaip Wilhelmas Grimmas ar danų Andersenas, yra labai retas dalykas. Šiaip vidutiniai ir net gabūs rašytojai neįstengia prilygti nežinomiems žmonių pasakų autoriams. Geriausi kritikai šiuo atveju yra mūsų vaikai. Paskaityk kokių 6—7 metų vaikučiui mūsų rašytojų sukurtas ir vaikams skirtas pasakas, jis kurį laiką kantriai paklausys, o paskum tave nutrauks: "Gana, neįdomu, štai iš šitos knygos paskaityk, čia tai įdomios pasakos." Ir paduos tau Basanavičiaus ar kitą kurią grynų tautos pasakų knygą.

Aišku, ne visos iš žmonių užrašytos pasakos yra taip tobulai išvystytos, kaip daugelis tų, sudėtų į mano rinkinį. Tai tikri deimančiukai, atrinkti iš daugelio tūkstančių variantų. Negaliu dabar tikrai pasakyti, kiek pasakų perskaičiau, darydamas tą atranką. Spėju, kad perverčiau taip tarp trijų ir penkių tūkstančių, kol atrinkau penkiasdešimt. Pirma atrinkau apie šimtą, o paskum tą skaičių sumažinau perpus. Žinoma, kas kitas gal būtų radęs vieną kitą dar įdomesnę pasaką mano "atmestųjų" tarpe. Čia jau skonio dalykas. Aš pats nekartą atmestąją vėl pasiimdavau, o išrinktąją atmesdavau.

Visa tai dar visiškai nereiškia, kad žmonių pasakų tarpe labai maža tėra tobulų variantų. Čia kaltas ne tik pasakorius, bet dar daugiau užrašytojas ir užrašymo technika. Visi žinome, kad pasakoriai labai nevienodi: vieni tą pačią pasaką moka labai gyvai ir įdomiai atpasakoti, o kiti perduoda vos tiktai jos griaučius arba turinį, dar ir tą sužalotą dėl atminties šlubavimų. Reikia pripažinti, kad gerų pasakorių yra daugiau, negu blogų. Paprastai kas neturi talento pasakoms sekti, tas ir nebando šio meno, jis tik klausosi kitiems pasakojant. Užtat yra du pasakorių tipai: a k t y v u s i s, kuris mėgsta ir sugeba pats pasakoti, ir p a s y v u s i s, kuris tiktai mėgsta klausytis, o pats nenoromis pasakoja tik aplinkybių priverstas. Užtat tautosakos rinkėjams reikia ieškoti aktyviųjų pasakorių, o neužsipulti perdaug pasyviuosius.

Dar svarbesnis dalykas yra užrašytojas: kuo jis mokytesnis, tuo blogiau savo darbą atlieka. Nei vienas mūsų tautosakos rinkėjas nemokėjo stenografijos, visados daugiau mažiau rašė iš atminties, pasakojimo metu vos spėdamas pasižymėti pasakos planą ir kelis būdingesnius sakinius (aš pats stengdavausi tokių sakinių kuo daugiau sugriebti.). Jei užrašydamas pasakorių dažnai stabdysi, vėl bus blogai, jis bus išmuštas iš vagos. Užtat geriausi pasakų užrašytojai, pasirodo, yra daug mokslo neragavę asmenys, kurie nedaug teskaito knygų ir laikraščių, kuriems žmonių pasakojimo būdas yra prie širdies ir kurie jokių mandrysčių nesivaiko, kad pasaka būtų "panaši, kaip knygose". Užtat aš, darydamas tą atranką, pirmiausia čiupdavau skaityti tuos pasakų rankraščius, kurie buvo surašyti neįgudusia ranka, su daugybe rašybos klaidų.

Idealus dalykas yra mechaniškos užrašymo priemonės, jei tik pasakoriaus perdaug neišblaško mikrofonas (paprastai jie apsipranta gana greit ir jaudinasi mažiau, negu profesionalai artistai). Tačiau anai knygai tepanaudojau vos vieną pasaką, užrašytą į fonografo plokšteles, tai "Žalčio žmona", kurią pasakė 80 metų amžiaus senutė Ona Mažeikienė iš Smilgių km., Kupiškio vls. (užrašyta 1936 m.). Ši pasaka žodis žodin išspausdinta taip, kaip ji buvo atpasakota. Ir kokia ji žavinga!

Dabar JAV užrašiau dar modernesnėmis priemonėmis į fonografo kaspinus apie 70 pasakų ir sakmių. Jų tarpe yra ir tokios aukštos kokybės, kaip "Lietuviškų Pasakų" rinkiny, tačiau nevisos, nes nevisi pasakoriai buvo pirmarūšiai. Rašiau ir tada, kai pasakorius menkai pasaką teprisiminė, buvo persenęs ir pasakojo be užsidegimo, kuris būdingas tikram pasakoriui-menininkui. Jei tik pasakorius gerai kalbėjo tarmiškai, tai ir rašiau, turėdamas galvoj kalbos reikalą, pasakos turinį, bet ne jos formą arba stilių. Šitai medžiagai nurašyti į popierių iš kaspinų, paskum perrašyti mašinėle ir sutvarkyti, reikėtų apie metų laiko, kurio čia man niekas neduoda. Tik pripuolamai, naktimis nurašiau keletą trumpesnių sakmių, kurias jau ir atspausdinau "Lietuvių Tautosakos Lobyne".

Recenzentas duoda man atvirą klausimą: "Būtų įdomu patirti, ar Dr. Jonas Balys čia ką nors pataisė. Kalboje gal vienas kitas barbarizmas ir bus išvalytas, — ji pasižymi klasišku švarumu ir skaidrumu. Tačiau neatrodo, kad būtų paliestos pačios pasakos ir t. t." (p. 186). Atsakysiu irgi atvirai: nei vienas pasakos epizodas arba bruožas ten nėra mano sauvališkai įdėtas ar išgalvotas. Tiesa, išmečiau barbarizmus, šen ten pridėjau ar išbraukiau vieną kitą žodi, manydamas, kad užrašytojas sušlubavo, ir tik labai retais atsitikimais įdėjau kokį sakinį, priduodamas pasakojimui vientisumo, jei man atrodė, kad dėl kokių nors priežasčių atsirado "skylė". Žodžiu, ten apie 95% yra tikra mūsų žmonių kūryba ir mano redagavimas sudaro nedaugiau kaip 5%. Labai nedaugeliu atvejų sudurstčiau pasaką iš kelių tos pačios pasakos variantų. Prisimenu, taip padariau su pasaka "Gudrus keršttininkas". Gerai žinau, kad tokie pakeitimai ar sudurstymai neleistini mokslo reikalams skirtuose folkloristiniuose leidiniuose, nors ir br. Grimmai, ir Afanasevas taip darė. Kas buvo leistina prieš šimtmetį, neleistina dabar. Tačiau ši mano knyga ne mokslo reikalui skirta, tai populiarus leidinys, skirtas platiems skaitytojų sluogsniams. Į ją žiūrėjau, kaip į repliką nevykusiems, mano nuomone, pasakų stilizatoriams. Knygos pirmojo leidimo buvo atspausdinta 10,000 egz. (Kaune, 1945 metais), o antrojo leidimo — 5,000 egz. (Čikagoje, 1951 m.). Populiariam leidiniui kiti ir kriterijai. Panašiai elgiausi ir su kitu savo populiariu leidiniu — "Šimtas liaudies baladžių" (Kaune, 1941).

Visa nelaimė, kad bolševikai, atradę Kaune jau išspausdintą knygą, išmetė paskutinius puslapius, kur buvo mano "Žodis skaitytojams" ir visų svarbiausias dalykas — metrika. Ten buvo sužymėta, kas ir kur kiekvieną pasaką pasakė, kas ir kada ją užrašė, kur yra rankraščiai, kas su pasaka padaryta ją redaguojant. Dabar, žinoma, jokiu būdu negaliu atsiminti apie kiekvienos pasakos kilmę. Ką prisimenu — čia surašysiu.

Per dešimtį pasakų paėmiau iš Motiejaus Slančausko - Slančiaus (1850—1924) rinkinių, užrašytų Trumpaičių kaime, Gruzdžių vls., Šiaulių aps., apie 1895—1900 m. Tikrai Slančiaus užrašytos pasakos yra: "Užburta mergaitė ir slibinas", "Tarnybos sutartis su Radvilu", "Poteckis ir Šlektas". Pasaką "Jovadas" užrašė Paulius Golovnia (Galaunė) Sobuvos km., Jiezno vls., apie 1910 metus. Mano paties užrašytos pasakos iš Kupiškio apylinkės yra šios: jau minėta "Žalčio žmona", "Devyniagalvių dvaras", "Sulaukinėjęs karalaitis", "Rėtelių pynėjas", "Gailestingas sūnus". Apie tuziną ilgesnių ir trumpesnių pasakų paėmiau iš Vinco Basanavičiaus (daktaro brolio) rinkinio, surašyto Bartininkuose, Vilkaviškio aps., 1905 m. Visos kitos pasakos paimtos iš visokių rankraščių, senų ir naujų, buvusių Lietuvių Tautosakos Archyve ir Lietuvių Mokslo Draugijoje Vilniuje. Atrankos darbą atlikau 1940—1942 metais Vilniuje. Karas ir okupacijos spausdinimą ilgai užtęsė.

KNYGOS ir ŽURNALAI

V. Gutauskas, S. J. KAS ŽIŪRI IR NEMATO? TT. Jėzuitų leidinys, Chicago, 1952 m. 92 p. Kaina 1 dol.

Visam mūsų amžiaus mąstymui yra būdinga pozityvistinė nuotaika: tuos klausimus, kurie liečia daiktų ir reiškinių gilesnį pažinimą, pavadinti paniekinančiu žodžiu "metafizika" ir visai jų nejudinti. Likti tik savo specialinių tyrimų ribose, metoduose ir paskelbti iliuzija visa, kas neseka iš tiesiogiai tiriamojo objekto pagal mechaniškojo priežastingumo dėsnius. Patys nesidomėdami nieku kitu, tik savo tiesioginio tyrimo objektais ir metodais, pozityvistai nepakenčia, kad kitų interesai siekia toliau ir giliau, todėl stengiasi paneigti visų gilesnių klausimų prasmę ir jų išsprendimo galimybę. Tuo būdu nenuosekliai, prieštaraudami patys savo teigimams, iš savo specialių tyrimo sričių ir jie pereina prie gamtos filosofijos klausimų, nors ir atmesdami gilesnį, metafizinį jų pagrindą.

Susiaurinti mąstymo horizontą, nematyti gilesnių problemų ir nesidomėti jų sprendimu yra pagrindinė pozityvizmo dogma, įleidusi labai gilias šaknis į visas kultūros sritis. Prieš šias pozityvistines pažiūras religinėje srityje įdomiai pasisako T. V. Gutauskas, S. J., savo knygoje "Kas žiūri ir nemato".

Knygutė pavadinta "Religiniais pašnekesiais", kuriais autorius nori nurodyti kelius į Dievą po visą pasaulį išsiskleidžiusiems tremtiniams. Sklandi kalba, dialoginis pasakojimo būdas daro knygutę patraukiančią ir mielai skaitomą.

Žinodamas moderniojo žmogaus nuotaiką, autorius prie parinktųjų klausimų eina labai atsargiai ir nuosekliai. Išeidamas iš vyraujančios mūsų dvasios nuotaikos — tėvynės pasiilgimo — jis atsargiai nukreipia mūsų žvilgį į amžinąją tėvynę. Vesdamas mus per puikiai atskleistus negyvosios ir gyvosios gamtos stebuklus, iškeldamas giliausius žmogaus sielos troškimus, jis nejučiomis veda mus prie visų jų šaltinio — Dievo.

Keliams į Dievą atskleisti autorius pavartoja klasiškuosius — tradicinius Dievo buvimo įrodymus, perleisdamas juos per aštrią ir gilią profesoriaus kritiką, kuris šiuo atveju atstovauja modernųjį mokslą. Profesoriaus iškeltuose priekaištuose ir abejojimuose autorius parodo gerą moderniojo gamtamokslio ir tomistinės filosofijos pažinimą. Pirmiausia autorius iškelia kosmologiškąjį argumentą, susidedantį iš trijų atskirų įrodymų: įrodymo iš esančio pasauly judėjimo, iš priežastingumo dėsnio ir pasaulio pripuolamumo.

Kaip pavyko autoriui apginti šie įrodymai profesoriaus priekaištų šviesoje?

Silpniausiai pavykęs pateisinti pir-

Daugelis labai nusivils, kai pradėsiu kalbėti apie tų mūsų pasakų susiejimus su kitų tautų pasakų motyvais. Visų jų forma ir stilius yra lietuviški, tačiau ir pats nežinau, kiek pasakų šioje knygoje būtų galima laikyti lietuviškos kilmės ir turinio atžvilgiu. Reikia žinoti, kad visų Europos tautų pasakų didžioji dalis yra perdėm tarptautiniai tipai. Sakmės arba padavimai, priešingai, turi daug daugiau tautinių siužetų, nors ir ten tarptautinių arba keliaujančių motyvų netrūksta. Sudarydamas šį rinkinį, pirmoj eilėj žiūrėjau, kad būtų graži forma, geras pasakojimo stilius, nesudarkytas turinys, o į pasakų lietuviškumą nekreipiau daug dėmesio.

Daugelis pasakų tipų ar atskirų jų motyvų siekia labai tolimus laikus. Pavyzdžiui, pasaka panaši į mūsų "Du broliai" jau buvo žinoma senovės Egipte apie 1500 metų prieš Kr. Panašią pasaką į "Nuostabųjį sakalą" randame babiloniečių epe apie karalių Etaną. "Raginis Jonas" yra savotiška Niebelungų Siegfriedo versija. "Baltoji lelija", kuri taip patiko Aug. Raginiui, turi ryškią paralelę rusuose (žiūr. Chudiakov, "Velikorusskija skazki", Moskva, 1860, II, 115). Visai neseniai iš prof. Hanika Stockholme skaityto referato patyriau, kad bavarai turi pasaką, visiškai panašią į mūsų "Rožių lelijų dvarą". Pagaliau mūsų garsiajai "Žalčio žmonai" suradau tolimesnes paraleles Indijoje ir artimesnes rytuose: rusišką, gana artimą mūsiškai versijai, duoda A. A. Erlenvein, "Narodnija skazki", Moskva, 1863, Nr. 2 iš Tulos apyl.; kitą ukrainietišką versiją, žymiai daugiau nuo mūsų nutolusią, randame rinkiny "Sixty Folk-Tales from Exclusively Slavonic Sources" by A. H. Wratsilaw, Boston, 1890, p. 160 t. (Apie tą žalčio pasaką pakartotinai rašiau "Gabijos" žurnale.)

Baigdamas sužymėsiu tik tas pasakas, kurioms t u o t a r p u nežinau paralelių kitose tautose (taip yra šiandie, rytoj gal jau bus kitaip): "Šuo kailiadirbys" (tik pirmoji dalis, antra dalis apie žvėrių karą yra tarptautinis motyvas); "Užburta mergaitė ir slibinas" (irgi tik pirmoji dalis, antroji dalis apie slibino mirtį kiaušinyje yra tarptautinis motyvas); "Geležinis vilkas"; "Žmona deivė"; "Devynių brolių sesuo ir devyniagalvis"; "Kumelaitė Šluika" (plačiai žinomo tipo labai savotiška versija); "Pragaro katilo kurstytojas" (pradedant tik nuo 103 psl., pirmoji dalis tarptautinė); "Turtuolis ir grytelninkas"; "Medyje pakabinta virvė"; "Jovadas"; "Sulaukinėjęs karalaitis"; "Rėtelių pynėjas"; "Tarnybos sutartis su Radvilu"; "Poteckis ir Šlektas". Tai ir viskas. Visi kiti tipai ir motyvai yra kiaurai tarptautiniai.

Žinoma, kiekviena tauta tam pačiam pasakos tipui dažnai sukuria gana skirtingą versiją. Šioje srityje ir lietuviai pasižymi dideliu išradingumu. Be to, jei kuri pasaka randama ir kitose tautose, tai dar neaišku, kas ir kur ją sukūrė, kaip ji keliavo, kas iš ko skolino. Sakysim, vis dar esu linkęs manyti, kad mūsų pasakos "Žalčio žmona" ir "Statytojas, Perkūnėlis ir Bukutis" gali būti lietuviškos kilmės, nors panašių variantų turi ir rusai. Klausimui išspręsti reikia parašyti visą disertaciją, viską nuodugniai išstudijuoti, lyginant kuo daugiau variantų, surinktų iš įvairių tautų.

Šias pastabas norėjau duoti pačioje knygoje, tačiau leidėjai sakėsi turėsią kai kurių techniškų sunkumų, užtat jas duodu dabar čia.

Dr. Jonas Balys

masis argumentas, išvedąs Dievo buvimą iš esančio pasaulyje judėjimo ir pasikeitimo. Šį argumentą jau vartojo Aristotelis ir paskui šv. Tomas. Jis paremtas patirties faktu, kad pasauly viskas juda, keičiasi. Tačiau niekas nejuda iš savęs, bet yra kito judinamas, o šis dar kito. Tačiau taip negalima eiti iki begalybės, reikia kad būtų **pirmasis judintojas,** pats nejudąs ir nesikeičiąs. Tai ir bus Dievas.

Šio argumento silpnumas glūdi ne loginėje tvarkoje, logiškai jis paremtas teisingai, bet klaidingoje anų laikų prielaidoje, kad medžiaga susideda iš atskirų viena nuo kitos nejudančių dalelių, kurioms judėjimas ateinąs iš šalies. Tikrumoje gi judėjimas yra esminė **medžiagos žymė, ne judėjimui reikalingas išaiškinimas, bet nejudėjimui.** Pasyvi, iš šalies judinama medžiaga yra primityvaus antromorfizmo išraiška ir neturi atramos daiktų prigimtyje. Dėl šios priežasties sugriūna visa argumento jėga. Panašiai yra ir su priežastingumo dėsniu: logikos atžvilgiu jis yra tvarkoje, nes negalime mąstyti, kad kas nors atsirastų be priežasties. Priežastingumo dėsnis yra mūsų **proto postulatas,** mūsų protas negali nurimti, neprimindamas pasauliui pirmutinės Priežasties. Tačiau ar jis kyla iš pačios daiktų esmės, ar pasaulis **savo visumoje** reikalingas šalia savęs esančios priežasties, tai nėra **savaime aišku,** ir vis lieka vietos abejonei. O ir modernioji atomų fizika yra atskleidusi, kad elektronai su protonais nesilaiko griežto priežastingumo, bet nukrypsta nuo jo, artėdami į dvasios sritį, kur priežastingumas jau visai kitaip reiškiasi.

Tas pats ir su **nebūtinumo** argumentu. Ir jis logiškai tvarkoje, nes mes galime visus daiktus mąstyti, kad jie gali būti ir nebūti, ir tame mąstyme nėra jokio prieštaravimo, nes **esmė ir buvimas logiškai yra skirtingi dalykai.** Tačiau ar **tikrumoje pasaulis galėtų ir nebūti,** yra gili problema, ir loginis teisingumas jos neišsemia ir mūsų dvasios nepatenkina. Tai jaučia ir pats autorius, todėl jis jais nepasitenkina ir kreipias prie naujo įrodymo, pareinančio iš tvarkos ir tikslingumo gamtoje.

Gamtoje esančios tvarkos ir tikslingumo niekas negali paneigti. O tvarka ir tikslingumas būtinai reikalingas **protingos būtybės** tvarkymo. Priskirti šią tvarką ir tikslingumą **atsitikimui** — reikštų tikėti į patį didžiausią stebuklą, koks tik yra galima. Tačiau ir šio argumento galią silpnina **blogio buvimas,** kuris nesiduoda pateisinamas jokiais logikos dėsniais. Be to, šiame argumente yra taip pat klaidinga prielaida, kad esamoji tvarka yra **kokios nors pirmykštės netvarkos nugalėjimas,** kad pirma buvo chaosas, o tvarka atsirado tik vėliau. Tikrumoje tvarka priklauso prie pačios daiktų esmės, kaip ir judėjimas. Nors ir gamtoje yra tikslingumas, tačiau jo nereikia įsivaizduoti perdaug žmogiškai, kaip kokią sąmoningą mintį ar planą. Toks tikslingumo supratimas neatitinka faktus. Gamtos tikslingumas nėra aiškus, bet veikia tarsi mėgindamas ar ieškodamas. Todėl šalia tikslingumo yra daug ir netikslingumo: nepasisekę mėginimai, tikslo nepasiekimai, siekimai pro šalį ar likę pusiaukely. Taip, pvz., kai kurioms žuvims apsaugai duotieji organai tampa jų pražūties priežastimi.

Tačiau **principinis tikslingumas** visada lieka neišvengiamas, o su juo — ir protinga dvasia, tvarkanti pasaulį.

Lieka svarbiausias argumentas, kuris atsiremia į giliausios žmogaus sielos troškimus: baimės, teisybės, gėrio, tiesos, meilės. Ir čia reikia griežtai nustatyti, kokie troškimai yra **reikšmingi ir kokia prasme jie gali būti suprantami,** nes kritiškasis protas mums sako, kad troškimas tai dar ne įrodymas, o greičiau priežastis abejoti dėl trokštamojo objekto buvimo. Tačiau visumoje šis argumentas vertingas, nes jame glūdi mintis, **kad Dievo pripažinimas vyksta visais mūsų dvasios veiksmais, kad mes esame apspręsti Dievui pačia savo prigimtimi,** kad mes visi Dievą pripažįstame, kiek mes gyvename **tikrąjį žmogiškąjį gyvenimą.**

Matome, kad nors šie argumentai turi trūkumų, tačiau savo **visumoje** jie logiškai yra teisingi ir nesugriaunami. Vienok jie neveda mūsų prie tikro Dievo buvimo pripažinimo, mūsų protui čia visada lieka galimybė abejoti. Ir ši galimybė abejoti kyla ne iš mūsų **nelogiško galvojimo, nei iš nuodėmingos valios ar aistrų, bet iš pačios šio įsitikinimo prigimties.** Mūsų įsitikinimas Dievo buvimu plaukia ne tiek iš nuoseklaus loginio mąstymo, kiek iš irracionalinių, arba teisingiau sakant, **supraracionalinių sielos galių,** kurios turi lemiančios reikšmės mūsų apsisprendime už Dievą. Įsitikinimas Dievo buvimu yra ne vien proto, bet **visos žmogaus dvasios** veiksmas. Ne protiniai, **bet religiniai motyvai yra tie, kurie nulemia žmogaus apsisprendimą už Dievą.** Šie religiniai motyvai išlygina logines spragas ir suteikia visiems įrodymams **įtikinamumo galios.** Visi tat protiniai įrodymai, siekiantieji Dievo buvimą paremti, savo atramą turi **religinėje mąstysenoje.** Ši religinė mąstysena buvo savaime aiški žymiesiems Dievo įrodymų kūrėjams — šv. Anzelmui, Augustinui, Tomui ir kitiems, todėl jie jos nemini ir specialiai apie ją nekalba. Tačiau ji nėra savaime aiški moderniesiems žmonėms, kuriems religinis pasaulio pergyvenimas jau daugumoje neprieinamas. Čia ir yra pati gilioji priežastis, kodėl šie įrodymai neįtikina moderniojo žmogaus, nes **jam trūksta būtinos šiam įtikinimui sąlygos — religinio pasaulio pergyvenimo.**

Visi kosmologiškieji Dievo buvimo įrodymai tikrumoje suvedami į **vieną** įrodymą, atsiremiantį į pasaulio **nebūtinumą, pripuolamumą.** Išeidami iš šio pasaulio nebūtinumo, mes ir tvirtiname, kad pasaulyje yra judėjimas, **kuris yra jam nebūtinas,** kad yra tvarka, **kuri yra nebūtina,** kad pagaliau pats pasaulio buvimas **yra nebūtinas.** Tačiau pasaulio suvokimas kaipo **nebūtinos ir pripuolamos būties** yra grynas **religinis** pergyvenimas. Tik religiniu aktu suvokdami Dievą kaipo **absoliučią Būtį,** mes galime suvokti pasaulį kaipo reliatyvią būtį. **Prieš kiekvieną neigimą pirmiau turi eiti teigimas. Pasaulio reliatyvumas mums išryškėja tik Dievo Absoliutumo šviesoje.** Kas pasaulį suvokia kaip reliatyvią būtį, tas pirma jau yra suvokęs Dievą kaip Absoliutą. Be Dievo, absoliučios Būties suvokimo, pasaulio reliatyvumas mus vestų ne į absoliučią Būtį, o į absoliutinį nieką, kaip tai matyti iš egzistencializmo.

Iš čia mums aiškėja, kad visų Dievo įrodymų **pamatas yra ontologiškasis Dievo buvimo įrodymas,** primityviai jau formuluotas šv. Anzelmo. Žinoma, šioje primityvinėje formoje jis lengva sugriauti ir padaryti juokingu, kaip tai jau yra darę kai kurie scholastikai, tačiau tikrumoje jame glūdi labai gili mintis, kad Dievo buvimas plaukia tik **iš jo esmės,** kuria yra paremti kosmologiškieji ir kiti įrodymai, nors patys šių įrodymų autoriai tai ir neigtų. Kas tikrai suvokė, kas Dievas yra, tam savaime pasidaro aišku ir jo **realus buvimas.** Ir šv. Tomas pripažįsta, kad Dievo buvimas **seka iš jo esmės,** bet kadangi ši esmė negali būti suimta į jokius racionalinius rėmus, nes ji **absoliuti,** todėl Dievo buvimas neseka iš **loginės** jo esmės, nes ši esmė nėra **visa** Dievo esmė, o metafizinis Dievas tikrumoje nėra joks Dievas. Šv. Tomas ir Kantas, kurie turi galvoje **tik metafizinę** Dievo esmę, teisingai šį argumentą atmeta, nes iš šiaip su-

prastos esmės tikrai neseka Dievo buvimas. Tačiau šv. Anzelmas turi galvoje **ne metafizinę,** bet **religinę** Dievo esmę, suvoktą **religiniu aktu,** kuriame Dievas apsireiškia **visoje savo pilnumoje,** todėl **iš šios esmės** tikrai seka Dievo buvimas. Svarbiausia religinio pergyvenimo žymė yra **Dievo realumas,** ir šis realumas yra toks tikras, kad religiniam žmogui nelieka **jokio abejojimo** dėl Dievo buvimo, kaip kad neabejoja menininkas grožio buvimu, ar dorovinis žmogus gėrio tikrumu. Gaila, kad autorius šio pagrindinio Dievo buvimo argumento nepanagrinėjo, bet sustojo tik prie jo išvadų — kosmologiškojo argumento. Ontologiškojo argumento sklaida jam būtų davusi naujos šviesos Apreiškimo sampratai, kurią jis sekančiame tomely mano nagrinėti.

Įsitikinimas tat Dievo buvimu remiasi gilesniais negu loginiais mūsų dvasios aktais, — **religiniais aktais.** Religiniai aktai yra tie dvasios veiksmai, kuriais Dievas duodasi mums pažįstamas, kuriais jis save mums apreiškia. Apreiškimas plačia prasme yra ne kas kita, kaip būdas, kuriuo Dievas mums save atskleidžia. O šis būdas labai įvairus: Dievas gali mums atsiskleisti gamtoje, istorijoje, mūsų pačių prigimtyje, subtiliausiuose jos virpėjimuose. Mes turime mokėti klausyti ir šį Dievo apreiškimą išgirsti. Vesdamas mus per Dievo sukurtus gamtos stebuklus, atskleisdamas gamtoje esantį išmintingumą ir nuostabumą, autorius jau nukreipė mūsų žvilgį į Kūrėją. Tačiau paties Kūrėjo mes dar neišvydome. Jį pilnai išvysime, kada išgirsime Jo balsą, slaptingai kalbantį iš amžių glūdumos į mūsų dvasios gelmes. Padėti mums įsiklausyti į šį Dievo balsą, jį išgirsti ir priimti autorius žada mums sekančia knygute, kurioje jis nori nukreipti mūsų ausis į dieviško žodžio klausimą. Tik dieviško žodžio šviesos nušviestos, mūsų sielos akys galės išvysti ne tik gamtą, bet ir jos Kūrėją, tik dieviško Apreiškimo atbaigti, visi keliai į Dievą pasidaro saugūs ir aiškūs. Visi Dievo įrodymai savo prasmę ir atbaigimą gauna Apreiškime.

Dr. A. Baltinis

K. V. BANAIČIO 100 LIAUDIES DAINŲ

Kai mūsoji literatūra pradeda gauti premijas, dailininkai rengia parodas, neatsilieka ir mūsų muzikai. Ir pernai ir šiemet jie išspausdino naujų veikalų. Bet K. V. Banaičio paskutinis veikalas savo dydžiu nuslopina per eilę metų pasirodžiusius mūsų muzikos kūrinius. Savo puslapių skaičium jis susilygina su Č. Sasnausko muzikos rinkiniu — 133 puslapiai. Mūsų muzikos literatūroje tokie dideli leidiniai yra reti svečiai, ypač tremtyje.

K. Banaitis, per eilę metų įdėjęs nemažai darbo, nauja linkme harmonizuodamas liaudies dainas, parodo nuodugnų liaudies dainų stiliaus ir visų harmonijos paslapčių pažinimą. Paprastai priimta vadinti harmonizavimu, jei liaudies daina paruošta chorui, ar su piano pritarimu — solo dainavimui. K. Banaičiui tenka padaryti išimtis: jis ne harmonizavo, bet kūrė. Įsigilinęs į visas liaudies melodijas ir teksto paslaptis, jis tai atkuria savaip, melodiją dar ryškesnę padarydamas. Tam jis vartoja imitaciją, kanonų formą (tikslus melodijos pakartojimas tam tikrame suvėlinime, lyg iš paskos sektų lygiagrečia tokia pat melodija), moduliacinius nukrypimus, liaudyje esamus muzikinius disonansus ir t.t. Visa tai pritaikyti ir sujungti į vieną pilną ir meniškai tobulą kūrinį gali tik aukštos kultūros menininkas. Tai savo darbais ir įrodė K. Banaitis.

Minėtame rinkinyje yra 100 liaudies dainų: solo su pianu 20, mišriam chorui 60 ir vyrų chorui 20. Kokią tik dainą imsi, visos jos kruopščiausiai išbaigtos iki mažiausių smulkmenų. Niekur nėra pakartojimų, išskyrus balsų melodijos atliepimą kadencijose arba kituose balsuose. Kiekviena daina pati už save kalba ir spinduliuoja savo nepaprastu harmoniniu grožiu. Kai kurios tiesiog prašosi kartojamos. Net disonansai, kurie kituose kūrėjuose kai kada esti nejaukūs klausai, šiose K. Banaičio dainose yra malonūs, natūralūs ir švelnūs.

Kai paskambini solo dainas su piano pritarimu, iš karto girdi laisvai plaukiantį ir savarankų pianu palydėjimą, nepriklausantį nuo melodijos ir visiškai jos nevaržantį. Negirdėti nudėvėtų akordinių figūracijų kelių laipsnių akordų ribose. Todėl malonu nors ir vieną pritarimą pasiskambinti: jis yra lyg savarankus preliūdas. Nepaprastas harmonijos turtingumas kiekvienam dalykui čia teikia atskirą nuotaiką. Savotiškai skamba bosuose didelis atstumas nuo melodijos, dainuojant moterų balsams solo ("Oi aš vakar", 11 p. "Ant kalno malūnėlis", 13 p.), o vyrų balsams tai sudaro visiškai kitokį spalvingumą. Nepaprastai gražiai "Oi ant kalnelio" dainoje išvystytas pritarimas penkiais skirtingais būdais, vienas iš kito natūraliai išplaukiančiais. Ketvirtame posme bosas žemose oktavose eina su melodija, ją išryškindamas ir dvigubindamas. Tai sudaro didelį ir įdomų įspūdį. Visose dainose šia prasme surandame vis ką nors pranašesnio, įdomesnio, neparastesnio, nenudėvėto, naujo.

Mišriam chorui dainos irgi ne harmonizuotos, bet kurtos. Dėl laisvo balsų vedimo kyla įspūdis, kad kiekvienas balsas savarankiškai, nevaržomai ir nepriklausomai nuo melodijos vysto savąją melodiją, tik ji — antrinė, pagelbinė — nė nebando vyriausios nustelbti. O šalia to girdėti harmonijos turtingumas, akordų įvairumas. Sudėjus visa tai krūvon, gaunamas meniškai skambantis vienetas. Savo kūryboje autorius nevengia melodijų atliepimų kituose balsuose, o jie taip natūraliai ten atsiranda — vieni atliepimai būna visos melodijos, kiti — trumpučiukai, smulkutėmis frazėmis — rodos, kitaip ir būti negalėjo. Teisingai autorius įžangoje pasisako: ..." žymiai atitolstu nuo įprastinių mokyklinių harmonizavimo būdų. Mūsų liaudies dainos reikalauja kitoniškų harmoninių bei kontrapunktinių priemonių ... Liaudies dainoms negali būti nustatytas harmonizavimo šablonas, kuris tiktų visiems laikams ir visoms tautoms ... Dažnai pamirštama, kad įvairių tautų savaimingose liaudies melodijose glūdi ir nemažiau savaimingos harmoninės galimybės bei paslaptys, kurių atskleidimas bei išryškinimas ir sudaro svarbiausią kompozitoriaus uždavinį, harmonizuojant liaudies dainas" ...

Autorius savo mintis plačiai pritaiko, parinkdamas mūsų melodijoms atitinkamas priemones. O jų autorius nesigaili. Be harmonijų, jis mokėjo parinkti naujas, iki šiol negirdėtas melodijas, išskyrus "Aš padainavau" ir "O kaip turėjau". Bet ir šias jis sugebėjo apvilkti savotiškai nauju harmonijos ir atliepimų rūbu.

Naujos harmonijos, naujas būdas, jas pateikiant, neša chorams ir naujų reikalavimų. Daugelyje vietų yra lygiagrečių kvinčių ir kvarčių slinktys, kurios reikalauja iš choristo ypatingos klausos ir jautrumo. Iš to kyla naujos, mūsų choruose negirdėtos harmonijos ir sąskambiai. Tie dalykai reikalauja laiko, iki choristai pripranta prie jų. Todėl K. Banaičio dainos, nors ir atrodo lengvutės, chorams išmokti nėra lengvos. Sunku pagauti choristams dainos dvasią ir savarankius balsų judesius, lengvutėlius, lyg debesėliai padangėje. Chorai, rapratę prie akordinių dainų giedojimo, sunkiai prijunksta

K. V. Banaitis

prie K. Banaičio būdo. Turiu mintyje mažiau prasilavinusius chorus.

Kita ypatybė K. Banaičio dainose — nemaža melodijų yra paremtos graikų tonacijomis (eoliškos, doriniškos ir kt.). O jos reikalauja ir savotiškos harmonijos ir kadencijų. Iš to randasi įvairių savotiškumų, prieš tai nežinomų. Tai kai kada sunkiai sugromuluojama klausai ir choro sąskambiui. Autorius tuo reikalu pats rašo įžangoje: "Nepriklausomybės laikais buvo dedama dar daugiau pastangų atskleisti bei išryškinti lietuvių laudies dainų ir jų tonacijų savaimingumą, nevengiant panaudoti ir naujesnes muzikines išraiškos priemones, kurios natūraliai, organiškai išauga iš mūsų senųjų liaudies dainų diatoninės prigimties bei jų dainavimo būdų, kaip, pav., disonuojantis "Sutartinių" daugiabalsiškumas..." Gyvenusius toliau nuo savo tėvynės ir neturėjusius galimybės arčiau sekti daromą pažangą, kai paskambini vieną kitą dainą, ima nustebimas dėl nepaprasto naujoviškumo. Ima ir baimė su choru pradėti dainą — choristai nusigąs. Tai atsitinka su nevienu iš tokių, kurie tik paviršutiniškai tėra su muzika susipažinę ir nemėginą giliau pasekti naujosios muzikos pažangos. K. Banaitis kaip tik su tais visais savotiškumais ir naujais laimėjimais ryškiausiai šiame leidinyje pasirodo.

Vyrų chorui dainos ne taip turtingai išspręstos, kaip mišriam, nes balsų vienlypumas neduoda tiek įvairios medžiagos, kiek bendras — vyrų ir moterų — balsų vartojimas.

Sujungus iki šiol K. Banaičio išleistas chorui dainas su šiuo veikalu, gaunamas didelis lobynas ir milžiniškas įvairių įvairiausių dainų pasirinkimas visokioms aplinkybėms. Jų yra visokių rūšių: lengvų ir sunkių.

Daug ką teigiamo galėtum pasakyti apie tas dainas — čia tiek daug grožio, kad neįmanoma trumpame žodyje viso to apimti. Tad tenka bendrai visa šia K. Banaičio kūryba pasidžiaugti, palinkėti, kad ji plačiau įeitų ar, kitaip sakant, grįžtų atgal į liaudį, dvidešimtojo amžiaus muzikos rūbais papuošta. Tą darbą turi atlikti chorai, nes šis rinkinys (o ir kiti sąsiuviniai) kaip tik yra chorams skirtas — dainuoti, studijuoti, mokytis.

Tenka sveikinti prelatą P. M. Jurą, kad nesigailėjo lėšų įamžinti šiai medžiagai, kuri taip neįvertinamai brangi mūsų tautai.

Autorius, šalia lietuviškos trumpos įžangos, įdėjo anglų kalba trijų puslapių ilgio istorinę mūsų liaudies dainų rinkimo apžvalgą, sužymėjo visus savuosius ir svetimuosius svarbesnius rinkėjus. Taip pat ir rodyklėje, šalia lietuviško teksto, yra ir angliškas vertimas, parengtas išeivijoje seniau žinomos dainininkės ir vaidintojos — ponios M. Strumskienės.

J. Žilevičius

Dr. P. Jonikas. GIMTOJO ŽODŽIO BARUOSE. Bendrinės kalbos patarimai ir paaiškinimai. Išleido Terra. Čikaga 1952, 167 p. Kaina $1.50.

Besirūpinant lietuvybės išlaikymu bei savo tautine kultūra, tenka nemažai dėmesio skirti ir gimtajai kalbai, kuriai, svetur gyvenant, atsiranda nemaža pavojų sunykti. Tam reikalui Lietuvių Tautinės Bendruomenės Vokietijoje rūpesčiu išleistas "Lietuvių Kalbos Vadovas", o čia Amerikoje daugelis laikraščių įsivedė specialius kalbos skyrelius. Tai sukėlė didesnį susidomėjimą savo gimtąja kalba ir jos kultūra. Tokiais straipsniais, suprantama, domisi daugiausia tremtiniai, bet jų kalba daro įtakos ir senųjų ateivių kalbai, kurioje jau atsirado daug naujų lietuviškų žodžių, iki šiol jų nevartotų.

Neseniai pasirodžiusi dr. P. Joniko knygelė kaip tik ir yra toks laikraštinių straipsnių rinkinys. Vieni jų spausdinti seniau, bet dauguma saulės šviesą išvydo jau Amerikoje, daugiausia "Naujienų" skiltyse. Tai pirmas tos rūšies leidinys tremty. Čia netenka įrodinėti tokio leidinio reikalingumą bei naudingumą, kai kalbinės literatūros apskritai taip mažai teturime. Bet ir be to, šis leidinėlis malonu paimti į rankas, nes jis turi tokių ypatybių, kuriomis nevisos tos rūšies knygelės ar straipsniai pasižymi.

Dr. P. Joniko kalbos straipsnių ypatybė yra jų aiškumas, logiškumas, pagrįstumas. Juose nėra tokių neaiškių išsireiškimų, kaip kad "mūsų kalba turi būti lietuviška, žmoniška", kuriais iš tikrųjų juk nieko nepasakoma. Autorius visuomet yra konkretus ir nedviprasmiškas. Į aiškumą bei paprastumą šioje knygelėje kreipta ypač dėmesio, nes ji taikoma ir kalbinio išprusimo neturintiems skaitytojams. Knygelės teigiamybe tenka laikyti ir dar du dalykus, kurių joje nėra, būtent ilgų istorinių išvedžiojimų ir pamokslininkavimo, nes tie išvedžiojimai tegali patikti tos srities mėgėjams ar specialistams, o pamokslininkavimas niekam.

Knygelės turinį sudaro keletas bendresnio pobūdžio straipsnių apie mūsų kalbos kultūrą apskritai, apie rašybos bei skyrybos pagrindus, apie Jablonskį — ir daug trumpų straipsnelių įvairiais praktiniais kalbos klausimais. Teoriniuose straipsniuose kai kurios mintys autoriaus jau skelbtos prieš keliolika metų, bet jos ir šiandie yra aktualios, pvz. kaip vertintina tarminė ir rašomoji kalba (9 p.) arba kas yra rašomosios kalbos normos šaltinis (12 p.).

Kimbant prie smulkmenų, galima būtų su kai kuo ir nesutikti ar nevisai sutikti, pvz. su teigimu, kad "poetinė kalba... nėra bendrinės kalbos rūšis, bet atskira kalba" (19). Iš to, kiek autoriaus apie poetinę kalbą pasakyta, dar nematyti, kas laikytina atskira kalba, o kas tik bendrinės kalbos rūšimi. Jei poetinės kalbos pagrindą sudaro ta pati bendrinė kalba, tai kodėl jau poetinė kalba nebelaikytina net bendrinės kalbos rūšimi? Ar pvz. Maironio, Aisčio, Brazdžionio, Vaižganto, Krėvės raštų kalba nėra ta pati bendrinė kalba?

Autorius pateisina posakį "darė pranešimą, bet sako, kad taisyklingiau būtų "paskelbė, paskaitė, pranešė pranešimą". Man jie visi vienodo taisyklingumo. Tik pastarieji artimesni liaudiniams posakiams (plg. "miegą miegojo", "dainą dainavo"), o pirmasis yra bendrinės kalbos padaras, jos abstraktinimo ar, autoriaus žodžiais tariant, intelektinimo vaisius.

Neatrodo man peiktini posakiai nē "brangus Jonai", "miela, Onyte", ar "mieli radijo klausytojai", vietoj "brangusis Jonai" ir t. t. Abeji posakiai geri, nors savo reikšmēs atspalviu kiek ir skiriasi. Kreipiantis laiškuose ir kitur, būtini įvardžiuotiniai būdvardžiai ar dalyviai, jei jie vieni (Brangusis! Gerbiamosios ir gerbiamieji!), bet jei sakomi su daiktavardžiais, galimi, atrodo, ir paprasti būdvardžiai. Praktiškai šie pastarieji vartojami, rodos, net dažniau.

Bet tai tik kelios mažos smulkmenos, kurias kai kas gali ir savaip aiškintis. Šiaipjau knygelėj laikomasi įsigalėjusių bendrinėje kalboje įpročių ir normų. Knygelē ne tik kalbos dalykų mėgėjui, bet ir aplamai kiekvienam rašto ar šiaip norinčiam geriau savo kalbą pažinti žmogui bus tikrai naudinga.

L. Dambriūnas

Dr. Jonas Balys: TAUTOSAKA APIE DANGŲ — LITHUANIAN FOLKLORE OF THE SKY, 24 psl. in 8°, 1951. Išleido — J. J. Bachunas, Sodus, Michigan. Kaina 60 c.

Lietuvių Tautosakos Archyvui per keletą metų pavyko surinkti gana daug tautosakos apie dangaus skliautą ir jo šviesulius, kurios tarpe buvo itin svarbios mūsų senajam tikėjimu atsekti. Vokiečių okupacijos metais J. Balys šios rūšies visą tautosakinę medžiagą buvo sunaudojęs dideliam mokslo darbui ir anuos senojo lietuvio įsitikinimus plačiai lygino su kitų tautų tikējimais apie dangaus skliautą. Tačiau visas šis mokslinis jo darbas liko tėvynėje, ir tik surinktosios medžiagos nežymi dalis J. Baliui pavyko išsivežti. Su ja jis drauge prakeliavo visą tremtį. Ir ši nedidelē knygutē yra iš anos, išsivežtinės, tautosakos atsiradusi.

"Tautosaka apie dangų" kiekvienam lietuviui, daugiau ar mažiau dirbančiam tautotyrinį darbą ar tik tautos praeitimi besidominčiam, yra miela, nes pirmą kartą mūsuose tiek daug sutelkia šios medžiagos vienoje vietoje, jei neskaityti anksčiau pasirodžiusių J. Balio straipsnių (žr. "Mintis" I, 26-30; II-III, 31-36, 1946) ar įtarpų kituose leidiniuose (plg. Lietuvių Tautosakos Skaitymai II, 42-56). Iš šių spausdintųjų darbų nemaža tautosakos ir šin leidinēlin perspausdinta.

Naujai paskelbtoji tautosaka apie dangaus skliautą, pateikta be platesnių aiškinimų ir lyginimų, nevienam skaitančiajam kelia ir visą eilę įvairių klausimų.

1. Iš Gervēčių apyl. dainos išimtasis gabaliukas:

"Tu Saulele, tu šiltoji,
Nesušildyk labai. (2 k.)
Tu Mēnuli, tu šviesusai,
Nesušviesink labai. (2 k.)"

(6 psl.), vargu ar priskirtinas senesniosios kartos tautosakai. Jo skandavimas ir kai kurių žodžių parinkimas labai primena šio šimtmečio pradžios liaudies dainininkų naujuosius sueiliavimus ir kitokius perdirbinējimus.

2. Tikėjimą, kad **dangaus septyni** sluogsniai arba atskiros erdvės, viena ant kitos susiklosčiusios, pažįsta ne tik **Liškiavos** apyl. gyventojai, bet jį galima sutikti ir **Duokiškio** (Rokiškio apskr.), **Dusetų** ir **Antazavēs** (Zarasų apskr.) bei **Daugailių** (Utenos apskr. apylinkēse. Mano senelis Juozas **Indriūnas** iš Duokiškio (miręs 1930 m., jau gerai prašokęs aštuoniasdešimt) visados man mažam sakydavo, kad "dangūs susidēstē ant vienas kito ir viršutiniame, **septintame,** esąs tikrasis dangus, kur jau Dievulis gyvena". Tą patį įsitikinimą man pakartojo ir viena senutē **Daugailių** miestely 1944 m. pavasarį, kad "Dievas gyvena labai aukštai, net **septintam** danguj". Taip pat visose anksčiau suminētose apylinkēse šis įsitikinimas galima sutikti pas senesniuosius žmones. To krašto jaunimas yra išlaikęs tik keletą sustabarējusių pasakymų, pvz. "kai niuktersiu, tai ir atsidursi **septintam** danguj", "... **septintam** danguj kaulus susrinksi (mirsi)" ir pan. Ši, septynių dangaus sluogsnių sąvoka pas mus gali būti atkilusi su krikščionybe iš Vakarų, tačiau ją žino ir tolimosios šiaurēs **samojedai,** o taip pat, rodos, ir **suomiai.** Taigi, gali būti šis įvaizdis pas mus suomiškasis skolinys dar iš labai senų laikų. Mums lietuviams, atrodo, bus daugiau būdingas **devynių** sluogsnių dangus. **Dusetiškiai** šiandieną tuos pačius pasakymus su **septintu** dangumi labai dažnai pavartoja ir **devintu,** pvz. "kai skelsiu ausinēn, tai net **devintame** danguje atsidursi (mirsi)". Apie **devynis** dangus esu girdējęs senų žmonių pasakojimų 1941 m. šalia **Pašvitinio** (Šiaulių apskr.). Taip pat **devynis** dangus minint girdējau žemaičius nuo **Rietavo** ir **Kražių.** Ir man atrodo, kad **devyni** dangaus sluogsniai bus senesnysis įvaizdis, kurį vēliau pakeitē septynių erdvių sąvoka.

3. **Kupiškēnų** vartojamas **dagilio** (carduus) palenkimas ir jo prispaudimas velēna arba akmeniu, Saulę liudininku kviečiantis, kad įvairūs spuogai ar šunvotēs išgytų, yra neatskiriamas ir nuo **dusetiškių** papročio palenkti **dagį** (carduus), ypač **piktadagį** (velniadagį; carduus palustris), kai pameta kokį daiktą. Tik dusetiškiai jau nesikreipia į Saulę, bet mini **velnią.** Tiek vienu, tiek kitu atveju **dagio** lenkimas yra labai įdomus, įjungiąs šį augalą į mūsų senąjį tikējimą. Ir man rodos, kad **dagys** bus susijęs su **Mēnulio** kultu, nes liaudies medicinoje vartojamos jo šaknys veda ta kryptimi. Seniausios dagio reikšmēs bejieškant, reikēs taip pat pasukti į šiaurę pas mūsų senuosius kaimynus **suomius** ir jų giminaičius, dar labai senais laikais pasiskolinusius iš baltų šios žolės vardą (**takijas** = dagijas). Su vardu jie galējo perimti ir išlaikyti baltiškąsias dagio vartosenos reikšmes.

4. Kad **Paukščių Keliu** skrenda vēlēs į dausas, yra ne tik **baltiškoji,** bet greičiau net **indoeuropiškoji** tikējimo samprata, pvz. tai žinoma Silezijos vokiečiams ir pažįstama iš dalies senovēs graikams (jų tik **herojai** keliavo šiuo keliu į Anapus). Tą senąją reikšmę mes būsime dar perdavę ir **suomiams.**

5. Sapnuoti **Mēnulį,** žmonių įsitikinimu, retai tepasitaiką, gi pats sapnas reiškiąs **visada labai bloga.** Paprastai tikima Aukštaičiuose, kad teks **apleisti savo namus,** t. y. ūkininką ištiksianti pati didžiausia nelaimē. Tačiau senieji dusetiškiai šį namų palikimą riša su didelēmis ir visuotinēmis bēdomis, paprastai **karu.** Labai gerai prisimenu, kad 1943 metais sausio mēn. pradžioje atbēgo pas mus kaimynē Rozalija Žirnikienē (apie 70 m., Žukliškių km., Dusetų v.) ir verkdama man pasakojo, kad **sapnavusi mēnulio pilnatis,** kurias pradējo kažkas **gadinti,** jog tos visai **aptemusios.** Dabar būsią taip **blogai,** kad reiksią **savus namelius palikti.** Tuo metu dar kaimas apie susiverčiantį atgal karą nešnekējo, nes vokiečiai rytuose tebesilaikē, t. y. tiesiogiai dienos įvykiai senųjų nuogąstavimo dar nekēlē.

6. Mūsų liaudis gerai pažįsta daugiau nei tris žvaigždynus (plg. 16 psl.), tik tautosakos užrašinētojai mažai domējosi ir su senukais neišsiaiškino, **kuris** tai žvaigždynas. Dusetiškiai ir apylinkių senukai labai gerai skiria **dvejus** (didžiuosius ir mažuosius) **Grįžulio Ratus;** jie žino, kad Mažųjų Grįžulio Ratų pirmasis "arklys" yra **žiemių žvaigždē,** kuri vis esanti "ant vietos". Jie aiškiai skiria **Sietyną** (Pleiades), iš kurio vietos danguje spēja nakties ir metų laiką. Septyni Šienapjūviai laiko vieną dalgę, o netoli jų trys se-

serys; iš jų senieji žmonės skaito nakties laiką, **ledo metimą, šienapjūtę.** Žmonės žino, kad yra **Šuva** (šuo), **Kiškis, Artojas** su **jaučiais, Vainikėlis** ir kt. Jie pažįsta dar visą eilę žvaigždžių, iš kurių spėja nakties ir metų laiką, kartais ir tam tikrus darbus (sėją) prie jų derindami. Tik kiekvienas senesnis ūkininkas labai dažnai žvaigždės vietą nusako **neaprašomai,** t. y. susietą su konkrečia jo apylinkės vieta, pvz. "Sietynas ties lenktuoju beržu, bus jau po pusiaunakčio" arba "atsikėliau, kai Šienapjūviai buvo liepoje, tai su rytelių buvau jau Antazavės šile". Ir tautosakos rinkėjai, patys nebepažindami tiek dangaus, kiek senesnioji karta, nebesugebėjo aprašyti nei pačių žvaigždynų, nei jų vietos; jie nebegalėjo aprašyti nei laiko pagal žvaigždes. Ir mano apylinkės senieji žmonės nakties laiką gana tiksliai iš žvaigždžių nusakydavo. Ypač buvo tikslūs **žvejai** ir aplamai — **vyrai.** Moterys gerai skyrė Paukščių Kelią, abejus Grįžulio Ratus, Sietyną ir Šienapjūvius, o kitus žvaigždynus jau painiodavo. Jos ir laiką retai iš žvaigždžių vokdavo. Reikia pažymėti, kad senieji skirdavo ir žvaigždynų **metinius** kelius. Jis parodydavo danguje, kur bus vienas kitas žvaigždynas žiemos, pavasario, vasaros ir rudens metu, tačiau visi šitie pastebėjimai būdavo surišti ir su konkrečia vieta.

7. **žemyna** mūsų kalbos dėsniais tegali būti rašoma su priesaginiu **ilguoju,** bet ne trumpu "i", kaip J. Balys rašo "žeminėlės" (6 psl.). Burtažodžių užrašuose šis rašymas visai atsitiktinis, nes Vilniaus krašto žmonės priesagą **-yna** vartoja gana dažnai ir **žemyną** žemės vietoje dar sako apie Rodūnę ir kt.

Baigiant pastabas, norėtųsi, kad šis leidinėlis rastų vietos kiekvienoje lietuvio inteligento knygų lentynėlėje, nes tiek labai vertingo mūsų liaudies turto apie dangaus skliautą dar joks leidinys nėra pateikęs. Kartu reikia pasidžiaugti ir senaisiais mūsų tautiečiais, šiuo kartu J. Bačiūnu, nepagailinčiais pinigo lietuviškosios kultūros reikalams.

A. Mažiulis

ENCICLOPEDIA CATTOLICA, I-VIII, Città del Vaticano 1949—1952.

Didelę žalą Katalikų Bažnyčiai padarė prancūzų enciklopedistai. Jie, vadovaujami Diderot (†1784) ir D'Alembert (†1783, paskelbė karą "prietarams" ir "tironijai". Subūrę aplink save panašiai mąstančius kultūrininkus, jie nutarė savo tikslo siekti, subversyviomis idėjomis persunkiant religijos, filosofijos ir gamtos mokslus. Ir tai jiems pavyko. Po 21 metų darbo, jie išleido didelę 18 tomų "Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des arts, des sciences et des métiers". Ši enciklopedija turėjo milžinišką pasisekimą. Enciklopedistų idėjos įsiskverbė į žmonių protus ir sukėlė revoliuciją civiliniame ir religiniame gyvenime.

Tai matydama, Katalikų Bažnyčia stojo į kovą, panaudodama tuos pačius enciklopedistų metodus. Ir šiandieną jau turime daugelį įvairiomis kalbomis išleistų katalikiškų enciklopedijų, kuriose autentiškai išaiškinami religijos, filosofijos, gamtos mokslai ir istoriniai įvykiai. Naujausia katalikiškoji enciklopedija dabar leidžiama itališkai Vatikano valstybėje. Redakcinė jos komisija sudaryta iš žymiausių popiežiškųjų universitetų profesorių. Šios komisijos garbės pirmininkas yra Studijų Kongregacijos prefektas kardinolas Pizzardo, kuris pirmame tome parašė visai enciklopedijai įžangą. Vyriausias redaktorius yra istorikas P. Paschini, Laterano universiteto rektorius. Pirmasis "Enciclopedia Cattolica" tomas pasirodė 1949 metų pavasarį. Iki šiol išėjo aštuoni tomai. Iš viso gi jų būsią vienuolika.

Septintame tome randame aprašytą ir Lietuvą. Straipsnelis prasideda 1426-ta ir baigiasi 1435-ta skiltimi. Dabartinę Lietuvos padėtį ir geografiją trumpai aprašo italas Giuseppe Caraci; istoriją — Zenonas Ivinskis; literatūrą — J. Brazaitis; meną — J. F. Macevičius. Taigi, išskyrus įvadinį skyrelį, šioje enciklopedijoje apie Lietuvą rašo patys lietuviai, dėl to ir aprašomieji dalykai tiksliai ir teisingai nušviesti.

Tačiau, kaip kiekviename net ir geriausiai atliktame darbe yra netobulumų, taip ir čia randame vieną kitą neaiškumą ar netikslumą. Skaitydamas įvadinį skyrelį, gauni įspūdį, kad Lietuvą buvo laisva ir nepriklausoma tik nuo 1918. II. 16, o anksčiau ji priklausė Rusijai, kuri ją vėl okupavo 1940 m. Šios klaidos **tiesiogiai** nepataisė ar negalėjo pataisyti nė Zenonas Ivinskis, rašydamas istoriją. Dėl to iš enciklopedijos ir lieka neaišku, ar Lietuva kada nors anksčiau buvo laisva ir galinga valstybė ar ne. Z. Ivinskis taip pat mažai tepasako apie lietuvių kilmę, o to italai daugiausia nori žinoti. Pasakyti tik tiek, kad lietuvių kalba panaši į sanskrito kalbą, per mažai pasakyta italui. Tokiu būdu vidutinio išsilavinimo žmogus, paskaitęs straipsnelį, tebemanys, kaip iki šiol, kad mes esame slavai.

Apie lietuvių literatūrą parašė J. Brazaitis. Tik gaila, kad redaktoriai nedavė kam nors lietuvių kalbą mokančiam pataisyti korektūrų. Dėl to daug kur iškraipyti mūsų rašytojų vardai, pav.: Adomas Jakštat, Antanasa Maceina, Bernardos Brazdžionis ir panašiai. Be to, J. Brazaitis buvo kviestas parašyti tik apie lietuvių katalikų literatūrą, o enciklopedijoje jo straipsnis paleistas, kaip turįs nušviesti visą lietuvių literatūrą. Todėl šia prasme straipsnis yra nepilnas, nors autorius čia niekuo nedėtas.

Straipsnis iliustruotas Pažaislio bažnyčia ir Lietuvos bažnytinės provincijos žemėlapiu, kur yra ir Vilniaus arkivyskupija. Tačiau Vilnius rašomas **Wilno** ir kiti buvusios lenkų okupuotos Lietuvos dalies vietų vardai rašomi lenkiškai. Toliau atskirame lape įdėti dar keturi paveikslai: Kauno rotušė, Šiaulių ir Žarėnų bažnyčios ir lietuviškas kryžius prie ūkininko sodybos.

Paminėtina, kad apie žymesnius Lietuvos miestus ir vyskupijas randam šiek tiek medžiagos ir kituose enciklopedijos tomuose, ko iki šiol pasigesdavome panašiuose leidiniuose.

Ši enciklopedija, nežiūrint vieno kito netikslumo, duoda gerą informaciją apie Lietuvą, o jos vertę dar padidina straipsnelių gale pridėta bibliografija.

Viktoras Gidžiūnas, O.F.M.

KULTŪRINIS "DRAUGAS"

Niekada nebuvome gausūs kultūros leidiniais. Tik nelinksmos atminties stovykliniais metais, kada kalorijos buvo brangesnės už knygą, įvairiausių kultūrai skirtų leidinių turėjome, rodos, pakenčiamai. Jų amžius tačiau būdavo kartais net juokingai neilgas. Trečiame tremties tarpsnyje fiziškai sutvirtėję, bet dvasiškai marindamiesi, ir gyvendami "normalaus piliečio" gyvenimą, dažnas numojame ranka į laikraščių ir žurnalų prenumeratas ir knygų pirkimą, tikėdami, kad žmogus ir jo gyvybė pilnai egzistuoja tokiais paprastučiais dalykais, kaip miegas ir maistas, kad mes nieko daugiau negalime paimti už bet kurį ropojantį ar šliaužiojantį žemės gyvį. Ir netenka stebėtis, kad du vieninteliai mūsų kultūros žurnalai negali suburti tiek skaitytojų, kad jų pasirodymas būtų dažnesnis, nors kiekvieno kultūra besisielojančio juodu yra su nekantrumu laukiami ir šventadieniškai priimami.

RELIGINIS GYVENIMAS

GROŽIO KARALIENIŲ TEOLOGIJA

Keista tema, tiesa? O vis dėlto ji turi gilios prasmės. Ji nėra tik dorinė. Ji glūdi ne tame, kad vyrai gašliu žvilgiu matuoja pro juos žygiuojančias maudymosi kostiumuose mergaites. Jie jas *šitaip* matuoja ir daugeliu kitų progų. Grožio karalienių problema yra iš esmės *teologinė*. Tai yra žmogaus problema, kurios svarba glūdi tame, kad *grožio konkurse žmogus esti matuojamas ne savo mastu*. Mergaitė yra išrenkama 'karaliene' ne todėl, kad ji būtų skaisti, gailestinga, mylinti, globojanti, bet todėl, kad ji yra *graži*. Dorinės savybės nėra ir negali būti matuojamos, nes jos klesti viduje ir yra prieinamos tik vienam Dievui. Tik Jis vienas jas išmatuos ir mus priims į savo nuo amžių prirengtas buveines ar išmes laukan. Todėl *šventumo karalienių nėra*.

Tiesa, yra šventųjų Karalienė, į kurią mes meldžiamės ir kurios mes šaukiamės. Tačiau kaip turi nustebti moteriškasis pasaulis, kad *šventųjų Karalienė nėra grožio karalienė*. Ar Marija buvo graži? Bažnyčia nepaliauja tai kartojusi savo liturgijoje: ji vadina Dievo Motiną Libano kedru, Siono kiparisu, Kadeso palme, Jericho rože, lygumų alyvmedžiu, upės krantų tuopa; ji kvepianti kaip cinamonas, kaip aštrus balzamas, kaip rinktinė myra; ji esanti "juoda, bet graži"; ji patraukianti mus, savo "tepalų kvapu"; ji pasirodanti "graži tarp žmonių dukterų". Ir visą šią savo nuostabą Bažnyčia užbaigia Nekalto Prasidėjimo šventės eilute: "Visa graži esi, Marija — tota pulchra es, Maria". Tačiau čia pat priduria: "Ir pirmykštės nuodėmės nėra Tavyje — et macula originalis non est in te". Šie pastarieji žodžiai kaip tik ir atskleidžia Bažnyčios mintį: *Marija yra graži savo nenuodėmingumu*. Kitaip sakant, minėtais epitetais Bažnyčia reiškia ne Marijos viršinį grožį, ne jos kūno estetinę vertą, bet jos nesuteptą *šventumą*, jos malonės pilnybę. Ir čia ji matuoja Mariją *tikruoju* mastu.

Visai priešingai esti grožio karalienių konkursuose. Ten mergaitės yra matuojamos *grožio* mastu — net matematiškai nustatant ir išreiškiant reikalaujamas proporcijas, nes proporcija yra kiekybinis dalykas, todėl ir gali būti skaičiumi išreikšta. Tačiau ką reiškia, jeigu *žmogus* (mergaitė juk, rodos, irgi yra žmogus) yra išmatuojamas *grožio* mastu? Ką reiškia paskelbti žmogų *grožio* karalium ar karaliene?

Nuostabios šviesos šiam klausimui suprasti meta Solovjovas savo 'Pasakojime apie antikristą', kuriame šis Dievo ir žmogaus priešas yra atvaizduotas, kaip nuostabus *gražuolis*. Velnias, kvėpdamas jam savo dvasią, prisipažįsta jį pagimdęs *grožyje*, o dabar atgimdąs *jėgoje*. Grožis ir jėga yra pagrindinės regimo antikristo apsireiškimo formos. Ir iš tikro, antikristas savo grožiu, savo jauna gaivalinga jėga, savo ugninga iškalba (vadinasi, estetiniais pradais) patraukė savęspi Jungtinių Europos Tautų susirinkimą, ir šis jį išrinko ne tik Europos prezidentu ligi gyvos galvos, bet ir suteikė dar Romos imperatoriaus titulą. Tuo Solovjovas norėjo pasakyti, kad grožis yra antikristui sėkminga priemonė pasiekti žmogaus širdį ir įsigyti joje pasitikėjimo. An-

---

Todėl malonu ir džiugu stebėti kai kurių laikraščių pastangas pasotinti alkį, savo skiltyse įsivedant kultūros, mokslo bei literatūros skyrius.

Tiek vidine, tiek išorine apimtimi pats didžiausias kultūros priedas yra jau į trečius metus įžengęs "Draugo" šeštadieninis numeris, lyg atstojąs mums savaitinį kultūros žurnalą ir suburiąs įvairių kultūrinių sričių darbuotojus. Jis redaguojamas kun. dr. J. Prunskio, kurio didelės energijos ir sumanumo dėka priedas yra įdomus ir gyvas.

Bene daugiausia vietos čia skiriama mūsų literatūriniam gyvenimui, nes kiekviena iškilesnė knyga čia aptariama ir kartais net gana plačiai recenzuojama, beveik niekuomet nenukrypstant nuo kultūringo tono ir objektyvumo.

Pažvelgus į pirmuosius šio priedo numerius ir į tuos, kurių numeracija jau yra triženklė, galima džiaugtis, kad per tuos nepilnus trejetą metų yra aiškiai kokybiškai pažengta priekin. Jei akimis permestume vardus, užpildžiusius šio priedo skiltis, negalėtume nepastebėti jų gausumo. Neretai čia rastume svarių mūsų kultūrininkų straipsnių ir kūrybos: Aisčio, Brazdžionio, Griniaus, Brazaičio, Babrausko, Naujokaičio, Tamulaičio, Barono, Blekaičio, Vaitkaus, Jakubėno, Žeromskio, Maldeikio ir kt. Šis vardų platumas rodo, kad nėra apsiribojama vien literatūra, bet rašoma ir teatro, muzikos, plastinio meno bei pedagogikos klausimais. Grožinė kūryba dažniausiai atstovaujama poezijos, nes beletristiniai kūriniai spausdinami paties dienraščio atkarpoje.

Aišku, kaip kiekviename darbe, yra ir čia didesnių ar mažesnių trūkumų. Tačiau turime atsiminti, kad joks kitas laikraštis nepaskyrė tiek daug vietos kultūriniam gyvenimui, kiek "Draugas". Šis priedas turi būti skiriamas platesnei visuomenei, kurios tam tikrai daliai didesnis akademiškumas yra ne tik nesuprantamas, bet ir nepageidaujamas. Mes turime tik džiaugtis, kad kultūrinio "Draugo" vietoje nėra amerikoniškųjų "comics", kurie, kiekvienam aišku, duotų daugiau pelno laikraščiui, negu kultūrinio priedo leidimas.

A. A-as

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Dr. P. Jonikas: GIMTOJO ŽODŽIO BARUOSE. Bendrinės kalbos patarimai ir paaiškinimai. Išleido Terra, Čikaga, 1952, 167 p. Kaina $1.50.

Jurgis Gliauda: NAMAI ANT SMĖLIO. Romanas. Viršelis dail. **Adomo Varno.** "Draugo" bendradarbių klubo leidinys. Čikaga, 1952, 221 p. Kana $2.00.

Eric Williams: MEDINIS ARKLYS, vertė **Br. Aušrotas,** viršelis dail. **P. Osmolskio,** išleido "Karys"; 1952 m. 189 p. Kaina 2 dol.

Tėvynės Sargas, kultūros, visuomenės, politikos ir socialinių mokslų žurnalas. 1952. III tomas. 2 (9) Nr. 177-368 p.

Algirdas Margeris: ČIKAGOS ŠEŠĖLIAI. Čikaga, 1952. 3 (6) p. Kaina $3.00.

tikristas sužavi akis išbaigta savo išvaizda, savo judesiais, savo balsu. Jis pasirodo kaip meno veikalas, kaip gyva statula, kaip estetinė vertybė kūne. Kodėl tad antichristas yra gražus?

Savo esmėje grožis yra būties tobulumo išraiška ir sykiu nurodymas į aną būseną, kurią įgis pasaulis po visuotinio perkeitimo, kai ir mūsų kūnas ir visi daiktai bus tobulai gražūs. Kiekvienu tačiau atveju grožis yra daikto vertybė. Kad vidinis būties tobulumas galėtų būti pergyvenamas kaip grožis, jis turi būti prieinamas mūsų pojūčiams, o mūsų pojūčiams prieinamas yra tik daiktas. Tuo nenorime pasakyti, jog grožis savo prigimtimi būtų medžiaginis dalykas. Ne, ontologiniai grožio pagrindai yra dvasiniai ir net dieviškieji, nes Dievas yra begalinis grožis — pulchritudo infinita, kaip Jį vadino šv. Augustinas, gailėdamasis per vėlai Jį pažinęs ir pamilęs. Tačiau grožį mes galime pergyventi tik savo kūno pojūčiais. Būties tobulumas kaip grožis kalba ne tiesiog mūsų dvasiai, kaip gėris ar tiesa, bet tiktai tarpininkaujant mūsų kūno organams — akiai ir ausiai. Todėl anoji dvasinė ir net dieviškoji grožio esmė turi prisiimti medžiaginį pavidalą, kad galėtų būti suvokta ir pergyventa. Šia prasme grožis gali būti tiktai daikto — medžiaginio daikto — nešamas ir išreiškiamas. Štai kodėl jis ir yra tiesioginė daikto vertybė. Tai reiškia, kad **grožis nėra asmens vertybė.** Jis nėra matas vertinti žmogiškosios asmenybės vertingumui, nes tikroji asmens vertybė yra šventumas — tik jis vienas ir niekas kitas: nei naudingumas, nei gyvastingumas, nei gražumas. Žmogus yra tiek vertingas, kiek jis yra šventas.

Jeigu tad žmogus vis dėlto yra matuojamas grožiu, reiškia — jis yra matuojamas jam svetimu mastu, daikto mastu, ne asmens. Tuo pačiu jis ir pats esti pažeminamas ligi daikto kategorijos. Kadaise ir žmonės buvo pardavinėjami, ne tik gyvuliai bei daiktai. Tuo metu žmogui buvo taikytas ekonominis naudos mastas. Tačiau aną epochą mes laikome barbariška, kuri nesuprato žmogaus tikrosios vertės ir todėl jį laikė ekonomine vertybe. Bet argi anoji tolima epocha skiriasi iš esmės nuo mūsosios, kuri žmogų matuoja estetiniu grožio mastu. Tiesa, grožis yra kilnesnė vertybė, negu nauda. Tačiau vistiek jis daikto vertybė. Gali šis daiktas vadintis meno kūriniu, genialiu kūriniu, bet vistiek jis yra daiktas, negyvas, besielis, bedvasis daiktas, medžiaginis daiktas, neasmeninis, be laisvės ir be sąžinės. Kokiu tad būdu jo vertybė gali virsti žmogaus mastu; žmogaus, kuris turi dvasią, kuris yra asmuo, kuris yra protingas ir laisvas, jaučiąs, kenčiąs ir mylįs? Argi visos šios žmogiškosios savybės, be kurių žmogus yra nebe žmogus, gali būti išmatuojamos estetiniu mastu? Argi jos turi ką nors bendra su grožiu? Matuoti tad žmogų grožio mastu reiškia jį pažeminti į meno kūrinių eiles. Tai yra toks pat žmogaus vertės nesupratimas, kaip praėjusių amžių žmogaus pardavinėjimas. Grožio karalienių konkursai yra ne žmonių, bet meno kūrinių konkursai. Anos mergaitės, kurios sukiojasi prieš komisijos akis, yra nebe asmenybės, bet statulos, norinčios atskleisti ne savo tikrąjį vertingumą, bet tiktai antrinį, atsitiktinį, praeinantį, todėl žmogui nederantį, kad juo girtųsi arba jį rodytų. Epocha, kuri žmogų vertina grožiu, yra tokia pat barbariška, kaip ir anoji, kuri jį vertino nauda.

Šitoje vietoje kaip tik ir išeina aikštėn teologinis šios problemos pobūdis. Jeigu velnias savo pasiuntinį pagimdė grožyje, jeigu antikristas pasirodė prieš pasaulį kaip gražuolis, tai reiškia, kad čia buvo norėta daikto vertybe pridengti asmens vertybę. Kitaip sakant, grožis antikristui tarnavo šventumui atstoti. Nebūdamas antgamtiškai šventas, jis buvo užtat antžmogiškai gražus. Savo grožiu jis norėjo nukreipti žmonių dėmesį nuo jo nešventumo. Jis pasirodė kaip statula todėl, kad negalėjo pasirodyti kaip vertinga asmenybė. Jeigu tad mūsų epocha vertina žmogų grožiu, ji tuo pačiu nori mūsų akis nukreipti nuo tikrojo žmogaus vertinimo. Ji nori falsifikuoti Dievo paveikslą žmoguje, nes Dievas spindi žmoguje ne per grožį, bet per šventumą. Kitaip sakant, epocha, kuri žmogų matuoja grožiu, yra antikristinė epocha. Antikristas veikia visais amžiais ir visais amžiais jis mėgina neleisti prieiti prie tikrosios žmogaus sampratos, kuri glūdi tame, kad žmogus yra sukurtas pagal Dievo paveikslą. Todėl vietoje šventumo, kaip specifiškai asmeninės vertybės, išreiškiančios dieviškumą žmoguje, antikristas visados siūlo kitas vertybes. Jis matuoja žmogų nauda, jis matuoja jį gyvybe, jis vertina jį grožiu, tuo nustumdamas jį arba į gryną daiktų, arba į gyvūnų, arba į kūrinių eiles, bet niekad nepakeldamas jo ligi tikrojo žmogiškumo ir asmeniškumo. Senovinė epocha buvo antikristinė tuo, kad ji vertino žmogų ekonomine nauda. Neseniai praėjęs rasizmas buvo antikristinis tuo, kad matavo žmogų vitaline gyvybe. Mūsų dienos yra antikristinės tuo, kad vis labiau įsigali grožio mastas. Grožio karalienių konkursai yra kaip tik šios antikristinės dvasios labai būdinga apraiška. Todėl jie užgauna mūsų dvasią ne tik tuo, kad ten mes regime gašlių žvilgių išniekinamą mergaičių nekaltybę (moralinis požiūris), bet svarbiausia tuo, kad juose yra išniekinamas pats žmogus, užtrinant jame Dievo paveikslą, o vietoje jo siūlant žavėtis meno veikalo viršine, neasmenine forma (teologinis požiūris). Tuo tarpu žmogus nėra meno kūrinys, tuo pačiu ir grožis nėra jo tikrasis mastas. Kas vis dėlto šį mastą naudoja ar leidžia save juo matuoti, įsijungia į antikristų eiles, kurios "ateina ir jau dabar yra pasaulyje" (1 Jon 4, 3). Gali jis tai daryti nesąmoningai ir būti už tai neatsakingas. Kuri gi mergaitė nenori būti graži? Tačiau objektyviai jo žingsnis reiškia paramą antikristinei dvasiai žmogaus pažeminime, nes Dievo paveikslą žmoguje paversti išjuoka yra svarbiausias antikristo siekimas. Grožio konkursai ir grožio karalienės kaip tik ir yra tokios Viešpaties paveikslo išjuokos.

A. Maceina

* * *

— Pop. Pijus XII davė St. Louis kat. universitetui leidimą ant mikrofilmų nufotografuoti visus Vatikano bibliotekos rankraščius. Ateinančiais dvejais metais bus nufotografuota 42.000 rankraščių su 10 milijonų puslapių. Visas darbas kaštuos apie 150.000 dolerių. Tuo pačiu metu kardinolas Spellmanas įkūrė fondą nufotografuoti Vatikano bibliotekai vad. krikšč. meno kūrinių Princeton-Index. Tai yra rinkinys visų krikšč. meno veikalų ligi 1400 metų. Jį sudaro apie 100.000 fotografijų ir apie pusė milijono kartotekos lakštų.

— Po pernai Romoje įvykusio pasauliškių apaštalavimo kongreso pop. Pijus XII įkūrė "nuolatinį komitetą tarptautiniams pasauliškių kongresams rengti". Jo pirmininku jis paskyrė adv. Veronese, ligi tol buvusį italų katalikų akcijos pirmininku. Jo vietoje dabar italų kat. akcijai pirmininkauti yra paskirtas prof. Gedda, kuris per pastaruosius Italijos rinkimus sukūrė vadinamuosius comitati civici, turėjusius didelės įtakos de Gasperio laimėjimui.

MOKSLAS

NUOSTABIEJI ANTIBIOTIKAI

Paskutiniuoju laiku naujųjų stebuklingų vaistų — antibiotikų — pagelba pavyko sukontroliuoti ir net išgydyti daugelis anksčiau mirtingų ligų. Mes žinome, jog antibiotikai yra tam tikrų organizmų gaminami elementai, kurie, veikdami piktąsias bacilas, sulėtina jų plėtimąsi, o galiausiai jas ir visai sunaikina. Mums geriausiai žinomi antibiotikai yra šitokios bakteriologinės kilmės. Tačiau tai nereiškia, kad visi antibiotikai atsiranda tik tokiu būdu. Mokslui žinoma visa eilė augalų, kurie yra stipriausių antibiotikų gamintojai. Labiausiai domimasi ta antibiotikų kategorija, kuri tiesiogiai veikia patogesniškuosius organizmus — epidemijų sukėlėjus.

Mokslas jau nuo pirmųjų bakteriologijos, kaip mokslo šakos, dienų žinojo šių elementų egzistavimo faktą. Dar 19 šimtmečio pirmojoje dalyje buvo susirūpinta, kur žemėje dingsta piktybiniai patogeniškieji organizmai. Buvo patirta, jog epidemijų sukėlėjų — mažyčių organizmų dalis, patekusi žemėn per gyvulių išmatas, arba jų kūnuose palaipsniui išnyksta. Įsitikinta, jog priežastis buvo kiti organizmai, nekenksmingi žmogui nei gyvybei, kurie pirmuosius išžudydavo. Prancūzų mokslininkas Garre 1887 metais vienas pirmųjų įrodė antibiotikų buvimą pačioje žemėje. Gi Pasteuras kaip tik apie tą patį laiką paskelbė vieno savo eksperimento davinius, jog "Anthrax Bacillus", tam tikros gyvulių ligos sukėlėjas, tampa nekenksmingu, jei kartu su juo įeina nepatogeniškieji organizmai. Pasteuras pranašavo, jog šis nuostabus mikroorganizmų reiškinys ateityje tikriausiai turės terepeutikai milžiniškos reikšmės. Netrukus jo spėliojimas buvo išbandytas praktikoje. Italas Cantani išbandė tam tikrų bakterijų veikimą džiovos pacientams. Bakterijos, "gerieji organizmai" būdavo įpučiami į džiovininkų plaučius, kuriuose, esą, buvęs pastebėtas greitas pagerėjimas.

Keista, nors minėtieji mokslininkai teisingai suprato šių mikroorganizmų terepeutiškąją vertę, problema tačiau buvo užmesta iki britų mokslininko Flemingo netikėto atradimo 1929 metais. Darbuodamasis šv. Marijos ligoninėje Londone, dr. Flemingas tam tikrose Petri lėkštėse užveisė pūlių sukėlėjus, vadinamuosius Staphylococcus aureus. Atsitiktinai keletas šių lėkščių apaugo paprasčiausiais žaliaisiais pelėsiais. Gautas nuostabus rezultatas. Pelėsiai užsmaugė Staphylococcus mikroorganizmus. Pelėsių lotyniškasis vardas Penicillium notatum aiškiai rodo ir garsiojo vaisto penicilino kilmę iš minėtųjų žaliųjų pelėsių. Juos gi dažnai galime pastebėti vadinamajame mėlynajame sūryje, ant apelsinų, citrinų. Bet dr. Flemingas, mokslui paskelbęs penicilino kaip antibiotiko vertę, ligų gydymui jo nesiėmė panaudoti.

Tuo pačiu laiku ir daugiau mokslininkų, visai nepriklausomi nuo Flemingo ir jo atradimų, tyrinėjo Pasteuro ir Garre'o mintis dėl antibiotikų veikimo žemėje. 75 metams praėjus, Rockefelerio Instituto New Yorke stipendijantas Dubos, bandymais įsitikinęs Pasteuro teisingumu, pasiryžo galutinai išsiaiškinti "blogųjų" bakterijų dingimo paslaptį. 1939 metais jam pasisekė išskirti antibiotiką, vardu gramidicinas, pagaminamą tam tikros žemės organizmų veislės. Bet pasirodė, jog gramidicinas yra perdaug nuodingas, kad galėtų būti naudojamas medicinoje. Tačiau Dubos bandymo pati vertė glūdi tame, jog pasauliui priminė Flemingo atradimą. Buvo susiprasta pradėtuosius tyrinėjimus tęsti.

Du jauni Oksfordo universiteto bendradarbiai — Florey ir Chainas — su savo asistentais dar tais pačiais metais kruopščiai ėmėsi tyrinėjimų. Patyrę tikrąją penicilino kaip vaisto galią, pasikvietę talkon JAV medikus bei pramonę, per antrąjį pasaulinį karą jie suspėjo peniciliną perduoti plačiai apyvartai. Juo buvo išgydomos pavojingiausios kaulų infekcijos, gazo gangrenos ir baisios užkrečiamos ligos, kurios anksčiau buvo laikomos mirtinomis. Penicilinu pagydyti organai galėjo netrukus atlaikyti sunkiausias operacijas, kas buvo visai nauja medicinoje.

Bet tyrinėjimai nesustojo. Rutgers universiteto mokslininkas Waksman žemėje užtiko organizmus "streptomyces", paslaptinguosius antibiotikus, suteikiančius žemei vadinamąjį "jos" kvapą. Sunkių tyrinėjimų dėka, iš streptomyces griseus atsirado kitas garsus vaistas — streptomicinas, taip efektingai gydąs džiovą, užmušdamas ar susilpnindamas bacilas, kurių anksčiau nei penicilinas nepajėgdavo įveikti.

Pats naujausias ir bene efektingiausias antibiotikas yra aureomecinas, naujesnės streptomyces veislės — Streptomyces aureofaciens — produktas. Prieš ketverius metus jį užtiko Lederle laboratorijos mokslininkas Dr. Duggar. Aureomecinas visų sėkmingiausiai naikina epidemines bakterijas, net ir virusus, kurie gan tvirtai laikėsi prieš pirmuosius du antibiotikus.

Per paskutiniuosius 15 metų ne tik tie trys, bet ir daugybė kitų antibiotikų buvo pažinta, moksliškai tariant, izoliuota ir ištyrinėta. Bet iš daugiau kaip šimto jų trys unikumai — penicilinas, streptomicinas ir aureomecinas — pasirodė turį tikrai galingą gydomąją galią ir visai menką gyvybėms nuodingumo laipsnį. Gi kiti antibiotikai, nelaimei, pasirodė esą protoplazmiški nuodai, kurie arba tiesiogiai naikindavo ne tik bakterijas, bet ir jas maitinantį kūną, arba jame sukeldavo įvairių ląstelių bei skystimų negeistinas reakcijas.

Antibiotikų tyrinėjimai mokslininkų tęsiami su didžiausiu kruopštumu. Pasiryžta surasti dar veiksmingesnius antibiotikus, negu dabartiniai. Spėjama, jog ateities antibioti-

"žalieji Pelėsiai — "Penicillium Brevi Compactum" (Baltasis kūnelis) sėkmingai sulaiko augalų epidemijos "Sclerotium" nešėjo augimą (pilkasis kūnas; viduje — branduolys).

kai pasirodys bęsą auginami ne tik bakterijų, pelėsių, grybų, bet ir paprasčiausių žaliuojančių augalų. Dėl to šiuo metu laboratorijos visame pasaulyje yra užsivertusios augalais, kur jie kuo kruopščiausiai ištiriami, nes mokslininkai nenori sutikti, kad minėtieji trys antibiotikai buvo, yra ir pasiliks geriausi pasauliui žinomi vaistai. Daug laiko, pinigų ir proto energijos šiuo metu yra skiriama surasti antibiotikams, kurie apsaugotų žmoniją ir nuo pačių atkakliausių ligų.

Pastebėtina, jog antibiotikai nėra vien tik medicinos monopolis. Anksčiau paminėtais tyrinėjimais norima taip pat laimėti antibiotikus bendrai gerovei. Suprantama, jog vargu būtų galima tikėtis šio stebuklo, kol, palyginus, dar naujas biologijos mokslas pagrindinai susipažins su antibiotikų organine struktūra. Štai pvz. Fordhamo universiteto chemijos fakulteto bendradarbis dr. Nord yra visiškai atsidėjęs ištirti antibiotikų cheminei prigimčiai ir eventualiai sintezei.

Tikimasi, jog antibiotikus bus galima naudoti žemės ūkyje. Visiems juk žinoma, kiek nuostolių kiekvienais metais ūkininkams atneša įvairios augalų epidemijos. Fordhamo biologijos fakulteto jaunas bendradarbis Joseph (užsienietis studentas iš Indijos) šiuo metu intensyviausiai darbuojas, norėdamas surasti antibiotiką augalų epidemijai, vadinamai Sclerotium. Ši bjauri ligų epidemija kasmet JAV ūkiui padaro milijoninius nuostolius. Jis jau tiek pasiekė, jog jo atrastasis penicilium brevi compactum — kita pelėsių veislė — bandymuose veiksmingai sulaikė epidemijos plėtimąsi (žiūrėk iliustraciją).

Tyrinėjimas vyksta, o kadangi mums tėra žinoma tik labai maža antibiotikų šaltinių ir gamintojų dalis, norisi būti optimiste ir pranašauti, kad neilgai truks, ligi daugelis žmonių, augalų ir gyvulių epidemijų ir ligų bus sėkmingai gydomos, o gal ir visai pašalintos iš pasaulio istorijos. Prisiminus tačiau, jog iš taip didelio izoliuotų antibiotikų skaičiaus vos trys tebuvo naudingi, žmonija privalo apsišarvuoti kantrybe ir tęsti bioloģinius tyrinėjimus, nors jie truktų ir šimtmečius.

Dr. Eleonora R. Witkus
Fordham University

POLITIKA

PRANCŪZIJA IR VOKIETIJA EUROPOS SUJUNGIME

Kai kalbama apie ekonominį ir politinį Europos sujungimą, dėmesys nukrypsta į dvi dideles to kontinento tautas — Prancūziją ir Vokietiją, — nuo kurių daug pareis Europos vaidmuo kovoj dėl pavergtojo pasaulio išlaisvinimo ir pati to senojo kontinento ateitis. Prancūzijos ir Vokietijos interesų suderinimu sielojasi ne tik amerikiečių politikai, bet ir patys prancūzai su vokiečiais. Kadangi ir mes, lietuviai, negalime likti abejingi dėl Europos ateities, todėl mums įdomu, kaip į savo santykius su Europa žiūri aukščiau minėtų tautų šviesieji protai. Šituo tikslu čia duodame šiek tiek sutrumpintą straipsnį, kurį paskelbė žymus prancūzų sociologas Joseph Folliet katalikų "La Croix" laikrašty (Nr. 21,000) vardu "Vokietija Europoje".

"Yra faktas, sako J. Folliet, kad Europoje Prancūzija jaučiasi pasimetusi ir šiek tiek svetima. Ji neturi europinės sielos ir juo labiau jos vidurių. Visu savo geografiniu ir istoriniu svoriu ji smelkiasi į prancūziškąjį tautiškumą europinėj pusiausvyroj, arba, jei ji pralenkia nacionalizmo tarpsnį, ji siekia pasaulinio tarpsnio, apleisdama kontinentalinį". Šituo atžvilgiu Prancūzija atrodanti savo geografinės padėties ir istorinės praeities auka. Autorius sakosi mažai težinąs tokių istorinių padarinių, išskyrus senovės Graikijos miestus ir britų Commonwealth, kurie atrodytų tobulesni už Prancūziją, užimančią beveik tobulą šešiakampį su natūraliomis sienomis ir tinklu gausių kelių, susibėgančių į Paryžiaus širdį. Vidury šitos pievos prancūzas gyvena laimingas ir patenkintas, kaip Turenijos miestietis tarp savo, mūrine tvorele apvesto, aiškaus ir logiško sklypo su dekartinėmis alėjomis Prancūzijos sode. Nuo savo senų mūro užtvarų, kaip sakydavo Rimbaud, prancūzas gali be geismų žvelgti į tolimąją Europą. Ir kam jam narplioti painiavas su tautomis, kurių keistų kalbų jis niekada nesistengė išmokti, su tautomis, kurių keistų vardų jis nepajėgia atsiminti arba kuriuos jis supainioja simpatiškame abejingume?

Be to, prancūzas ant savo pečių neša nemažą praeities svorį, tautinį vyresniškumą. Jį jis įsigijo nuo viduriniųjų amžių pradžios ir jį sustiprino šimto metų karu, kurį simbolizuoja Joana d'Arc. "Didžioji tauta" jau gyvavo tada, kai kita dalis Europos, išskyrus Angliją ir Ispaniją, tebebuvo feodalinis chaosas. Nuo 17 iki 18 amžiaus prancūzų kultūra dominavo ir buvo beveik sujungus Europą, kai Fridrikas II rašė savo prastus eilėraščius prancūziškai, o anglų Pope imitavo Boileau. Prancūzams tai atrodė visai natūralu. Vėliau Napoleonas vos nesukūrė Europos politiškai. Tačiau dėl jo galutinio nepasisekimo prancūzai, atrodo, mažai tesisielojo. Svaiguliui praėjus, jie džiaugėsi, kad galėjo sugrįžti į savo sodelį auginti rožių ir laurų. O jei ko nors jie gailėjosi, tai tik ne Europos, bet revoliucinių idėjų ir "Didžiosios Tautos" garbės atoslūgio.

Vokiečiai — priešingai — gailėjosi Napoleono su jo pirmuoju politiniu Europos sujungimo nepasisekimu. Nepaisant neišvengiamų karinės okupacijos piktanaudojimų su įvairiomis prievolėmis, nepaisant 1813 metų sukilimo, kuris atsiliepė nostalgiškais aidais Heinės poezijoj ir Schuberto muzikoj, Napoleonas žymia dalimi pažadino europinę sąmonę. Vokietija yra nukreipusi savo veidą į pasaulį, kitaip sakant — į Europą.

Vokietijos geografijoj, kaip ir jos vokiškoj sieloj, yra kažin kas nepabaigto ir nepilno. O tai ją skatina ieškoti to, ko jai stinga. Tėvynės jausmas ir jos samprata, kurie susilieja su aiškiai apibrėžta teritorine erdve, vokiečių sąmonėj išplinta į kalbos ir papročių bendruomenę. Visa tai, užuot sulaikę germanus, jiems nuolat atveria horizontus, juos kviečia judėti ir keliauti, įkvepia nuolatinį nerimą.

Ta pačia kryptimi juos suka ir istorija. Prancūzui Karolis Didysis tėra tik vardas, tik įprastas poetinis

žodis. Vokiečiui jis yra garbė, tikrovė, siekimas. Kai prancūzams Vokiečių Tautos Šventoji Romos Imperija tėra viena istorinių kategorijų, vokiečiai joj randa tradiciją, germanišką dominavimą Vakarų pasauly, kareivių minių plūdimus į Italiją, žygius į Romą, kryžiaus karus, siavų tautų užkariavimą ir pavergimą Šiaurės ir Rytų pakraščiuose. Fridrikas Barbarosą — Kaiser Barbarossa — tebemiega vokiečių sąmonėj taip pat, kaip legendariniame Kyffhaeuserio urve. Užtenka tik trimito rago jam pažadinti. Net po 30-ties metų karo ir po Westfalijos taikos suskaldyta į barokines kunigaikštystes Vokietija pasiliko europinė, o jos vadovai ir intelektualai, lyg atsikeršydami dėl savo tėviškės siaurumo ir politinio bejėgiškumo, dalyvavo Europos kultūroje ir jos politiniuose rūpesčiuose. Taip buvo didžiųjų europiečių Leibnitzo, Kanto, Goethės laikais. Nelaimingasis Nietzschė buvo paskutinysis tos rūšies atstovas, nors jo mintis begėdiškai buvo panaudota nacionalizmo ir hitlerizmo.

Pagaliau nereikia užmiršti nė ekonominių motyvų. Vokietija nori Rytų Europos ir Dunojaus lygumų, kaip javų aruodo ir rinkos savo pramonei.

Prancūzijoj žodžiai: "Europa, Vakarai" yra sąvokos; Vokietijai jie yra mitai. Kai Prancūzijoj kalbama apie Europos sudarymą, tai yra samprotavimų išvados, priverstinė dedukacija, žodžiu, vestuvės pagal apskaičiavimą. Vokietijoj tai reiškia interesus, dominavimo troškulį, imperializmą, nesuinteresuotumą, meilę, gerąsias ir blogąsias tradicijas, kurios neatskiriamai susilieja europinėj "mistikoj", sumišusioj su tautine "mistika". Tereikia tik vieną ir kitą pakurstyti.

Suprasti, kokį aidą sukelia germanų sieloj žodis "Vakarai", užtenka prisiminti jų "Abendland". Jis yra išpuoštas visomis turtingomis spalvomis ir garsais, visais atspalviais saulėleidžio, kurį jis geriau išreiškia, negu lotyniškos kilmės abstraktus prancūzų "Occident". J. Folliet sako, kad šito "Abendland" žodžio jausminę galybę jis yra pajutęs, susitikdamas su Austrijos kanclerio prelato Seipelio, didelio valstybininko ir katalikų socialinio sąjūdžio vado, aplinkuma. Kai tie žmonės tardavę žodį "Abendland", kuriuo vadinosi jų sąjūdžio žurnalas, jų lūpose jis reiškė kažin ką religiška. Jų balso intonacija atskleisdavo kažin kokią gelmę. Tai jį, prancūzą, stebindavo, nes "Vakarai" jam tereiškė geografinę sąvoką.

Hitlerizmas kaip tik ir spekuliavo šitais vokiečių sielos linkimais, kai kare kovojančioms tautoms reikėjo duoti patrauklesnį sustiprinimą negu tautinė neapykanta arba geismas įsigyti vyno, šokolado ir apelsinų. Visi tie vokiečiai ir prancūzai, kurie pažinojo hitlerinę revoliuciją ir įžvelgė į jos baisųjį nihilizmą, negalėjo turėti jokių iliuzijų dėl tikrosios vertės to staigaus nacių entuziazmo Europai. Hitlerio minty Europos sukūrimas tebuvo tik imperialistinio fakto įprasminimas, tariamai tikros pergalės post factum pateisinimas ir drauge įrankis vidaus ir užsienio propagandai, entuziazmo šaltinis nugalėtojams ir mulkinamoji paguoda nugalėtiesiems.

Tačiau europinių temų pasisekimas Vokietijoj rodo, kad jos atitinka vokiečių aspiracijas. Šiandien daugelis prancūzų įsivaizduoja, kad hitlerinė propaganda sukėlė Vokietijoj europinę sąmonę. Iš tikrųjų jie labai apsirinka — ji nebuvo sukelta, bet pažadinta iš snaudulio. Tas temas ji skolinasi iš ankstybesnių teoretikų, kuriuos hitlerizmas buvo pasmerkęs, pvz., iš Coudenhove-Kalergi Paneuropos. Vokiečių nacionalizmas, spontaniškai vystydamasis, pats pamažu virto paneuropiniu imperializmu. Europinė dvasia tam nacionalizmui vienu momentu gali būti stabdžiu, o kitu momentu — stipriausia pagunda.

Jei Europa turi susidaryti politiškai vieninga arba yra noro, kad Europa susidarytų iš lygiateisių tautų be Vokietijos, arba bent be vokiškos minties, hegemonijos, J. Folliet nuomone, Prancūzija turi pabusti iš pasitenkinimo savimi, turi atsikratyti sustingimo judančioj Europoj ir judančiame pasauly, nes Paryžius nebėra Europos ir pasaulio centras, kokiu jis buvo per pastaruosius du amžiu. Dabar eina varžybos. Jose Prancūzija turinti stiprų intelektualinį ginklą: minties aiškumą, kuris gali duoti formą tam, kas vokiečių minty yra judraus ir migloto. Prancūzija turinti duoti juridinės dvasios pavidalą, kuris iš fakto padeda pakilti į teisinę būklę. Tiesa, vokiečiai šiek tiek juokiasi iš prancūzų aiškumo — franzoesische Klarheit — ir juridiškumo, tačiau savo viduje jie nori tuo atsiremti panašiai, kaip moteris, kuri, prieštaraudama vyro samprotavimams, nori, kad vyriškas protas jai išaiškintų jos pačios intuiciją.

Į pabaigą straipsnio J. Folliet mano, kad Europos vienybė nebūtų tobula, jei į prancūziškai vokišką dialogą neįsijungtų tretysis partneris— britai su savo lėtu, bet praktišku protu, kuris vokiečiams atrodo neturįs gilumo, o prancūzams — aiškumo. Tačiau britų realizmas ir jų konkretumo rūpestis yra gyvas papildas to, ko stinga vokiečiams ir prancūzams. Prancūzų vokiečių santykiuose anglų intervencija galėtų atstatyti lygybę. Galimas daiktas, kad be Anglijos Europa nesusikurs. O jei ji vistiek susikurtų, ji būtų baisiai netobula ir vokiečių hegemonijos grasoma, baigia J. Folliet.

J. Gr.

DIPLOMATŲ KONFERENCIJA

Birželio pabaigoje šaukiama Londone Lietuvos diplomatinių atstovų konferencija. Į ją, kiek tenka patirti, kviečiami atstovai iš Londono, Romos, Washingtono. Atskiriems klausimams dar būsiąs kviečiamas ir atstovas iš Paryžiaus. Nors yra pareigose, bet nebūsią atstovų iš Vatikano ir Pietų Amerikos. Atrodo, kad susirenka atstovai, kuriems buvo siuntinėta 1940 metų min. Urbšio telegrama. Tas faktas rodo, kad esminis konferencijoje klausimas bus šefystės reikalai. Šia prasme Londono konferencija bus tęsinys tų konferencijų, kurios buvo Berne, Paryžiuje, Reutlingene. Tik sudėtis kitokia. Kad ji būtų autoritetingesnė ir visuotinesnė, to pasakyti negalima.

Šefystės klausimas virto neatmezgamu mazgu, ties kuriuo lieka bevaisės visos pastangos suderinti politinės veiklos organizaciją tarp VLIKo ir diplomatinių atstovų. Šitų pastangų jau susidarytų nemaža istorija. 1946 m. Berno konferencijoje buvo pasisekę susiprasti šitokia formule: Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto ir Pasiuntinių Konferencija (m. p. "A.") . . . nutaria: "Nedelsiant sudaryti politinį organą, kuris vykdytų vyriausybės funkcijas pagal 1922 m. Lietuvos konstitucijos dvasią" . . . "Minėto organo nariu užsienių politikai vadovauti kviečiamas p. St. Lozoraitis". . . "Sudarius šį organą VLIKas vykdo seimo funkcijas". Susitarimo formulėje buvo išvengta šefystės. Tik laiške VLIKo pirmininkui S. Lozoraitis pažymėjo, kad ir sudarius minėtą organą, jame Lozoraičiui dalyvaujant ar ne, lieka veikti diplomatijos šefas, kurio žinioje yra šie dalykai: "a) užsienio tarnybos asmeninė sudėtis, tarnautojų— ne misijų šefų (m. p. "A.") — paskyrimai, atleidimai, perkėlimai, disciplinariniai klausimai ir panašiai, b) atsakomybė už turtą, c) pasų davimas, d) apskritai visa, kas liečia diplomatinių ir konsularinių atstovy-

bių priežiūrą, o ypačiai susisiekimo ir archyvų tvarkymą".

Pusei metų praėjus, E. Galvanauskui iš VT pasitraukus, p. Lozoraitis į naują VT įeiti atsisakė (1947. 2. 7), o 1950 m. VLIKo delegacijai Romoje pareiškė, kad Berno susitarimas tebuvęs tik "filosofija". Tuo žodžiu jis norėjo pažymėti, kad Berno susitarimą laiko nebegaliojant. — Jei Reutlingeno pasitarimus ištiko nesėkmė, tai tik dėl tos šefystės. Loz. Reutlingene jau nenorėjo nutylėti šefystės: reikalavo įrašyti į susitarimą, kad jis dalyvauja ne kaip pasiuntinių atstovas, bet kaip diplomatijos šefas, kuris kalba "savo ir diplomatų vardu". Sutartyje turėjo būti suminėtos ir šefo funkcijos. Ir tos funkcijos taip pat didėjo, palyginti su Berno konferencijos metu išdėstytomis minėtame laiške: reikalavo sau teisės skirti ne tik diplomatinių misijų tarnautojus, bet jau ir jų šefus, su svetimomis valstybėmis palaikyti santykius tik per šefą. Į šefo kompetenciją tokiu būdu priskyrė jau ne tik užsienių reikalų ministerio, bet ir min. pirmininko bei prezidento funkcijas, arba tas funkcijas, kurias jis minėtame laiške VLIKo pirmininkui buvo pavadinęs "Valstybės Galvos" kompetencija. Vadinas, neminint Kybartų aktų vardo, šefo kompetencijai buvo priskirtos tų aktų funkcijos.

Čia ir pasireiškė esminis skirtumas dėl šefystės tarp Lozoraičio ir VLIKo teisių komisijos, kuri į min. Urbšio telegramą pažiūrėjo kaip į ministerio "sugestiją užsienyje veikiantiems atstovams tam tikram ateities atvejui", bet kuri naujai institucijai — diplomatijos šefui — steigti yra niekinė, neturi teisinės vertės ir galios.

Po Reutlingeno pasitarimų daugumas veikiančių diplomatų pasisakė už Lozoraitį kaip diplomatijos šefą, prieš VLIKo teisių komisijos koncepciją. Jie priėmė diplomatijos šefo buvimą kaip esantį dalyką. Min. Žadeikis net valstybės departamentui notifikavo apie šefo atsiradimą ir dar "pagražino" faktus, tvirtindamas, jog min. Urbšio telegramos turiniui pritaręs ministerių kabinetas ir patvirtinęs respublikos prezidentas. (Reikia suabejoti, ar tai buvo tikslingas žygis, nes toks faktų frizavimas išeis aikštėn ir vargiai bus priskirtas prie didinančių pasitikėjimą Lietuvos pasiuntinybe.)

Tačiau iš diplomatų buvo pareiškimų, kad nekeliant klausimo dėl šefo buvimo galima kelti klausimą dėl šefo kompetencijos. Viešai buvo pasakojama, kad kai kurie pasiuntiniai į diplomatijos šefą žiūri kaip į primus inter pares, kaip į kolegijos pirmininką, kurio nurodymai teturi patariamosios reikšmės, ne įsakomosios. Taigi jau ne dvi, bet trys šefystės koncepcijos. Dėl to po nepavykusių Reutlingeno pasitarimų iš kai kurių vlikinių žmonių buvo išėjusi sugestija diplomatams, kad jie patys išsiaiškintų dėl kompetencijos savo tarpe. Šitas klausimas ir turės būti vienas iš aktualiausių Londono konferencijos klausimų.

Ar ši konferencija bus laimingesnė už kitas, sunku pasakyti. Faktas, kad reikės derinti pačių pasiuntinių koncepcijas. Laikyti S. Lozoraitį kolegijos pirmininku, arba dekanu, nebus lengva, nes iš leidinio apie min. Balutį patiriam, kad Balutis esąs dekanas. Faktas taip pat, kad šefystės kompetencijas svarstant nebus galima paneigti visuomeninių nusistatymų tuo klausimu taip pat. Vlikinėse grupių sferose ne vieno prileidžiama, kad turėti šefą yra pasiuntinių reikalas. VLIKui vis tiek esą, ar jam santykiauti su atskirais pasiuntiniais ar per vieną iš jų. Pasiuntiniai turį patys nusistatyti, kurias iš savo turimų funkcijų jam perleidžia. Bet nieku būdu jie negali perleisti jam to, ko patys neturi, t. y. nei priskirti jam užsienių reikalų ministerio nei prezidento funkcijų. Tuo tarpu savo kalboje per Romos radiją S. Lozoraitis šefo ir pasiuntinių kompetencijai priskyrė net ir teisę "atstovauti lietuvių tautai.". Ligi šiol nė vienas pasiuntinys tokiais žodžiais nebuvo kalbėjęs. Jie pareikšdavo atstovaują Lietuvos vyriausybei; žygius pasiuntiniai darydavo "savo vyriausybės pavedami." Tautai atstovauja normalia tvarka seimas. Tas funkcijas, kurias S. Lozoraitis Berno susitarime buvo priskyręs VLIKui, dabar priskiria sau. Taigi Lozoraičio supratime šefystės kompetencijos turinys didėja: jis nori priskirti ne tik prezidento, bet jau ir seimo funkcijas. Demokratinės grupės čia mato ženklus tos rūšies totalizmo, kokis pas mus buvo Smetonos praktikuotas. Pridėkim dar ir vieną vienintelę partiją režimui remti, kuri vadinas, pagal visas totalistines tradicijas, nepartine, kurios prestižui sustiprinti reikia imtis pasiuntinio tarnybinio autoriteto.

Jei diplomatų konferencija prisiimtų Lozoraičio koncepciją, ji sykiu pergrupuotų ir emigrantinę visuomenę į demokratinius ir totalistinius susigrupavimus. Būtų tada pasiuntinių pakartotas nelaimingas precedentas A. Smetonos, kuris turėjo nelaimės nepataikyti emigracijoje atsistoti aukščiau grupių ir tesusiliejo tik su viena iš jų. Už tat norime linkėti tai konferencijai surasti salamonišką sprendimą, naudingą bendram darbui.

S-s.

— **Vokietijos 'Katholikentag'** šiais metais yra ruošiama Berlyne: abiejuose jo sektoriuose — rytiniame ir vakariniame. Centrinis šiai 'katalikų dienai' ruošti komitetas yra numatęs tokias temas: 1. Dievas ar amžinoji medžiaga? — 2. Kuo taptų žmogus be Dievo? — 3. Ar šiandien yra galima krikšč. moterystė? —4. Kaip gali mūsų vaikai būti krikščionimis? — 5. Ar technika mus veda priekin? — 6. Kaip galime mes būti žmonėmis savo darbe? — 7. Kaip krikščionis gali išgelbėti teisę? — 8. Kaip krikščionys gali rasti tėvynę svetur? — 9. Kur yra tavo brolis? — 10. Dievo Karalystė peržengia visas sienas.

ATSIŲSTA PAMINĖTI NAUJI GABIJOS LEIDINIAI

Jurgis Jankus: PAKLYDĘ PAUKŠČIAI, I d., 172 psl., kaina $2.20

Stepas Zobarskas: DOLERIS IŠ PITTSBURGHO. Iliustr dail. P. Osmolskis ir Vl. Vijeikis. 57 psl., kaina 80 c.

Vysk. Motiejus Valančius: VAIKŲ KNYGELĖ. Iliustr. dail. V. K. Jonynas. 160 psl., kaina $180.

PADĖKA

"Aidų" leidėjai nuoširdžiai dėkoja visiems, kurie šį pavasarį Toronte žurnalo labui padėjo suruošti koncertą, o ypač Nekalto Prasidėjimo Seselėms, ponams V. Krikščiūnams, V. Kastyčiui, J. Simonavičiui ir poniai Monkienei.

PATAISYMAI

"Aidų" nr. 5 reikia pataisyti:

1). 202 pusl. Maironio gimimo data turi būti 1862. X. 21

2). 223 pusl. po paveikslu turi būti — A. Kašubienė

3). 226 pusl. antroje skiltyje, 24 eil. nuo viršaus turi būti: Jos personažai bėgo iš realaus gyvenimo, įsikurdami toli nuo kasdieninio pasaulio, bendraudami su gamta lyg ir tapdami tos pilnos paslapčių ir galingų jėgų stichijos dalimi.

AIDAI SKIRIA PREMIJĄ UŽ MOKSLO VEIKALĄ

1. Kultūros žurnalas "Aidai", leidžiamas TT. Pranciškonų, skiria premiją už lietuvių mokslo veikalą, išspausdintą atskira knyga ar periodinėje spaudoje 1951 ir 1952 metais.
2. Premija, $500 numoje, skiriama už humanistinių mokslų veikalą (teologijos, filosofijos, literatūros mokslų ir meno mokslo, istorijos, kalbotyros, geografijos, archeologijos, folkloro, visuomeninių mokslų, ir k.).
3. Premija nebus skaldoma tarp atskirų autorių.
4. Autoriai arba leidėjai veikalus komisijai atsiunčia ligi 1953 metų vasario 1 dienos "Aidų" redakcijos adresu: A. Vaičiulaitis, 85-64 144 St., Jamaica 35, N. Y. Pažymėti, kad tai siunčiama premijos komisijai. Neatsiųsti veikalai nebus svarstomi.
5. Premijos komisija bus paskelbta vėliau.
6. Premijai galima siųsti ir suminėtų mokslų srities rankraščius.

"Aidų" 7 nr. išeis rugsėjo pradžioj

Redaguoja — Antanas Vaičiulaitis

Redakcijos nariai — Dr. Juozas Girnius, Dr. Bernardinas Grauslys, O. F. M., Alfonsas Nyka Niliūnas

Meninė priežiūra — Telesforas Valius

Leidžia — Tėvai Pranciškonai

Redakcijos adresas — Antanas Vaičiulaitis, 85-64 144th St., Jamaica 35, N. Y.

Dailininko adresas:— Telesforas Valius, 84 Pine Crest Rd., Toronto, Ont., Canada

Administracijos adresas — Aidai, Kennebunk Port, Maine

